

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emma Ohlsson

Sexarbetare eller horor?
En feministisk analys av sexköp
och pornografi

Examensarbete
30 ECTS

Ulrika Andersson

Straffrätt

VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte, frågeställningar och avgränsningar	5
1.2 Teori	6
1.2.1 Feministisk teori	6
1.2.2 Sexualitet	7
1.2.3 Kön och genus	8
1.2.4 Några ytterligare begrepp	9
1.2.4.1 Prostitution	9
1.2.4.2 Pornografi	11
1.2.4.3 Frivillighet och tvång	11
1.3 Metod	12
1.3.1 Diskursanalytisk metod	12
1.3.2 Diskursanalys inom straffrätten	13
1.4 Material	14
1.5 Forskningsläge	15
1.6 Disposition	16
2 RÄTTSLIG BAKGRUND	17
2.1 Kriminalisering	17
2.2 En historisk tillbakablick	18
2.3 Förarbeten till förbudet mot köp av sexuell tjänst	20
2.3.1 De första utredningarna	21
2.3.2 Betänkandet <i>Könshandeln</i>	22
2.3.3 Propositionen <i>Kvinnofrid</i>	24
2.3.4 Betänkandet <i>Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor</i>	26
2.3.5 Propositionen <i>En ny sexualbrottslagstiftning</i>	27
2.4 Gällande rätt	28
2.4.1 Köp av sexuell tjänst	28
2.4.2 Koppleri	30
2.4.3 Pornografi	32
2.4.3.1 Barnpornografi	32
2.4.3.2 Vårdspornografi	33

2.4.3.3	Pornografi och offentlighet	33
2.4.3.4	Laglig pornografi	34
2.4.4	Kritik av förbudet mot köp av sexuell tjänst	35
3	FEMINISTISK TEORI	39
3.1	Radikalfeminismen	39
3.2	Sexradikalismen	40
3.3	Sexualitet	41
3.3.1	Radikalfeministisk teori	41
3.3.2	Sexradikal teori	43
3.4	Sexköp	44
3.4.1	Radikalfeministisk teori	45
3.4.2	Sexradikal teori	46
3.5	Pornografi	47
3.5.1	Radikalfeministisk teori	47
3.5.2	Sexradikal teori	48
4	ANALYS	51
4.1	Betänkandet <i>Könshandeln</i>	52
4.1.1	Diskurser gällande sexualitet	52
4.1.2	Sammanfattande kommentarer	54
4.1.3	Diskurser gällande sexköp	55
4.1.4	Sammanfattande kommentarer	57
4.1.5	Diskurser gällande pornografi	58
4.1.6	Sammanfattande kommentarer	59
4.2	Feministisk analys av <i>Könshandeln</i>	59
4.2.1	Radikalfeministisk teori	60
4.2.2	Sexradikal teori	61
4.3	NJA 2001 s. 527	63
4.3.1	Diskurser gällande sexualitet	64
4.3.2	Sammanfattande kommentarer	65
4.3.3	Diskurser gällande sexköp	65
4.3.4	Sammanfattande kommentarer	67
4.4	Feministisk analys av NJA 2001 s. 527	68
4.4.1	Radikalfeministisk teori	68
4.4.2	Sexradikal teori	69
5	SLUTSATSER	71
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	75
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	78

Summary

Sex workers or whores?

A feminist analysis of sex commerce and pornography.

This thesis treats the Swedish sex laws, particularly the prohibition of purchasing a temporary sexual relation, and the pornography laws. It aims to find out in what way attitudes towards sexuality have affected Swedish sex laws and case law. Furthermore, it is a study of feminist theory and a comparison between *radical feminist theory* and *sex radical theory*. The methods being used are traditional legal method and discourse analysis. The documents being analyzed are the governmental report SOU 1995:15 *Könshandeln*, and the legal case NJA 2001 s. 527. The governmental report is an inquiry, commissioned to look over what measures against sex-commerce have been taken and suggest improvements of these measures. The report recommends a criminalization of both the purchaser and the seller of a temporary sexual relation. Although the government chose only to criminalize the purchaser, the report is still one of the main preparatory works for this legal provision. The legal case is so far the only established precedent. The discourse analysis of these two legal documents shows how sexuality is constructed through discourses. These discourses are then analyzed with radical feminist and sex radical theory.

The debate on sex-commerce in Sweden has been characterized by feminist arguments, but there is no unanimous feminist standpoint regarding sex-commerce. The radical feminist position has dominated the debate and the present Swedish legislation has been affected by the radical feminist approach. Sex radical theory is a feminist theory whose position regarding sex-workers differs from the radical feminist theory. The prohibition of purchasing temporary sexual relations is, in a sex radical perspective, stigmatizing and offensive.

My conclusion is that attitudes towards sexuality have had a great influence on the present legislation. The attitudes form discourses from which laws have been instituted and applied. I argue that sexuality is constructed through discourses in the report as well as in the legal case. In the report, sexuality which has any connection to pornography or sex-commerce is constructed as bad or unhealthy. Male sexuality is assumed to be a strong, natural instinct, while women are thought to depend on love or devotion to be able to feel sexual pleasure. The legal case is not as clearly characterized by these thoughts and has a more neutral approach. Some parts of the legal case are in contrast to the report. The analysis proves that there is a discrepancy between the legislation, its preparatory work and the case law.

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst och i viss mån också svensk pornografilagstiftning. Uppsatsens främsta syfte är att med hjälp av diskuranalytisk metod undersöka vilka föreställningar om sexualitet som ligger bakom svensk lagstiftning gällande sexköp samt pornografi. Betänkandet SOU 1995:15 *Könshandeln* och rättsfallet NJA 2001 s. 527 är föremål för en diskursanalys, vilken visar hur sexualitet konstrueras i betänkandet och i rättsfallet. Diskurserna i betänkandet och i rättsfallet analyseras sedan utifrån *radikalfeministisk* och *sexradikal* teori. De feministiska teorierna presenteras utförligt i uppsatsen och rättsläget vad gäller sexköp och pornografi utreds.

Debatten som förts om sexköp i Sverige har överlag varit präglad av feministiska argument, men en av uppsatsens poänger är att det inte finns något enhälligt feministiskt förhållningssätt till sexköp. Det radikalfeministiska förhållningssättet till sexköp har länge dominerat och skaffat sig en mer eller mindre hegemonisk ställning. Den nuvarande svenska lagstiftningen kan i viss mån sägas vara ett resultat av ett radikalfeministiskt synsätt. En diskursiv kamp förs mellan radikalfeminismen och sexradikalismen, som är en feministisk teori vars syn på sexköp skiljer sig från radikalfeminismens. Förbudet mot sexköp kritiserar av sexradikaler, vilka menar att förbudet är stigmatiserande och kränkande för både köpare och säljare.

Slutsatserna blir att föreställningar om sexualitet har haft stor betydelse för lagstiftningen, då de har format diskurser utifrån vilka lagar har stiftats och rättstillämpning har skett. Sexualitet konstrueras på flera sätt i betänkandet och i rättsfallet. Sammanfattningsvis kan konstateras att sexualitet då den utövas inom ramen för sexköp och pornografi konstrueras i betänkandet som osund och dålig. Kopplingar görs mellan denna dåliga sexualitet och sexualbrott samt våld mot kvinnor. Manlig sexualitet framställs på ett annat vis än kvinnlig. Den manliga sexualiteten antas utgöra en stark drift och därmed bryr män sig inte om de eventuella skador som deras utövande av sexualitet kan orsaka. Kvinnor anses i högre utsträckning än män vara beroende av kärlek eller närhet för att kunna uppleva sexuell njutning. Rättsfallet är inte lika tydligt präglat av den här typen av diskurser och har överlag ett mer könsneutralt synsätt. I vissa delar kan rättsfallet sägas stå i direkt kontrast till betänkandet. Det finns ett ideologiskt glapp mellan lagtexten som förbjuder köp av sexuell tjänst, lagens förarbeten och rättspraxis, detta bevisas av analysen som genomförs i uppsatsen.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (SFS 1962:700)
Dir.	Kommittédirektiv
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
JO	Justitieombudsmannen
JÄMO	Jämställdhetsombudsman
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätten

1 Inledning

Studier i juridik handlar inte bara om att utreda gällande rätt, utan också om att ifrågasätta den. Huruvida köp av sexuell tjänst skall utgöra ett brott är omdiskuterat. Feministisk teori ifrågasätter ofta gällande rätt och kritiserar rådande föreställningar samt normer. I debatten om sexköp dominerar de feministiska argumenten. Det existerar dock inget enhälligt feministiskt förhållningssätt till sexköp. Det finns naturligtvis åtskilliga sakfrågor där feminister inte är eniga och vissa av dessa frågor resulterar i ett skapande av åsikter som majoriteten ansluter sig till. Majoritetens åsikter får då en härskande ställning i debatten. Frågan rörande sexköp är ett exempel där företrädare för olika feministiska teorier är starkt oense, men där ett visst feministiskt synsätt har dominerat under en relativt lång tid. Straffrättsprofessor Per Ole Träskman menar att debatten rörande frågan i Sverige har tagit sig uttryck i en hegemonisk diskurs, i vilken det finns tillåtna och otillåtna utsagor kring sexköp, där kritiken som framförts gällande förbudet mot köp av sexuell tjänst har undertryckts.¹ I Sverige kallas den dominerande feministiska teorin för *radikalfeminism*. De senaste åren har debatten nyanserats något och kritik mot det rådande synsättet gällande sexköp har hörts, bland annat från en annan feministisk teoribildning, *sexradikalismen*. Därför är det intressant att jämföra dessa två feministiska teories förhållningssätt till sexköp och sätta deras argument i relation till den svenska lagstiftningen på området.

Att reglera något med hjälp av kriminalisering kan anses vara kontroversiellt, särskilt när det som skall regleras ligger så nära det privata som sexuella handlingar gör. Därför är det av intresse att närmare studera tillvägagångssättet för kriminaliseringen av en viss handling. Det är också relevant att jämföra de bakomliggande argumenten för det nuvarande förbudet mot köp av sexuell tjänst med andra föreställningar om sexualitet, för att på så sätt ge ett vidgat perspektiv på lagstiftningen.

Pornografi är en företeelse som under vissa förutsättningar är lagligt i Sverige. Men hur skall gränsen dras mellan vad som är laglig pornografi och olagligt köp av sexuell tjänst? Det går att argumentera för att den som skaffar sig pornografi mot betalning har skaffat sig en sexuell tjänst mot betalning. Motiven till förbudet mot köp av sexuell tjänst är i hög grad sådana som också skulle motivera en kriminalisering av allt användande av pornografi. Sexköp och pornografi är de två främsta beståndsdelarna inom sexindustrin, därför är det viktigt att inte endast fokusera på sexköp, utan också ge pornografi ett visst utrymme i detta arbete.

¹ Träskman, Per Ole, "Den som betalar för sex är en brottsling". Om den svenska kriminaliseringen av sexköp som ett medel för att motverka prostitutionen, I Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, nr 1, 2005, s. 89.

1.1 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att undersöka vilka föreställningar om sexualitet som ligger bakom svensk lagstiftning gällande sexköp och pornografi, samt att analysera dessa föreställningar utifrån feministisk teori. Sexköp och pornografi får i detta arbete statuera exempel på lagreglerade företeelser med nära anknytning till sexualitet. Uppsatsens främsta avsikt är att undersöka hur sexualitet konstrueras i lagstiftning och rättstillämpning rörande sexköp och pornografi. Därför genomförs en diskursanalys av betänkandet *Könshandeln*, ett av de förarbeten som ledde fram till förbudet mot köp av sexuell tjänst och det hittills enda prejudicerande rättsfallet på området, NJA 2001 s. 527, med föresatsen att synliggöra diskurser som har med sexualitet att göra. De diskurser som framträder i betänkandet och rättsfallet analyseras sedan utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori.

Den övergripande frågeställningen för uppsatsen blir:

Vilken betydelse får föreställningar om sexualitet vid lagstiftning och rättstillämpning som gäller sexköp och pornografi?

Frågan som skall besvaras med hjälp av diskursanalysen är:

Hur konstrueras den sexualitet som utövas i sexköp och pornografi i betänkandet respektive i rättsfallet?

Ytterligare två frågor som måste besvaras för att uppnå syftet med uppsatsen är:

Hur skildrar och förhåller sig radikalfeminismen respektive sexradikalismen till sexualitet, sexköp och pornografi?

Hur förhåller sig de feministiska teorierna till de diskurser som synliggörs i betänkandet respektive rättsfallet?

Fokus för arbetet kommer att ligga på Sverige och svensk rätt, därmed behandlas inte internationell rätt, exempelvis EG-rättsliga bestämmelser. Förbudet mot köp av sexuell tjänst är uppsatsens huvudsakliga tema. För att sätta sexköp i relation till något behandlas också pornografi. Sexköp och pornografi ligger nära varandra och det är omöjligt att dra en tydlig gräns mellan dessa två företeelser. Pornografi är emellertid inte uppsatsens främsta fokus och behandlas därmed i mindre omfattning än sexköp. Arbetet tar sikte på handlingar mellan vuxna människor. Sexköp och pornografi där barn eller ungdomar är inblandad och den speciella problematik detta ger upphov till berörs inte. Uppsatsen syftar heller inte till att ta upp frågor rörande trafficking, eller människohandel, som regleras i Brottsbalkens 4 kap. 1a §, trots att det går att argumentera för att människohandel inte går att skilja från sexköp.²

² Detta är en åsikt hos både Catharine MacKinnon och Andrea Dworkin, vilka presenteras närmare i uppsatsens kapitel tre.

1.2 Teori

I detta avsnitt redovisas vissa grundläggande teoretiska utgångspunkter för arbetet. Inledningsvis förs en allmän diskussion och mot bakgrund av den redogörs för uppsatsens specifika premisser.³ Då diskursanalytisk metod används i uppsatsen är de teoretiska utgångspunkterna tydligt länkade till metoden. Sambandet mellan teori och metod inom diskursanalysen beskrivs av Winther Jörgensen och Phillips som ”ett helt paket”. För att kunna använda diskursanalytisk metod krävs att de premisser som där är grundläggande accepteras.⁴ Detta gör att uppsatsens teoretiska utgångspunkter är präglade av socialkonstruktivism och poststrukturalism, där poststrukturalismen kan anses utgöra en del av socialkonstruktivismen. Ett poststrukturalistiskt förhållningssätt inom feministisk teori innebär bland annat att förhålla sig kritisk till rådande språkbruk och användandet av enhetliga subjekt, exempelvis ”kvinnor” som en homogen grupp. Synen på kunskap och förändring är i fokus för ett poststrukturalistiskt förhållningssätt.

1.2.1 Feministisk teori

Feministisk rättsvetenskaplig forskning kan genomföras på olika sätt och det går att använda olika metoder och perspektiv. Likväl finns en gemensam utgångspunkt och den består i antagandet om att den moderna rättens struktur och metod organiserar könen hierarkiskt.⁵ Tollin och Törnqvist slår fast att feministisk teori inte är någon enhetlig teoribildning, vilket också är en av poängerna i denna uppsats. För flertalet feministiska forskare gäller att det inte går att placera in dem inom ramen för endast en feministisk teori, utan det kan snarare handla om att placera in vissa resonemang eller utgångspunkter såsom tillhörande en viss teori.⁶

Bestämmelsen om förbud mot köp av sexuella tjänster är en straffrättslig bestämmelse vars motiv har ett tydligt könsperspektiv. Lagen och dess förarbeten har kritiserats för att vara radikalfeministiskt präglade. Denna kritik kommer bland annat från det sexradikala hållet.⁷ Kerstin Berglund konstaterar att radikalfeministisk teori utgår från ett så kallat makroorienterat maktbegrepp, där grundantagandet är att alla kvinnor är förtryckta genom ett könsmissigt våld. Radikalfeminismen förhåller sig

³ För en närmare presentation av de författare som refereras till i detta avsnitt, se avsnitt 1.4.

⁴ Winther Jörgensen, Marianne, Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s. 10.

⁵ Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox Förlag, Malmö, 2004, s. 22 f.

⁶ Tollin, Katharina, Törnqvist, Maria, *Feministisk teori i rörliga bilder*, Liber, Lund, 2005, s. 11 f.

⁷ Se bland annat Petra Östergren, *Porr, horor och feminister*, Natur och kultur, 2006, s. 158 ff.

kritisk till att straffrätten inte erkänner att det finns en sådan övergripande könsmaktsordning. Straffrätten är uppbyggd kring utgångspunkten att alla människor är fria individer. Radikalfeminismens maktanalys är därför inte med självklarhet en lämplig utgångspunkt för de etiska ställningstaganden som skall göras inom straffrätten, vilket har lett till att rättssystemets intresse för den typen av maktanalyser är litet, enligt Berglund.⁸ På grund av att rättssystemet inte vanligen intresserar sig för den här typen av analyser, menar jag att det är intressant att analysera straffrättsliga företeelser utifrån ett radikalfeministiskt perspektiv.

Att använda sexradikalism som en feministisk teori kräver en motivering. Petra Östergren menar att sexradikalismen vuxit fram ur tanken att feminismen inte analyserar sexuella handlingar på ett adekvat teoretiskt sätt. Det vill alltså säga att personer som är feminister ville analysera sex på ett annorlunda sätt än vad som tidigare gjorts inom feministisk teori och det var då sexradikalismen grundlades.⁹ Carol Queen ser sexradikalism som en feministisk teori, men samtidigt även en utmaning av de attityder och föreställningar som existerar inom feministisk teoribildning.¹⁰ Majoriteten av de personer som arbetar med sexradikala teorier är feminister, exempelvis Gayle Rubin, Petra Östergren och Carol Queen. Därför menar jag att det går att säga att sexradikalism är en feministisk teori, som dessutom har starka kopplingar till bland annat queerteori¹¹. I relation till radikalfeminismen är sexradikalismen en utmanade feministisk teori, som kritiserar existerande attityder och som därigenom tillför ett nytt perspektiv.

1.2.2 Sexualitet

Denna uppsats bygger till stor del på föreställningar om sexualitet. Dessa föreställningar visar sig både i argumentationen inom de feministiska teorier som jag presenterar och i rättsfall, lagförarbeten och liknande dokument. Nedan redovisas uppsatsens antaganden gällande sexualitet.

Sexualiteten kan ses som en social konstruktion, vilket är ett vanligt synsätt inom feministisk forskning, bland annat hos poststrukturalisterna. Detta synsätt fick främst genomslag genom Michael Foucault och Judith Butler, Gayle Rubin med flera har anslutit sig till, eller inspirerats av, denna tanke.¹² Det faktum att sexualiteten ses som en social konstruktion får till följd att det inte går att se sexualitet som något naturligt eller biologiskt. Det går heller inte att se sexualitet som enbart natur och sexualmoral som enbart kultur, utan båda är konstruktioner. Detta påverkar i sin tur rättsordningen, eftersom den i viss mån reglerar de handlingar som definieras i ett socialt

⁸ Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus förlag, Uppsala, 2007, s. 232 f.

⁹ Östergren, 2006, s. 31.

¹⁰ Queen, Carol, *Sex Radical Politics, Sex-Positive Feminists Thought and Whore Stigma, I Whores and other feminists*, red. Jill Nagle, Routledge, New York, 1997, s. 125.

¹¹ Queerteori studerar främst sexualitet som historisk och social konstruktion.

¹² Tollin, Törnqvist, 2005, s. 116.

sammanhang, exempelvis sexuella handlingar.¹³ En utgångspunkt för denna uppsats är att sexualiteten, likaväl som sexualmoralen är sociala konstruktioner skapade av och i den kultur och tid vi nu lever i. Dock finns ett problem i att slå fast att det inte finns någon "naturlig" sexualitet, eftersom då sexualiteten skall beskrivas är det omöjligt att göra det utan att värderingar och normer läggs in. Det existerar föreställningar om vad sexualitet är och dessa komplicerar förhållningssättet till sexualitet.¹⁴ Med andra ord, har vi grundmurade tankesätt och föreställningar om sexualitet som gör det svårt att förhålla sig till den, eller beskriva företeelsen objektivt.

Kön och sexualitet är enligt mig mycket nära sammankopplade. Jag ansluter mig till Judith Butlers uppfattning om att uppdelningen mellan kön och sexualitet skapar det som hon kallar för den heterosexuella matrisen. Denna innebär ett osynliggörande av att heterosexualitet fungerar som en norm eller utgångspunkt där allt annat än heterosexualitet ses som avvikande.¹⁵ Ett grundantagande hos Kerstin Berglund är att hur vi uppfattar sexualitet påverkas av hur vi definierar kön hos människor.¹⁶ Detta antagande har också jag som en utgångspunkt i uppsatsen.

1.2.3 Kön och genus

Mitt ämnesval och ovanstående resonemang om sexualitet ger upphov till en diskussion om kön och om genus. Den traditionella uppdelningen mellan kön och genus består i att kön anses vara något medfött, naturligt, biologiskt eller fysiskt, medan genus skapas socialt, kulturellt och mentalt. Att vara av kvinnligt kön och bete sig kvinnligt är därmed, enligt denna uppdelning, inte samma sak. Uppdelningen mellan kön och genus är något som kritiserats av exempelvis Judith Butler. Hon menar att både kön och genus är sociala konstruktioner och att kön är underordnat genus.¹⁷ En annan av Butlers främsta utgångspunkter är att det finns ett underförstått antagande i samhället om ett stabilt kön som är opåverkat av sociala processer. Detta antagande förhåller sig Butler starkt kritisk till och hon menar istället att kön konstrueras, på samma sätt som genus konstrueras. Hon anser att feminismen har formats utifrån tanken om att det finns en specifik grupp, nämligen kvinnor, som går att beskriva. Butler menar att vi bör studera på vilket vis könet skapas istället för att utgå från uppdelningen av kön och genus.¹⁸

Det finns alltså olika sätt att förhålla sig till eller definiera kön. Det går att göra en uppdelning mellan kön och genus, Butler förkastar denna uppdelning och menar att både kön och genus är socialt konstruerade. Andersson menar att kön i någon mån konstrueras, att kön är föränderligt

¹³ Berglund, 2007, s. 140.

¹⁴ Berglund, 2007, s. 140.

¹⁵ Tollin, Törnqvist, 2005, s. 116 f.

¹⁶ Berglund, 2007, s. 138 ff.

¹⁷ Andersson, 2004, s. 24 f.

¹⁸ Tollin, Törnqvist, 2005, s. 114 ff.

och påverkas av kulturella, sociala och mentala förutsättningar.¹⁹ Berglund väljer att inte definiera kön i sin avhandling, utan vill istället öppna en möjlighet att arbeta med flera olika tänkbara sätt att definiera kön.²⁰ Själv menar jag att både kön och genus är konstruktioner. Det är viktigt att, som Butler, kritisera tanken om en enda enhetlig grupp kvinnor som tillskrivs vissa gemensamma egenskaper. Konstaterandet att genus är en social konstruktion som är föränderlig är inte kontroversiellt. Huruvida kön konstrueras och i vilken mån detta förekommer är som synes mer omdiskuterat. Själv utgår jag i detta arbete från att även kön konstrueras, men det är svårt att dra en yttre gräns för var det konstruerade könet slutar och var det ”naturliga eller biologiska” könet börjar. Kön är för mig i grunden något biologiskt, men konstrueras också socialt, vilket jag menar får oerhört stora konsekvenser för alla individer. Detta gör också frågan om var gränsen går för det konstruerade könet mycket svår att besvara.²¹ Distinktionen mellan kön och genus är svår att göra, men jag menar att genus är mer övergripande än kön och att genus bestäms av kön. Med andra ord är genus beroende av eller underordnat kön.

1.2.4 Några ytterligare begrepp

Att skriva en uppsats som behandlar sexköp och pornografi utifrån feministiska teorier ger upphov till en viss språklig problematik. Det finns en del ord och begrepp vars användning i sig kan anses utgöra ett ställningstagande. De kan också ses som präglade av exempelvis samhällsdebatter, olika feministiska teorier, media och liknande. Detta är jag medveten om och min ambition är att konsekvent använda mig av så neutrala ord som möjligt. Emellertid har jag valt att använda mig av de ord som respektive feministisk teori, förarbete och rättsfall använder när dessa presenteras. Ordvalen kan variera mellan radikalfeminismen och sexradikalismen och ordvalen varierar också i förarbetena. Att läsaren ges en inblick i detta är av vikt för förståelsen av uppsatsens analys.

1.2.4.1 Prostitution

Prostitution är ett uttryck som fungerar som en slags samlingsterm för all handel med sexuella tjänster och i viss mån kanske pornografi till och med kan inkluderas inom begreppet prostitution. I den mån det är möjligt används inte ordet prostitution i detta arbete, då det varken finns någon rättslig eller allmänt vedertagen definition av vad prostitution egentligen innebär. I den svenska lagtexten används uttrycket ”köp av sexuell tjänst” när någon skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning.²² Likafullt anser jag att uttrycket ”köp av sexuell tjänst” inte är lämpligt att genomgående använda, då det är alltför otympligt.

¹⁹ Andersson, 2004, s. 26.

²⁰ Berglund, 2007, s. 99.

²¹ För en vidare diskussion om kön som konstruktion, se bland andra *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*, red. Tiina Rosenberg, Natur och Kultur, Stockholm, 2005.

²² 6 kap. 11 § Brottsbalken.

I likhet med vad som uttalas i SOU 1995:15 menar jag att ordet prostitution har säljaren i fokus och leder tankarna till en kvinna som säljer sex till en man.²³ Jag vill använda mig av ett uttryck som så långt det är möjligt inte inger läsaren den typen av associationer. Jag anser inte att ordet könshandel, som genomgående används i betänkandet är ett bättre ord att använda, eftersom inte heller det är ett neutralt ord, utan relativt värdeladdat, vilket också uttrycks i betänkandet. I proposition 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning* föreslog kommittén att uttrycket ”tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning” i lagtexten skulle ersättas med uttrycket ”sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution”. Förslaget genomfördes inte, dels med motiveringen att det är oklart huruvida begreppet prostitution stämmer överens med den situation att en person vid något eller ett fåtal tillfällen tillhandahåller en sexuell tjänst mot ersättning, dels ansågs ordet prostitution vara vagt till sitt innehåll, negativt värdeladdat och i viss mån moraliserande.²⁴ Detta synsätt ansluter jag mig till.

Flera försök till definitioner av ordet prostitution har gjorts. Per Ole Träskman menar en prostitutionshandlings innebörd brukar definieras utifrån ett antal kriterier, som han emellertid själv uppfattar som mycket vaga. Kriterierna är kommersialitet, promiskuitet, valet av partner sker uteslutande på ekonomiska grunder, den sexuella förbindelsen är tillfällig och kortvarig samt emotionell likgiltighet.²⁵ Socialstyrelsen har i sin rapport *Kännedom om prostitution* definierat prostitution som fall där minst två parter köper eller säljer sexuella tjänster mot ersättning, ersättningen är vanligtvis ekonomisk och utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten.²⁶

Jag vill klargöra den innebörd jag personligen tillskriver ordet prostitution, vilket enkelt uttryckt är en situation där en person tillhandahåller en sexuell tjänst i utbyte mot någon form av ersättning. Däremot kommer jag inte att använda mig av ordet prostitution, utan istället av ordet *sexköp*, då jag menar att detta ord inte är värdeladdat och inte heller associeras med kön såsom prostitution gör. Genom att använda mig av ordet sexköp avser jag inte att osynliggöra köparens existens eller betydelse. Jag skulle även kunna ha använt ord såsom sexhandel, handel med sex eller möjligen könshandel. Sexköp är för mig ett mindre värdeladdat ord, samtidigt som det är kort och därmed praktiskt att använda. Innebörden jag väljer att tillskriva sexköp är de handlingar som faller inom den rättsliga definitionen av en sexuell förbindelse och som sker mot någon form av ersättning. Begreppet inkluderar både säljare och köpare.

²³ SOU 1995:15, *Könshandeln*, s. 209.

²⁴ Proposition 2004/05:45, *En ny sexualbrottslagstiftning*, s. 105 f.

²⁵ Träskman, Per Ole, *Går det att tygla lustan? Om straffbar pornografi, pedofili och prostitution*, I Juridisk Tidskrift för Finland, Helsingfors, 1998, s. 359 f.

²⁶ *Kännedom om prostitution 2007*, Eriksson, Annika, Gavanoas, Anna, Socialstyrelsen, 2007 s. 10.

1.2.4.2 Pornografi

Den främsta anledningen till att här diskutera begreppet pornografi är problematiken i att skilja innebörden av ordet pornografi från innebörden av ordet prostitution. Ett antal feministiska forskare gör inte någon omedelbar skillnad mellan pornografi och det som de kallar för prostitution. Exempelvis säger Catharine MacKinnon:

*När du gör pornografi av en kvinna gör du henne till prostituerad.*²⁷

Och:

*Pornografi är ett av prostitutionens vapen.*²⁸

Gränserna som dras mellan pornografi, köp av sexuella tjänster och exempelvis striptease kan vara godtyckliga.²⁹ Därför är det svårt att tydliggöra någon exakt definition för vari skillnaden mellan pornografi och sexköp består. Denna problematik uppmärksammas i uppsatsens kapitel tre och fem. Den innebörd jag tillskriver ordet pornografi i uppsatsen är bilder, filmer eller liknande tekniska upptagningar som skildrar en situation som är ägnad att väcka sexuell upphetsning hos betraktaren. Vidare utgör sexköp och pornografi de två viktigaste beståndsdelarna av vilka sexindustrin är uppbyggd. Såväl sexköp som pornografi faller in under definitionen av kommersiellt sex, som Petra Östergren menar är en slags samlingsterm vilken kan definieras som kommersiell handel med handlingar eller tjänster som kan ha sexuell innebörd för de inblandade. Exakt vad kommersiellt sex innebär är svårt att fastställa.³⁰

1.2.4.3 Frivillighet och tvång

Frågan gällande huruvida försäljning av sex överhuvudtaget kan vara frivillig är komplicerad. Meningarna går isär om huruvida det går att göra en distinktion mellan frivillig och påtvingad försäljning av sex. Jag menar att en sådan distinktion är möjlig. Människohandel, eller trafficking, är inte föremål för uppsatsen. Detta innebär att fokus inte ligger på det tvång som en person utövar mot en annan, då personer exempelvis hålls fångna eller säljs mot sin vilja. Istället är det andra typer av tvång som aktualiseras i denna uppsats. Narkotikaberoende eller andra orsaker till ett desperat behov av pengar kan ligga bakom att en person känner sig tvingad att sälja sex. En utgångspunkt för den här uppsatsen är att samtliga personer som säljer sex inte befinner sig i identiska situationer och därmed inte heller har samma upplevelser av frivillighet och tvång, något jag anser vara viktigt att uppmärksamma.

²⁷ MacKinnon, Catharine, *Women's lives, men's laws*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts 2005, s. 160.

²⁸ MacKinnon, 2005, s. 160.

²⁹ Östergren, 2006, s. 47.

³⁰ Östergren, 2006, s. 46.

1.3 Metod

I uppsatsen används två olika metoder, rättsdogmatisk metod och diskursanalytisk metod. Traditionell rättsdogmatisk metod används i uppsatsens andra kapitel, vilket kan sägas utgöra uppsatsens strikt rättsliga del. Där klargörs rättsläget vad gäller pornografi och sexköp med hjälp av rättskälleläran. De sedvanliga rättskällorna utgörs av lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Främst utgörs grunden för kapitel två av lagtext och förarbeten, men i viss utsträckning används också rättsfall.

Kapitel tre är ett teoretiskt, deskriptivt kapitel, där radikalfeminismen och sexradikalismen presenteras. Teoriernas förhållningssätt till sexualitet med betoning på sexköp och pornografi utreds i kapitlet. Kapitel fyra består av en diskursanalys av betänkandet *Könshandeln* och NJA 2001 s. 527.³¹ De diskurser som framträder analyseras sedan utifrån de feministiska teorierna.

1.3.1 Diskursanalytisk metod

Det råder ingen total enighet kring vad en diskurs är, eller exakt vad en diskursanalys innebär. En utgångspunkt som de flesta är överens om är att språket är strukturerat på ett visst vis och efter vissa mönster och att människors utsagor följer dessa mönster. Winther Jörgensen och Phillips definierar kortfattat en diskurs som ett bestämt sätt att tala om och förstå världen. En diskursanalys blir därmed en analys av mönstren.³²

Att genomföra en diskursanalys innebär att utifrån ett socialkonstruktivistiskt³³ tillvägagångssätt analysera exempelvis rättsliga dokument. Analysen genomförs främst utifrån fyra premisser, där den första är en kritisk inställning till kunskap som anses självklar. Den andra premissen är att vår syn på historien och kultur är präglad av den tid och kultur vi lever i just nu. Den tredje är en tro på sambandet mellan kunskap och sociala processer, vilket innebär att det går att skapa sanningar genom sociala processer. Slutligen finns ett samband mellan kunskap och social handling, vilket innebär att vissa handlingar ses som naturliga och andra onaturliga. En social konstruktion av sanning eller kunskap får följder i det praktiska vardagslivet. Diskursanalys syftar alltså till att undersöka mönster i utsagor eller dokument och därefter se vilka sociala konsekvenser olika diskursiva framställningar av verkligheten kan få. Det är diskursen i sig som skall undersökas och analyseras.³⁴ Språket är centralt vid en diskursanalys och de är därför intressanta för rättsordningen, menar Berglund. Eftersom straffrätten är så präglad av sina begrepp är det särskilt intressant att analysera den genom diskursanalys.³⁵

³¹ För en vidare diskussion av det material jag valt att arbeta med, se avsnitt 1.4.

³² Winther Jörgensen, Phillips, 2000, s. 7.

³³ Jfr avsnitt 1.2.

³⁴ Winther Jörgensen, Phillips, 2000, s. 11f.

³⁵ Berglund, 2007, s. 203.

Det går att använda sig av olika angreppssätt vid en diskursanalys. I denna uppsats använder jag två angreppssätt. Winther Jörgensen och Phillips kallar dem diskursteori och kritisk diskursanalys, vilka båda är metoder som tillämpas vid en diskursanalys. Diskursteori är en poststrukturalistisk teori som utgår från att diskursen i sig konstruerar den sociala världen genom att låsa språkets betydelse. Diskurser omformas hela tiden och kämpar mot varandra för att skaffa sig hegemoni genom ovan nämnda låsningar av språkets betydelse.³⁶ Genom en diskursteori kan i stort sett alla sociala fenomen analyseras. Detta sker genom en dekonstruktion av andra teoribyggen. Genom en grundlig läsning av andra teorier går det att avslöja deras ideologiska innehåll, antaganden och motsägelser. Diskurserna är det absolut centrala då diskursteori används.³⁷ Kritisk diskursanalys betonar också att diskurser skapar den sociala världen, men poängterar att även andra faktorer spelar in. Det betyder att enligt kritisk diskursanalys är det inte enbart diskurser som formar den sociala verkligheten. Kritisk diskursanalys undersöker relationen mellan diskurser samt social och kulturell utveckling.³⁸

1.3.2 Diskursanalys inom straffrätten

Diskursanalytisk metod inom straffrätten innebär att rättsliga dokument analyseras för att se vilka underliggande föreställningar som existerar. Texterna dekonstrueras och därigenom kan återkommande mönster som bildar diskurser identifieras. Genom att se på vilka diskurser som inkluderas och vilka som utelämnas går det att kritiskt granska och omvärdera det som hittills tagits för givet och därigenom ifrågasätta varför diskurserna ser ut som de gör.³⁹

En diskursanalys av betänkandet *Könshandeln* och NJA 2001 s. 527 skall genomföras. Därefter analyseras de diskurser som synliggjorts utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori. Konkret kommer arbetet att bestå av djupläsning av betänkandet och rättsfallet. Vid djupläsningen urskiljs uttryckssätt och ordval som används vid tal om sexualitet, men det blir också uppenbart vad som *inte* uttrycks. Genom denna läsning synliggörs mönster, föreställningar och värderingar. Det är då diskurserna framträder. Vid läsningen av betänkandet har de delar av texten som ger uttryck för allmänna värderingar gällande sexualitet uppmärksammas. Läsningen av rättsfallet har dels genomförts på samma sätt som läsningen av betänkandet, då de delar av texten som rör sexualitet har uppmärksammas, dels har en läsning av rättsfallet genomförts i relation till vad som står i betänkandet. Dessutom har likheter och skillnader mellan vad som står i rättsfallstexten och vad som står i betänkandet eftersökts.

³⁶ Winther Jörgensen, Phillips, 2000, s. 13.

³⁷ Winther Jörgensen, Phillips, 2000, s. 31.

³⁸ Winther Jörgensen, Phillips, 2000, s. 13.

³⁹ Andersson, 2004, s. 41 f.

1.4 Material

I detta avsnitt presenteras det material som har använts i uppsatsen. Den rättsdogmatiska delen av uppsatsen är baserad på lagtext, förarbeten, lagkommentarer till Brottsbalken och doktrin. Delen som behandlar kriminalisering bygger främst på juristen Claes Lernestedts avhandling *Kriminalisering* och till viss del även Kerstin Berglunds avhandling *Straffrätt och kön*. Den historiska tillbakablicken bygger främst på ett antal artiklar rörande sexköp, bland annat i Juridisk Tidsskrift och Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. Avsnittet som behandlar gällande rätt och processen fram till dagens lagstiftning bygger i hög grad på lagkommentarer och förarbeten, med vissa inslag av tidigare nämnda artiklar rörande sexköp.

Kapitlet om feministisk teori är genomgående uppdelat i två kategorier, radikalfeminismen och sexradikalismen. Materialet som har valts ut gällande de två feministiska teorierna består av de utvalda författarnas texter vilka uttryckligen behandlar pornografi, sexualitet och sexköp. Endast litteratur och längre artiklar studeras. Kortare artiklar eller texter har inte rymts eftersom någon form av avgränsning behövts med hänsyn till arbetets omfång. Litteraturen utgör både en grund för uppsatsens analys och faktaunderlag för presentationen av de feministiska teorierna.

Juristen Catharine MacKinnon och författaren Andrea Dworkin representerar radikalfeminismen. MacKinnon och Dworkin är båda från USA och ledande inom radikalfeministisk teori. Deras tankegångar har fått genomslag även i Europa, inte minst i Sverige. Deras bakgrund skiljer sig åt, MacKinnon har en akademisk bakgrund, medan Dworkin levde ett annorlunda liv och sålde själv sex under en period. MacKinnon och Dworkin skriver båda mycket om sexualitet och deras fokus har ofta varit sexköp och pornografi. Några av de mer kända verken är bland andra Dworkins *Pornography, men possessing women* från 1981, som behandlar pornografi och sexualitet utförligt utifrån teman såsom makt, objekt, tvång och horor. Dworkin har även skrivit *Woman hating*, 1974, som behandlar sexualitet, men också sexköp och pornografi. Ytterligare en bok av Dworkin som är relevant för uppsatsen är *Our blood* från 1976. *Our blood* är kanske den av Dworkins böcker som mest utförligt behandlar sexualitet på ett övergripande plan. MacKinnons böcker har en något mer juridisk vinkling, bland annat har hon skrivit *Women's lives, men's laws* från 2005, som har en juridisk utgångspunkt och behandlar sexköp i högre grad än MacKinnons andra böcker. *Toward a feminist theory of the state*, från 1989 innehåller ett avsnitt där MacKinnon utvecklar sin syn på sexualitet på ett mycket ingående sätt och ytterligare ett avsnitt berör pornografi. *Are women human? And other international dialouges* är skriven 2006 och behandlar jämställdhet, våld, sexköp och pornografi, bland annat utifrån ett internationellt perspektiv. Som ett exempel analyserar MacKinnon här den svenska antipornografilagstiftningen.

Sexradikalismen representeras i uppsatsen av den amerikanska antropologen Gayle Rubin, som gav sexradikalismen genomslag med sin oerhört citerade

artikel *Thinking sex*, vilken främst handlar om sexualitet, men också diskuterar både pornografi och sexköp. *Thinking sex* betydelse för sexradikalismen kan inte nog betonas. Rubin har bland annat också skrivit artikeln *Misguided, dangerous and wrong, an analysis of anti-pornography politics*, som är en analys av anti-porr propaganda. Petra Östergren är en svensk författare med bakgrund som sexolog och socialantropolog. Östergren har skrivit den i Sverige relativt uppmärksammade boken *Porr, horor och feminister* som kom ut 2006. *Porr, horor och feminister* är inte skriven utifrån akademisk forskning, men behandlar föreställningar och attityder till pornografi och sexköp utförligt. I viss mån tas också sociologen Carol Queen upp inom ramen för sexradikalismen. Jag anser att det är intressant att studera Queen, då hon, liksom Dworkin, har sålt sex men vars syn på sexköp radikalt skiljer sig från Dworkins. Det är främst Queens artikel *Sex radical politics, sex-positive feminist thought and whore stigma* som använts. Den beskriver grundläggande tankedrag hos sexradikalismen och både sexköp samt sexualitet diskuterar.

I uppsatsens kapitel fyra analyseras betänkandet *Könshandeln* och rättsfallet NJA 2001 s. 527. De presenteras närmare vid sina respektive avsnitt, *Könshandeln* i avsnitt 2.3.2 och 4.1. NJA 2001 s. 527 i 4.3. Betänkandet utgör ett källmaterial för uppsatsens analys och ett faktaunderlag för avsnitt 2.3.2. Rättsfallet utgör även det ett källmaterial för uppsatsens analys och samtidigt klargör det rättsläget, bland annat i avsnitt 2.4.1.

1.5 Forskningsläge

Det finns mycket lite svensk straffrättslig litteratur vars syfte enbart är att behandla sexköp och pornografi. Den litteratur som främst berör dessa ämnen är ofta feministisk eller har ett uttalat mål att behandla straffrätt utifrån, exempelvis, ett könsperspektiv och därigenom blir det naturligt att diskutera ämnen som sexköp eller pornografi. Här kan bland andra nämnas Kerstin Berglunds *Straffrätt och kön*. Utbudet av feministisk litteratur som handlar om sexköp och pornografi är mycket stort, framförallt finns det många amerikanska författare som skriver om dessa frågor. I avsnitt 1.4 presenteras de författare jag valt att arbeta med i uppsatsen, Catharine MacKinnon, Andrea Dworkin, Gayle Rubin, Carol Queen och Petra Östergren, vilka alla är engagerade i frågor som rör sexualitet, med fokus främst på sexköp och pornografi.

Flera utredningar gällande sexköp har genomförts i Sverige, här kan främst nämnas Socialstyrelsens *Kännedom om prostitution* som publicerats 2000, 2003 och 2007. Utöver dessa har även ett antal politiska utredningar genomförts, bland annat SOU 1995:15 *Könshandeln* och SOU 2001:14 *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*. Båda behandlas närmare i uppsatsens kapitel två.

En rad examensarbeten från Lunds Universitet rör sexköp. Här kan bland annat nämnas Jesper Bryngemarks *Förbud mot köp av sexuella tjänster, en*

analys av 1993 års prostitutionsutrednings slutbetänkande från 2001, vilken kritiskt granskar ovan nämnda betänkande utifrån Gayle Rubins modell om västerländska tankedrag kring sex. Uppsatsens utgångspunkt är ett kritiskt förhållningssätt till förbudet mot köp av sexuell tjänst. Sara Boklund har studerat förbudet mot köp av sexuell tjänst närmare i *Förbudet mot köp av sexuell tjänst –effektiv lagstiftning eller enbart en ideologisk markering?* från 2007. Vidare finns flera examensarbeten som tar upp sexualitet, människohandel och pornografi och därtill sexköp i ett historiskt perspektiv. Det finns hittills inget arbete från Juridiska fakulteten i Lund där en diskursanalys av lagförarbeten eller rättspraxis gällande sexköp genomförs.

Ett examensarbete som tangerar den här uppsatsens ämnesval är Linnea Wegerstads *Den självklara gränsen, en analys av tal och tystnad vid sexuellt ofredande mot barn*, från 2007. Wegerstad har undersökt var gränsen mellan en sexuell och en icke-sexuell handling går, genom att med en diskuranalytisk metod analysera förarbeten och domar. Arbetet har, i likhet med detta, teoretiska utgångspunkter i en socialkonstruktivistisk syn på sexualitet.

Pornografi –dokumenterat sexköp? är en uppsats från Centrum för genusvetenskap vid Lunds Universitet, skriven höstterminen 2007 av Kristin Linderoth och behandlar gränsdragningen mellan sexköp och pornografi utförligt. Bland annat studeras betänkandet *Könshandeln* i uppsatsen.

1.6 Disposition

Kapitel två i uppsatsen utgör den rättsdogmatiska delen, där beskrivs inledningsvis förfarandet då en viss gärning kriminaliseras. För att ge ett perspektiv på den nuvarande lagstiftningen görs även en historisk tillbakablick, där synen på sexköp beskrivs i ett historiskt sammanhang. Därefter klargörs rättsläget gällande sexköp och pornografi i Sverige. I kapitel tre presenteras radikalfeminismen respektive sexradikalismen. Teoriernas förhållningssätt till sexualitet, köp av sexuell tjänst och pornografi utreds då närmare. Kapitel fyra består av en diskursanalys av betänkandet *Könshandeln* och rättsfallet NJA 2001 s. 527. Diskursanalysen genomförs utifrån uppsatsens tre teman, sexualitet, sexköp och pornografi. De diskurser som synliggörs analyseras sedan utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori. Uppsatsens avslutande kapitel fem sammanfattar resultatet av analysen och lyfter fram några av arbetets mest intressanta aspekter för ytterligare diskussion.

2 Rättslig bakgrund

I följande kapitel skildras processen bakom kriminaliseringen av en viss gärning. Därefter ges ett historiskt perspektiv på sexköp som företeelse. Sedan beskrivs den process och de förarbeten som ligger bakom vår nuvarande lagstiftning gällande sexköp. Mot bakgrund av detta klargörs rättsläget för köp av sexuell tjänst, koppleri och pornografi. Kapitlet avslutas med ett avsnitt som tar upp den rättsliga kritik som har framförts mot kriminaliseringen av sexköp.

2.1 Kriminalisering

I detta avsnitt behandlas allmänna principer som skall beaktas då en viss gärning skall kriminaliseras. Ett brott innebär en mänsklig gärning som det finns ett straff stadgat för. En allmän åsikt är att strafflagstiftning i modern tid skall användas restriktivt och framförallt för att förhindra kränkningar av vissa rättsliga skyddsintressen.⁴⁰ Att kriminalisera en gärning skall utgöra en sista utväg, *ultima ratio*, delvis för att kriminaliseringar påverkar individens frihet, men också för att individer som begår brott drabbas av straff.⁴¹ Inom straffrätten är debatten kring sexualbrotten intressant eftersom den återspeglar 1900-talets debatt om kriminalisering. En aktuell fråga i debatten har varit huruvida individens sexuella frihet eller samhällets krav på godtagbara moraliska standarder skall väga tyngst. Det har funnits en önskan om att inte låta sexualmoralen styra gränserna för straffrättens område och att hålla moralen utanför strafflagstiftningen. Likafullt har det visat sig vara problematiskt att särskilja moral och straffrätt i praktiken.⁴²

Motiveringen bakom kriminaliseringen av en viss gärning kan definieras positivt. En kriminalisering bör skydda något skyddsvärt och riktas mot beteenden som orsakar eller kan orsaka skada. Den bör riktas mot beteenden som har viss närhet till det som straffbudet skall skydda och den skall ha viss förmodad effektivitet. Motiveringen kan också definieras negativt. Kriminalisering av gärningstyper som inte orsakar skada bör inte ske, inte heller bör kriminalisering ske av gärningstyper som befinner sig på för långt avstånd från det skyddsvärda intresset. Slutligen bör en kriminalisering inte vara ineffektiv.⁴³ Ett annat sätt att uttrycka detta är att gärningen som skall kriminaliseras skall vara uppenbart skadlig eller farlig för samhället och den skall vara förkastlig. Gärningen skall uttrycka en attityd som kan klandras

⁴⁰ *Brottsbalken, en kommentar del I (1-12 kap.)*, Holmqvist Lena, Leijonhufvud Madeleine, Träskman Per Ole, Wennberg Suzanne, Studentutgåva 4, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005, s. 1:2.

⁴¹ Lernestedt Claes, *Kriminalisering, problem och principer*, Iustus förlag, Uppsala, 2003, s. 15 ff.

⁴² Berglund, 2007, s. 57 f.

⁴³ Lernestedt, 2003, s. 352.

hos gärningsmannen.⁴⁴ Kriminaliseringar bör principiellt inte ske i syfte att skydda den enskilde mot sina egna gärningar. Det krävs att gärningen som skall kriminaliseras kränker en annan människas intressen. Staten skall inte begränsa människors handlingsfrihet utan att ha skäl som kan anses straffrättsligt relevanta.⁴⁵

En naturlig fråga att ställa när en kriminalisering av en viss gärning sker är vem kriminaliseringen skall skydda. Är det samhället som skall skyddas eller individen? Ett idealsamhälle strävar självklart efter att skydda båda, men ett problem uppstår när detta innebär en intressekonflikt. Ytterligare en fråga blir vem som skall bestämma vad som skall kriminaliseras. I en demokrati finns många aktörer som kan ha inflytande över kriminaliseringar, politiker, media, befolkningen och olika typer av experter.⁴⁶ Det måste alltså finnas ett skyddsobjekt som varje kriminalisering bygger på. Det är inte säkert att skyddsobjektet och gärningsobjektet är samma sak, så följer därav att det är viktigt att skilja mellan dessa. Gärningsobjektet är det som faktiskt angrips vid en kränkning.⁴⁷

En kriminalisering måste, som tidigare nämnts, vara effektiv på något sätt, det vill säga ett straffbud måste kunna uppfylla sitt stadgande. Kravet på effektiviteten kan innebära att en kriminalisering som förväntas bli ineffektiv inte bör genomföras. Dessutom kan det innebära att det faktum att en viss kriminalisering skulle medföra ett mer effektivt intresseskydd är en tillräcklig grund för att genomföra kriminaliseringen. Den effektivitet som eftersträvas vid kriminalisering kan variera. Gällande köp av sexuell tjänst var det uttalade målet att samhället skulle visa ett avståndstagande mot sexköparen.⁴⁸ Kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst behandlas vidare i avsnitt 2.3.

2.2 En historisk tillbakablick

Nedan följer ett historiskt perspektiv på förhållningssätt till sexköp. Ordet sexköp används, av praktiska skäl, genomgående i detta avsnitt, trots att detta ord är relativt modernt. Vid vissa tidsperioder har andra benämningar använts, men deras innebörd har varit likställd med innebörden av ordet sexköp.

Det har alltid funnits ett tydligt samspel mellan rådande sexualmoral och straffrätt. Innan 1900-talet var i stort sett alla handlingar som inte innebar samlag inom äktenskapet förbjudna.⁴⁹ Historiskt sett har kvinnor ansetts bära ansvaret för sexualmoralen och därför har olika kontrollformer riktats

⁴⁴ Träskman, 1998, s. 355 f.

⁴⁵ Berglund, 2007, s. 50.

⁴⁶ Lernestedt, 2003, s. 77 ff.

⁴⁷ Berglund, 2007, s. 50 f.

⁴⁸ Lernestedt, 2003, s. 312 ff.

⁴⁹ Träskman, 1998, s. 354.

mot kvinnors sexualitet. Den manliga sexualiteten har snarare betraktats som en drift, en slags naturlag.⁵⁰ Kriminaliseringen av sexköp har haft skiftande syften genom tiden. Uppfattningen om vilket intresse som skall skyddas med en kriminalisering har varierat. Det har tidvis varit mannen, köparen, som skulle skyddas från det moraliska fördärv som vissa kvinnor kunde locka honom till. I vissa tider har det argumenterats för en kriminalisering för att motverka spridning av könssjukdomar och andra gånger har det varit kvinnan, säljaren, som skyddats mot sexuellt eller ekonomiskt utnyttjande.⁵¹

Under 1800-talet ville man kontrollera eller reglementera, sexköpen. Man ville inte förbjuda dem, med motiveringen att män som avstod från sex innan äktenskapet kunde bli sjuka. Läkarna dominerade debatten om sexköp under senare delen av 1800-talet med sin syn på sexköp som nödvändiga. Mannens könsdrift ansågs vara starkare än kvinnans och mannens drift att ha samlag måste tillfredsställas, inom eller utanför äktenskapet. Enligt många var det också främst män ur medelklassen eller överklassen som var i behov av att köpa sex.⁵² 1800-talet var en tid då grunden för sexualmoralen lades och utgångspunkterna var en generös attityd gentemot sexköparna och de kontrollåtgärder och den reglementering som fanns för sexköp var riktade mot säljarna, närmare bestämt, kvinnorna.⁵³ På 1900-talet nyanserades debatten om sexköp och röster började höras för en kriminalisering av sexköparen. Under senare halvan av 1900-talet försvarades sexköp med andra termer än under 1800-talet. På 1900-talet handlade det bland annat om att köpen skulle tillgodose kraven hos män som av fysiska eller psykiska skäl inte kunde få sin könsdrift tillfredsställd, debatten handlade nu alltså om utstötta eller speciella män.⁵⁴

Sverige införde år 1955 som första land i världen obligatorisk sexualundervisning i skolan. Vid samma tid lanserades flertalet svenska filmer som visade nakna kroppar och sexscener. Detta har gjort att det finns en bild av Sverige som ett sexualliberal land där den sexuella frigjordheten är stor. Den sexuella revolutionen pågick under 1962-1965 i Sverige och då fördes en kamp för fri abort, avskaffande av censur för bilder och texter med sexuellt innehåll samt ökad tolerans mot sexuella minoriteter. I början av 1970-talet uppstod en reaktion mot 1960-talets sexliberaler, som anklagades för att sakna ett könsmaktsperspektiv i sin argumentation. Utifrån just den här diskussionen startade de så kallade "sexkrigen", utomlands kallade "the sex wars", som pågick under 1970- och 1980-talen i flera engelsktalande länder. I Sverige utvecklades sexkrigen inte på samma vis som utomlands,

⁵⁰ Niemi-Kiesiläinen, Johanna, *Kvinnohandel, koppleri och sexköp*, I Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, 2005, s. 23 f.

⁵¹ Träskman, 1998, s. 356 f.

⁵² Svanström, Yvonne, *En självklar efterfrågan? Om torskar och sexköpare under hundra år*, I *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, red. Yvonne Svanström, Kjell Österberg, Atlas Akademi, Smedjebacken, 2004, s. 219 ff.

⁵³ Niemi-Kiesiläinen, 2005, s. 23.

⁵⁴ Svanström, 2004, s. 222 ff.

utan här fick istället radikalfeminismen en ställning som en slags hegemonisk ”statsfeminism”.⁵⁵

Under 1960-talet ökade debatten om sex som en rättighet och sexköp och bordeller framställdes som en samhällsnytta. En liberalisering av synen på sexualitet skedde under 1960-talet, samtidigt som sexualiteten började ses som en privatsak. I början av 1960-talet var det inte olagligt att sälja eller köpa sex. Emellertid förändrades synen på sexköp under 1970-talet och kvinnoorganisationer började kräva att frågan om sexköp utreddes. Under tidigt 1980-tal fick frågan på allvar en plats i politiken och riksdagskvinnor började tala om en kriminalisering av sexköparen. Debatten pågick under hela slutet av 1900-talet, fram till införandet av Sexköpslagen år 1999, då köp av sexuell tjänst slutligen förbjöds. Under 1990-talet diskuterades sexturism och de typiska köparna av sex ansågs vara affärsmän eller ensamma män som köpte sex utomlands. Idag talas fortfarande om den individualiserade köparen, men också om män som grupp och om sexköpare på en generell nivå.⁵⁶ Kriminaliseringen av sexköp bör, enligt Träskman, ses i ljuset av att det finns en tanke om ett ständigt moraliskt förfall sedan 1960-talets sexuella revolution. Idag ses sexköp som ett oönskat kulturellt fenomen, därför bedöms en kriminalisering av dessa köp som nödvändiga för att markera att de är en del av en kultur som det svenska samhället inte vill acceptera.⁵⁷

2.3 Förarbeten till förbudet mot köp av sexuell tjänst

Detta avsnitt beskriver den process som ledde fram till kriminaliseringen av sexköp. Förarbetenas ord och uttryckssätt får här spegla texternas språkbruk. Som utgångspunkt för beskrivningen av tillkomsten av förbudet mot köp av sexuell tjänst används Sexualbrottsutredningen som tillsattes 1971. Detta är en lämplig startpunkt dels för att 1960- och 70-talen var tidsperioder då frågor rörande sexualitet och feminism gavs mycket uppmärksamhet, dels för att Sexualbrottsutredningens betänkande blev omdebatterat och följderna av den debatten blev krav på att frågan om sexköp skulle utredas närmare. Därefter presenteras i kronologisk följd betänkandet *Könshandeln*, propositionen *Kvinnofrid*, betänkandet *Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* och slutligen propositionen *En ny sexualbrottslagstiftning*. Proposition 2001/02:124 *Straffansvaret för människohandel* behandlas inte i detta arbete, främst av utrymmesskäl, då den främst behandlar människohandel. Inte heller SOU 2004:121 *Ett slag i luften* behandlas, då detta inte behandlar frågor om pornografi och sexköp särskilt utförligt, utan snarare våld mot kvinnor ur ett övergripande perspektiv. SOU 1995:60 *Kvinnofrid* diskuteras inte närmare, eftersom det slogs ihop med betänkandet *Könshandeln* och utifrån den

⁵⁵ Kulick, Don, *Queersverige*, Natur och kultur, Stockholm, 2005, s. 78 ff.

⁵⁶ Svanström, 2004, s. 222 ff.

⁵⁷ Träskman, 1998, s. 355 ff.

sammanslagningen togs proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid* fram. Det är främst *Könshandeln* som handlar om sexköp och pornografi, därav behandlas *Könshandeln* men inte *Kvinnofrid*. Vidare kommenteras inte remissyttranden i någon större omfattning, inte heller direktiv eller liknande, då detta inte är påkallat mot bakgrund av uppsatsens huvudsakliga syfte och dess omfång.

2.3.1 De första utredningarna

Kriminaliseringen av sexköp var en lång process. Startskottet kan sägas vara den utredning som den socialdemokratiska regeringen tillsatte 1971, den så kallade Sexualbrottsutredningen, som skulle se över Brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott, vilket inkluderade frågan om sexköp. Utredningen föreslog i SOU 1976:9 *Sexuella övergrepp: förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott*, en liberalisering av lagstiftningen, bland annat gällande våldtäkt och sexuella övergrepp. Sexualbrottsutredningen kritiserades hårt av kvinnoorganisationer för att vara förlegad med en syn på kvinnor som sexuella objekt och utredningens betänkande förkastades samma år i riksdagen.⁵⁸

1976 övertogs regeringsmakten av borgerliga politiker. Redan 1977 tillsattes en ny statlig enmansutredning, Prostitutionsutredningen, med den moderata riksdagsledamoten Inger Lindqvist som ordförande. En kartläggning av prostitutionens omfattning skulle göras och koppleriet skulle analyseras. Prostitutionsutredningen presenterade sitt betänkande 1981, men innan dess hade Lindqvist avgått efter en konflikt med de sakkunniga som arbetat med utredningen. Konflikten gällde huruvida det material som skaffats genom intervjuer med personer som sålde sex skulle publiceras, något som Lindqvist motsatte sig. En ny ordförande tillsattes för att utredningen skulle kunna slutföras. Under år 1980 hade sexköp blivit en mycket laddad fråga, inte minst på grund av den så kallade Geijeraffären⁵⁹. Det slogs fast att prostitutionen hade minskat i omfattning under tiden för utredningen. Kvinnoorganisationer krävde att utredningens innehåll skulle offentliggöras, vilket skedde och därmed fördjupades debatten om sexköp och kvinnor började samarbeta och skriva motioner över partigränserna.⁶⁰ Förslaget att straff skulle införas för den som köpte en tillfällig förbindelse med en narkotikaberoende prostituerad förverkligades inte, men däremot förbjöds offentliga pornografiska föreställningar.⁶¹

⁵⁸ Dodillet, Susanne, *Ideologiska förutsättningar för den svenska och tyska prostitutionslagstiftningen*, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4, 2006, s. 90.

⁵⁹ Geijeraffären, även kallad bordellhärvan, utspelade sig 1977, då före detta justitieministern Lennart Geijer anklagades för att ha köpt sexuella tjänster på en bordell under sin ämbets tid.

⁶⁰ Olsson, Hanna, *Från manlig rättighet till lagbrott: Prostitutionsfrågan i Sverige under 30 år*, I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4, 2006, s. 58 ff.

⁶¹ Träskman, Per Ole, 2005, s. 75.

Även den så kallade Sexualbrottskommittén behandlade frågan om prostitution och koppleri i sitt betänkande SOU 1982:61 *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*. 1982 fick Sverige åter en socialdemokratisk regering.

2.3.2 Betänkandet *Könshandeln*

År 1993, under borgerligt styre, tillsattes en utredning som kallades 1993 års prostitutionsutredning, fortsättningsvis Prostitutionsutredningen, vilken skulle utreda prostitutionen i Sverige. Utredaren var justitierådet och tidigare Sveriges första JÄMO Inga-Britt Törnell. Betänkandet *Könshandeln*, SOU 1995:15, presenterades 1995 då regeringen åter var socialdemokratisk. Betänkandet består av en rättsutredning, en kartläggning av könshandeln i Sverige, en internationell jämförelse och en avslutande, resonerande del. Dess förslag blev att kriminalisera fenomenet prostitution, vilket innebar straffansvar för både köpare och säljare. Förslaget att kriminalisera även säljaren kritiserades starkt.⁶² Begreppet könshandel användes genomgående istället för prostitution, då ordet könshandel ansågs sammanfatta det som utredningen menade att det var tal om, nämligen en handel som enbart går ut på att tillfredsställa köparens sexualdrift.⁶³

Utredningen slog fast att könshandeln nu åter ökade, efter en nedgång under 1980-talet. Dessutom presenterades fakta som tydde på att sexindustrin växte i takt med att den tekniska utvecklingen går framåt. En uppskattning som utredningen gjorde var att 2 500 kvinnor sålde sexuella tjänster i Sverige, varav 650 av dem beräknades befinna sig inom gatuprostitutionen. Övriga arbetade inom allt från callgirlindustrin till eskortservice. Antalet unga flickor beräknades vara lågt inom gatuprostitution av utredningen, men högt på sexklubbar och det var också yngre flickor som efterfrågades vid framställning av pornografisk film. Dock räknades inte kvinnorna inom pornografin in bland de ovan nämnda 2 500 kvinnor som sålde sexuella tjänster varje år. Många prostituerade upplevde, enligt utredningen, en gradvis tillvänjning av sexindustrin och sexklubbar och pornografi sågs som en inkörsport till prostitution. Det var också i betänkandet som den mycket uppmärksammade beräkningen att cirka 125 000 svenska män köper sexuella tjänster varje år presenterades.⁶⁴

Den manliga homosexuella könshandeln i Sverige ägnades ett eget kapitel i betänkandet. Utredningen sade sig ha svårt att skilja mellan vanliga homosexuella kontakter och kontakter i prostitutionssyfte, då homosexuella män på ett annat sätt än heterosexuella kvinnor blandade nytta med nöje och hade vissa sexuella kontakter både i affärssyfte och för sitt eget nöjes skull. Vissa likheter mellan hetero- och homosexuell prostitution pekades ut, men också skillnader uppmärksammades. Skadorna prostitution sades orsaka i form av känslöstörningar ansågs vara desamma för båda grupperna, men i den homosexuella prostitutionen bedömdes köparen vara den som

⁶² Träskman, 2005, s. 75 f.

⁶³ SOU 1995:15, s. 209.

⁶⁴ SOU 1995:15, s. 211 ff.

stigmatiserades och riskerade att utsättas för våld, vilket snarare drabbade säljaren i heterosexuell prostitution.⁶⁵

Utredningens utgångspunkt var att samhället i stort tar skada av prostitution, som ansågs förmedla en oacceptabel människosyn och hindra jämställdhet mellan könen. Dessutom bedömdes samhällskostnaderna öka på grund av sexsäljarnas fysiska och psykiska ohälsa och även på grund av den kriminalitet som följer med könshandel. Både säljare och köpare av sexuella tjänster ansågs vara personer vars bakgrund troligen innehöll övergrepp och känslomässig otrygghet. Majoriteten av säljarna bedömdes vara kvinnor, varav en stor andel hade upplevt sexuella övergrepp i barndomen. Köparna bedömdes i stort sett undantagslöst vara män och ansågs ha en avvikande inställning till sexualitet och kvinnor jämfört med den svenska genomsnittsmannen.⁶⁶

Pornografi behandlades också i betänkandet och kallades där för kvinnoförnedring som underhållning. I pornografin sades sexualitet framställas som ett sätt att förnedra varandra eller tillfoga varandra lidande. Vissa porrfilmer utgör enligt betänkandet mer eller mindre handböcker i sexualiserat våld mot kvinnor. Dessutom sades en tydlig koppling mellan prostitution och pornografi existera. Många sexköpare sades vara storkonsumenter av pornografi och de kvinnor som medverkar i pornografiska framställningar sades ofta också sälja sex.⁶⁷

Slutligen slog utredningen fast att antalet säljare och köpare av sexuella tjänster är lågt i Sverige jämfört med exempelvis Holland. Detta menade utredningen kunde förklaras på många vis bland annat med den svenska, traditionella synen på prostitution, ett väl utbyggt socialförsäkringssystem, gemensamma strävanden mot jämställdhet mellan könen och ett fungerande socialt arbete mot prostitution.⁶⁸

Utredningens förslag till åtgärder hade sin bakgrund i en tanke om att könshandeln måste bekämpas och att ju mer liberal sexmarknaden blir, desto fler män är beredda att köpa sexuella tjänster.⁶⁹ Ytterligare förebyggande insatser ansågs nödvändiga och samverkan mellan myndigheter och prostitutionsgrupper skulle förbättras. Det stod klart att männen inom könshandeln inte nåddes av de sociala insatser mot prostitution som gjordes, inte heller transvestiter och transsexuella som prostituerade sig nåddes av dessa.

Utredningen föreslog en kriminalisering av könsköp, gällande både köpare och säljare. Detta motiverades främst med följande argument:

- Kriminaliseringen skulle fylla en normbildande funktion och klargöra att könsköp inte är socialt acceptabelt.

⁶⁵ SOU 1995:15, s. 121 ff.

⁶⁶ SOU 1995:15, s. 101 ff.

⁶⁷ SOU 1995:15, s. 133 ff.

⁶⁸ SOU 1995:15, s. 212.

⁶⁹ SOU 1995:15, s. 213.

- Risken att bli utsatt för en rättegång skulle verka starkt avhållande för många köpare.
- En kriminalisering skulle vara ett effektivt hinder för kvinnor att ge sig in i prostitution och vissa skulle sluta med sin verksamhet om den blev olaglig.
- Slutligen skulle en kriminalisering påverka förhållandet mellan män och kvinnor och därmed öka jämställdheten.

Mot en kriminalisering talade det faktum att prostitutionen skulle kunna drivas under jord, enligt utredningen. Risken för fysiska övergrepp befarades även öka och många inom sexhandeln skulle inte våga söka hjälp på grund av risken för straffrättsliga påföljder. Utredningen ansåg trots allt att fördelarna med en kriminalisering vägde över.⁷⁰

2.3.3 Propositionen *Kvinnofrid*

1993 hade arbetet med betänkandet *Könshandeln* startats genom 1993 års Prostitutionsutredning och samtidigt hade Kvinnovåldskommisionen börjat arbeta med ett betänkande, som även det stod färdigt 1995 och fick namnet *Kvinnofrid*. 1993 var det fortfarande en borgerlig regering. Kvinnovåldskommisionen leddes av folkpartisten Britta Bjelle och ett exempel på förslag som presenterades i *Kvinnofrid* var att grov kvinnofridskränkning respektive fridskränkning skulle införas som nya brottsbalksbrott. Då de båda betänkandena presenterades, hade den borgerliga regeringen ersatts av en socialdemokratisk regering. De som nu ansvarade för samordningen av utredningarna så att de skulle kunna bli till en proposition var alltså socialdemokratiska ministrar. Statssekreterare Ingegerd Sahlström var samordningsansvarig för arbetet. Ett arbete inleddes med att slå samman de båda utredningarna till en proposition.⁷¹

Det socialdemokratiska kvinnoförbundet drev kravet på en kriminalisering av köp av sexuella tjänster. 1997 motionerade det socialdemokratiska kvinnoförbundet inför en partikongress om att kriminalisera männens köp av kvinnor i prostitutionen. Under partikongressen tog socialdemokraterna beslutet att stödja kravet på en kriminalisering av dem som köper sexuella tjänster, det vill säga männen. Säljarna, eller kvinnorna, skulle inte kriminaliseras.⁷²

Samordningsarbetet resulterade i proposition 1997/98:55, som också den kallades *Kvinnofrid*. Nu behandlades frågan om sexköp alltså tillsammans med frågor gällande våld mot kvinnor. I *Kvinnofrid* slogs fast att både Kvinnovåldskommittén och Prostitutionsutredningen tagit upp frågor som till stor del berör förhållanden mellan kvinnor och män och på det viset kunde frågorna sägas vara besläktade med varandra. Regeringens förslag byggde på tre centrala utgångspunkter, en skärpt lagstiftning, ökade förebyggande insatser och ett adekvat bemötande av våldsutsatta kvinnor.

⁷⁰ SOU 1995:15, s. 220 ff.

⁷¹ Olsson, 2006, s. 66.

⁷² Olsson, 2006, s. 67 f.

En genomgående utgångspunkt i propositionen var att påtvingade sexköp ansågs ingå i mäns våld mot kvinnor.⁷³

Förslaget i propositionen var att förbjuda köp av sexuella tjänster. Även försök till brottet föreslogs bli straffbart. Den främsta anledningen till ett förbud sades uttryckligen vara den normbildande funktionen detta skulle fylla varmed det tydligt skulle markeras att köp av sexuell tjänst inte är acceptabelt i vårt samhälle. Risker för att bli upptäckt och därmed behöva genomgå en rättegång ansågs vara avskräckande för många köpare. I propositionen hänvisades genomgående till den utredning som gjorts och presenterats i *Könshandeln*. Det refererades till vad som stod i *Könshandeln* gällande prostitutionens former och omfattning i Sverige. De prostituerades bakgrund med sexuella övergrepp i barndomen som ett vanligt förekommande inslag betonades, liksom den negativa självbilden och avsaknaden av självrespekt. Siffror över hur många som beräknas köpa sexuella tjänster varje år presenterades och cirka 10 % av de svenska männen beräknades ha erfarenhet av så kallade könsköp. Därutöver diskuterades frågan om huruvida kriminaliseringen skulle gälla både köparen och säljaren av en sexuell tjänst, eller enbart köparen. Förslaget som presenterades i *Könshandeln* var, som ovan nämnts, att kriminalisera båda parter, vilket fick omfattande kritik från i stort sett samtliga remissinstanser. Även regeringen förhöll sig kritisk till en kriminalisering av säljaren, vilken i de flesta fall ansågs vara den svagare parten vid sexköp. Dessutom ville regeringen motverka en situation där de prostituerade riskerade någon slags påföljd och därmed inte kunde söka hjälp för att komma ur prostitutionen.⁷⁴

Det konstaterades i propositionen att köp av sexuell tjänst redan var förbjudet om personen som sålde tjänsten var under 18 år samt att koppleri redan var kriminaliserat. Ett skäl till en kriminalisering av sexköp var att prostitution ansågs leda till allvarliga skador, både för den enskilde och för samhället. De prostituerade sades därtill befinna sig i en socialt mycket svår situation och runt dem pågick en omfattande kriminalitet. Trots att flertalet remissinstanser ställt sig tveksamma till den föreslagna kriminaliseringen menade regeringen att argumenten för en kriminalisering ändå vägde så tungt att det kunde anses rimligt att genomföra den. Detta skulle också leda till en mer effektiv bekämpning av prostitutionen och dess skadeverkningar. Prostitutionen beräknades komma att minska på alla plan som en följd av kriminaliseringen, nyrekryteringen skulle avta, den dolda prostitutionen, då exempelvis eskortservice inom affärslivet tillhandahålls, skulle minska och gatuprostitutionen skulle av naturliga skäl bli avsevärt mindre omfattande. Även den internationella sexhandeln skulle få minskat spelutrymme i Sverige. Mot bakgrund av de anförda skälen beslutades att en kriminalisering av köp av sexuell tjänst skulle genomföras.⁷⁵

⁷³ Proposition 1997/98:55, *Kvinnofrid*, s. 22 f.

⁷⁴ Prop. 1997/98:55, s. 100 f.

⁷⁵ Prop. 1997/98:55, s. 103 f.

Placeringen för bestämmelsen om förbud mot köp av sexuell tjänst diskuterades i propositionen och förslaget blev att en ny lag skulle skapas. Den nya lagen skulle ses som ett komplement till Brottsbalkens befintliga bestämmelser.⁷⁶ 1998 voterade riksdagen frågan om Kvinnofrid och förslaget att kriminalisera köp av sexuell tjänst vann bifall.⁷⁷

2.3.4 Betänkandet *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*

År 1998 tillsattes en utredning som tog namnet 1998 års Sexualbrottskommitté. Det var en straffrättslig kommitté, som avgav betänkandet SOU 2001:14 *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*, fortsättningsvis *Sexualbrotten*. Ordförande för kommittén var Nils-Olof Berggren, dåvarande Justitieombudsman. Bland andra fanns Britta Bjelle med som expert vid utredningen. Betänkandet behandlade sexköp och utöver detta även koppleri relativt ingående. Då uppsatsens främsta fokus är sexköp kommer de delar av betänkandet som behandlar koppleri att beskrivas mycket översiktligt. Kommitténs uppdrag bestod i att utreda var förbudet mot sexuell tjänst lämpligen skulle placeras. Detta innebar här till att den inte skulle uttala sig om huruvida bestämmelsen skulle finnas kvar överhuvudtaget eller om dess tillämpningsområde.⁷⁸

En ingående diskussion om placeringen av förbudet mot köp av sexuell tjänst i Brottsbalkens sjätte kapitel fördes i betänkandet. Utredningen ansåg att bestämmelsen, som vid tiden för utredningen alltså utgjorde en egen lag, skulle tas in i Brottsbalkens kapitel sex. Motivet som anfördes för detta var att bestämmelsen om koppleri redan fanns i kapitlet och att det dessutom fanns andra bestämmelser som, liksom förbudet mot köp av sexuell tjänst, inte heller var utformade som brott mot person. Om prostitution i allmänhet uttalades att den var skadlig, inte bara för kvinnorna, utan den ansågs även oförenlig med strävanden efter jämställdhet mellan könen. Dessutom var den ägnad att påverka sexualsynen i allmänhet negativt, vilket enligt utredningen gjorde den till ett samhällsont. Därutöver sades att både koppleribrottet och köp av sexuell tjänst hade nära anknytning till sexuallivet och motiveras av liknande skyddsintressen. Slutligen finns redan en bestämmelse i Brottsbalkens sjätte kapitel om förbud mot att köpa sexuellt umgänge med någon som är under 18 år, därför är det naturligt att placera samtliga bestämmelser tillsammans.⁷⁹

⁷⁶ Prop. 1997/98:55, s. 106.

⁷⁷ Olsson, 2006, s. 68.

⁷⁸ SOU 2001:14, *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*, s. 304.

⁷⁹ SOU 2001:14, s. 305 ff.

Därtill ansåg utredningen att det straffbara området för sexköp behövde förtydligas. Bland annat ville utredningen att de sexuella handlingar det kunde vara tal om skulle vara sådana sexuella handlingar som enligt gällande rätt utgjorde sexuellt umgänge. Vidare klargjordes att även om uttrycket ”tillfällig sexuell förbindelse” används i lagtexten, så omfattas stamkunder av det straffbara området. Däremot slogs fast att så kallade stadigvarande förbindelser inte skulle omfattas. Vad som utgjorde en stadigvarande förbindelse lämnades upp till domstolarna att avgöra i det enskilda fallet. Klart är att det inte ansågs röra sig om den vanliga ”prostituerade/kundrelationen”, utan snarare äktenskapliga förbindelser, registrerat partnerskap, sambor eller liknande. Dessutom skulle straffbarheten omfatta den som låter skaffa sig en sexuell tjänst. Detta innebar att även den som nyttjar en sexuell tjänst som någon annan har betalat för, gör sig skyldig till brottet. Motivet var att ett sådant handlande är lika klandervärdt som den situation där personen själv betalar för den sexuella tjänsten. För den som betalar, men inte nyttjar, tjänsten kan ansvar för anstiftan eller medhjälp komma ifråga. Närmare ansvar för medverkan överlämnades åt praxis att utveckla.⁸⁰

Utredningen ville även byta ut uttrycket ”tillfällig sexuell förbindelse” mot prostitution. Ändringen sades vara betingad av språkliga skäl, inte sakliga. Förslaget motiverades inte närmare.⁸¹

2.3.5 Propositionen *En ny sexualbrottslagstiftning*

År 2004 lades proposition 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning* fram, under socialdemokratiskt styre. Propositionen var ett resultat av samarbetet mellan Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet och föregicks av ovan presenterade betänkande *Sexualbrotten*, SOU 2001:14. Genom lag (2005:90), som föregicks av *En ny sexualbrottsutredning* reviderades sjätte kapitlet i Brottsbalken. En del brottsrubriceringar ändrades och likaså vissa gränsdragningar mellan sexualbrotten. Bland annat upphävdes den så kallade sexköpslagen, lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster, och ersattes av en ny paragraf i Brottsbalkens sjätte kapitel. Förarbetena till sexköpslagen är i allt väsentligt aktuella även för brottet köp av sexuell tjänst.⁸² Placeringen av bestämmelserna om förbud mot köp av sexuell tjänst och koppleri i sjätte kapitlet Brottsbalken innebar en placering under rubriken brott mot person. Regeringen ansåg, i likhet med vad som sades i betänkandet, att bestämmelsernas nära koppling till sexuallivet och det faktum att de hade i stort sett samma skyddsintressen, tillsammans med lagrådets vilja att placera bestämmelserna i sjätte kapitlet motiverade

⁸⁰ SOU 2001:14, s. 310 ff.

⁸¹ SOU 2001:14, s. 317 ff.

⁸² *Brottsbalken, en kommentar, del I*, 2005, s. 6:2 ff.

placeringen där, trots att brotten egentligen inte kan sägas utgöra brott mot person.⁸³

Den här gången behandlades sexköp tillsammans med sexualbrotten. I *Kvinnofrid* hade sexköp och koppleri varit sammanlänkat med våld mot kvinnor. Syftet med reformen var enligt propositionen att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande. Kränkningen sades vara den gemensamma nämnaren för alla sexualbrott. Vidare uttalades att det faktum att lagstiftningen syftar till att påverka människors värderingar inte skall tolkas som att det finns en samhällelig vilja att påverka människors sexualliv. Däremot finns en utgångspunkt som består i alla människors rätt att inte bli sexuellt kränkta. Lagstiftningen, sades det, skulle inte bygga på förlegade föreställningar om vuxna människors frivilliga sexualliv.⁸⁴

I propositionen klargjordes att ett köp av en sexuell tjänst vid ett enda tillfälle faller innanför det straffbara området, likväl som den situationen där en person är stamkund hos någon som säljer sex. Att en person köper en sexuell tjänst av en person regelbundet eller vid flera tillfällen hindrar inte att detta ändå i lagens mening handlar om tillfälliga sexuella förbindelser. Härjämte utvidgades straffbarheten till att omfatta också den som låter någon annan betala för en sexuell tjänst som personen ifråga själv nyttjar. Denna utvidgning motiverades med viljan att bekämpa prostitution som samhällsföreteelse.⁸⁵

2.4 Gällande rätt

Föregående avsnitt skildrade vägen fram till en lagreglering av sexköp. Nedan beskrivs gällande rätt för sexköp och pornografi. De bestämmelser som tas upp är 6 kap. 11 § Brottsbalken som reglerar köp av sexuell tjänst och ett par närliggande bestämmelser till denna. Koppleribestämmelsen i 6 kap. 12 § behandlas. Syftet med avsnittet är att klargöra det rådande rättsläget. Tonvikten ligger på lagregleringen av köp av sexuell tjänst. Framförallt koppleriparagrafen behandlas endast översiktligt, med hänsyn till uppsatsens syfte och omfattning. Pornografibestämmelserna behandlas på ett sådant sätt att det blir möjligt att klargöra vad som utgör laglig pornografi.

2.4.1 Köp av sexuell tjänst

6 kap. 11 § Brottsbalken kriminaliserar den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning:

⁸³ Proposition 2004/05:45, *En ny sexualbrottsutredning*, s. 104.

⁸⁴ Prop. 2004/05:45, s. 21 ff.

⁸⁵ Prop. 2004/05:45, s. 105 ff.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Brottsbenämningen är köp av sexuell tjänst. 11 § reglerar alltså köp av sexuell tjänst från en person som är över 18 år. Bestämmelsen i 11 § är subsidiär till 1- 10 § § i kapitlet, därmed aktualiseras 4 eller 9 § § om en sexuell tjänst köpts av en person som är under 18 år. Köp av sexuell tjänst, tillsammans med koppleribestämmelsen är placerade i Brottsbalkens 6 kapitel som reglerar brott mot person. Likafullt kan köp av sexuell tjänst ses som ett brott riktat mot allmänna intressen, snarare än ett brott mot person.⁸⁶

Det är tillräckligt för straffansvar att någon vid ett enstaka tillfälle skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse. Ordet tillfällig innebär att varje tillfälle som en person skaffar sig en sexuell förbindelse mot ersättning ses som tillfälligt, oavsett om personen ifråga har skaffat sig sexuella förbindelser mot ersättning av säljaren tidigare.⁸⁷ Det som avses med en sexuell förbindelse är samlag i alla dess former och även de sexuella handlingar som enligt Brottsbalkens brottsbeskrivningar utgör sexuellt umgänge, det vill säga, samlag, oralsex och berörande av varandras könsorgan. Striptease, posering, normal massage, eskortservice utan sex, nakensällskap och onani i närvaro av och inför ögonen på en annan person faller utanför lagens tillämpningsområde och är därmed tillåtet, även mot ersättning.⁸⁸

Ersättningen behöver inte innebära pengar, utan kan också utgöras av materiella saker eller narkotika, alkohol och liknande. Även den som erbjudit en ersättning för tjänsten, men som sedan inte betalar omfattas av bestämmelsen, om den utlovade ersättningen var en förutsättning för förbindelsen. Likaså omfattas numera situationer där en person betalar för den sexuella förbindelsen som någon annan skaffar sig.⁸⁹ Exempel på detta är fall då företag tillhandahåller prostituerade i form av så kallad eskortservice. Den som betalar för tjänsten, men själv inte utnyttjar den kan då dömas för medverkan till brottet. Det är därmed endast personen som utnyttjar eller får del av den sexuella tjänsten som anses som gärningsman.⁹⁰

Uppsåt till brottet krävs för straffansvar, vilket klargjordes av hovrätten för nedre Norrland i rättsfallet B 887-04. I fallet hade den tilltalade, U, erkänt att han vid två tillfällen haft samlag med en kvinna, P, och att han givit P pengar och presenter. U hävdade att han och P hade haft ett förhållande, vilket innebär att pengarna och presenterna inte fungerat som någon ersättning för samlagen. Frågan var huruvida det kunde anses styrkt att U insett att han utgett ersättning för sexuella tjänster, eller att han i vart fall varit likgiltig därtill. Det ansågs inte styrkt att U hade haft uppsåt, bland

⁸⁶ *Brottsbalken, en kommentar, del I, 2005, s. 6:48 f.*

⁸⁷ *Brottsbalken, en kommentar, del I, 2005, s. 6:49.*

⁸⁸ Träskman, 2005, s. 84.

⁸⁹ *Brottsbalken, en kommentar, del I, 2005, s. 6:49.*

⁹⁰ Träskman, 2005, s. 88.

annat eftersom han och P umgåtts mer än vad som torde vara typiskt förekommande mellan prostituerade och deras kunder och eftersom han vid förhållandets avslut krävde tillbaka de pengar och presenter han tidigare givit P. Hovrätten uttalade att det framstod som mindre sannolikt att en sexköpare efteråt skulle vända sig till en prostituerad eller dennes kopplare för att återfå vederlaget.

NJA 2001 s. 527 klargjorde straffvärdet för ett ”normalfall” av köp av sexuell tjänst. HD ansåg inte att det fanns några förmildrande eller försvårande omständigheter i fallet och fastställde därmed det domslut som hovrätten kommit fram till, vilket var 50 dagsböter. Det sades också att brottet ur straffvärdessynpunkt inte torde ha så många variationer, därmed kommer straffen för normalgraden av brottet sannolikt bli desamma i majoriteten av fallen. Hovrätten ansåg att penningböter inte var tillräckligt, så i normalfallet skall alltså dagsböter dömas ut för brottet.⁹¹

6 kap. 9 § Brottsbalken reglerar situationen att någon i annat fall än som avses förut i sjätte kapitlet, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling. Då döms den tilltalade för köp av sexuell handling av barn. På samma vis som i 11 § gäller detta även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan. Straffvärdet för detta brott är högre än för köp av sexuell tjänst av en vuxen person.

Försök till köp av sexuell tjänst är straffbelagt i 6 kap. 15 § Brottsbalken. I RH 2002:16 slogs fast att försökspunkten är uppnådd då en överenskommelse om att sexuellt umgänge skall ske och priset för detta är fastställt. Först då anses brottet vara påbörjat. Fara för brottets fullbordning skall föreligga, vilket i förevarande fall tycktes vara avhängigt av att säljaren och köparen var på väg till säljarens lägenhet där det sexuella umgänget enligt överenskommelsen skulle äga rum. Endast tillfälliga omständigheter gjorde att köpet inte kunde genomföras och därmed var försökspunkten uppnådd. Även hovrätten över Skåne och Blekinge ansåg i ett rättsfall med målnummer B 3674-04 att försökspunkten var uppnådd då säljaren och köparen kommit överens om att ha samlag mot en ersättning av femhundra kronor. Säljaren hade hoppat in i köparens bil efter överenskommelsen om pris och de hade tillsammans åkt till en undanskymd plats. Poliser hade följt efter dem hela vägen och konfronterade dem då de stannade bilen. Oberoende av huruvida köparen verkligen hade femhundra kronor ansågs försökspunkten vara uppnådd, då fara för brottets fullbordning hade förelagat.

2.4.2 Koppleri

Koppleribrottet är ett relativt komplicerat brott och har varit föremål för ett antal utredningar. Då det befinner sig i utkanten för den här uppsatsens syfte behandlas det endast översiktligt i följande avsnitt.

⁹¹ En diskursanalys av rättsfallet genomförs i uppsatsens kapitel 4.

6 kap. 12 § Brottsbalken har följande lydelse:

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, skall han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt koppleri till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Ett främjande av tillfälliga sexuella förbindelser som inte utgör ”prostitutionskontakter” är inte straffbart som koppleri och det måste vara tal om fler än en tillfällig sexuell förbindelse för att straffbarhet skall föreligga. För att brottet skall anses grovt bör det vara tal om människohandelsliknande situationer, alternativt att vinningen för brottet har varit mycket stor. Bestämmelsen om koppleri fanns tidigare i 6 kap. Brottsbalkens 8 och 9 § §, vilka upphävdes genom lag 2005:90. Bestämmelsen ändrades då endast språkligt. Att sälja en sexuell tjänst är tillåtet, vilket också leder till att de allmänna medverkansbestämmelserna inte är tillämpliga gällande säljaren av en sexuell tjänst.⁹²

Proposition 1984/85:105 föreslog att prostitutionen som sådan inte skulle kriminaliseras, varken för säljaren eller för köparen, utan att den istället skulle motverkas med hjälp av mer omfattande koppleribestämmelser. I propositionen lades stor tonvikt vid att prostitution är en samhällsfara som bör bekämpas genom att försvåra verksamheten exempelvis med hjälp av stränga bestämmelser om koppleri. Enligt propositionen skall ett främjande innebära att hålla en bordell eller att upplysa om prostituerades adresser. Likaså att psykiskt påverka någon till prostitution räknas som ett främjande om den verksamt bidragit till personens beslut att prostituera sig.⁹³ Även transport och vakthållning kan utgöra ett främjande. Utöver detta måste en person som upplåter en lägenhet till någon och får veta att denna person använder den för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, göra vad som skäligen kan begäras för att stoppa detta. Annars anses personen som upplåtit lägenheten ha främjat verksamheten. Gärningsmannen skall alltså, för att ett främjande skall aktualiseras, verksamt ha bidragit till att någon annan person har sålt, eller fortsatt sälja en sexuell tjänst. Ett utnyttjande kräver att gärningsmannen på ett otillbörligt sätt har tillgodogjort sig delar av de inkomster som den som sålt en sexuell tjänst har tjänat in. Skälet till att det måste vara tal om främjande eller utnyttjande vid flera tillfällen då tillfälliga sexuella förbindelser ingåtts är att det ligger i koppleribrottets natur att kopplaren bedriver någon form av verksamhet som skall generera

⁹²Brottsbalken, en kommentar del I, 2005, s. 6:52 ff.

⁹³ Proposition 1984/85:105, s. 57.

vinning. Är det tal om ett enda tillfälle kan istället medhjälp till köp av sexuell tjänst aktualiseras.⁹⁴

2.4.3 Pornografi

Det finns ett antal bestämmelser som reglerar förekomsten av pornografi. Nedan följer en kortare presentation av dessa bestämmelser, för att på så sätt, genom en negativ definition, klargöra vad som utgör laglig pornografi.

2.4.3.1 Barnpornografi

Brottsbalkens 16 kap. 10 a § behandlar barnpornografibrott och kriminaliserar den som skildrar barn i pornografisk bild, den som sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan, den som förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn, den som förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder och den som innehar en sådan bild av barn. Brottsbalkens 6 kap. 7 § om sexuellt ofredande utgör en spärr för produktion av barnpornografi, dock kan barnpornografiska bilder framställas utan att man bryter mot den bestämmelsen. 16 kap. 10 a § gäller därför bilder av alla slag. Bestämmelsen innehåller en definition av vad som menas med barn i andra stycket. Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år. Att puberteten inte är fullbordad innebär att även personer som är över 18 kan omfattas av bestämmelsen om de har utvecklats sent. Fall där vuxna framställs som barn eller liknande situationer skall inte omfattas av bestämmelsen. Alla bilder träffas inte av bestämmelsen, för att bilden skall anses pornografisk krävs att den enligt ett vanligt språkbruk och allmänna värderingar är pornografisk.⁹⁵

Grovt barnpornografibrott har i rättspraxis ansetts utgöra ett artbrott och därför utdömdes för brottet ett sex månader långt fängelsestraff i NJA 2002 s. 265. Här klargjordes även vid en samlad bedömning att det var fråga om grovt brott. Innehavet av barnpornografiskt material var stort, det hade spridits i betydande omfattning och sades därmed ha inneburit viss marknadsföring. Barnpornografibrott regleras även i lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi. Lagen gör det straffbart att föra en skildring av barn i pornografisk bild in i eller ut ur Sverige. Detta är också straffbart, enligt lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

16 kap. 17 § fastslår att försök till barnpornografibrott av normalgraden är straffbart och att försök och förberedelse till grovt barnpornografibrott är straffbart. Försök eller förberedelse till lindrigt brott är inte straffbart.

⁹⁴ *Brottsbalken, en kommentar, del I*, 2005, s. 6:52 ff.

⁹⁵ *Brottsbalken, en kommentar, del II*, Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne, Studentutgåva 4, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005, s. 16:56 ff.

6 kap. 8 § Brottsbalken straffbelägger utnyttjandet av barn för sexuell posering. Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, döms för utnyttjande av barn för sexuell posering till böter eller fängelse i högst två år. Detta gäller även för det barn som fyllt femton men inte arton år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling, vilket sexuell posering typiskt sett sägs vara. Om detta brott också utgör barnpornografibrott skall dömas i brottskonkurrens. Med sexuell posering menas medverkande i eller utförande av sexuell handling, eller ohöljd exponering av sexuell innebörd. För en vuxen person skall handlingen ha en klar och otvetydig sexuell karaktär. Sexuell posering kan förekomma både i privata sammanhang och på sexklubbar. Barnets inställning har ingen betydelse för frågan om brott föreligger. Allt främjande och utnyttjande av att ett barn medverkar eller utför en sexuell posering är straffbart.⁹⁶

2.4.3.2 Vårdspornografi

16 kap. 10 b § Brottsbalken kriminaliserar skildringar av sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids och den som sprider en sådan skildring om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig. Bestämmelsen motsvarar Tryckfrihetsförordningen 7 kap. 4 § 13 p. där olaga våldsskildring räknas till tryckfrihetsbrotten och är därmed en grundlagsskyddad bestämmelse. 5 kap. 1 § Yttrandefrihetsgrundlagen slår fast att de brott som utgör tryckfrihetsbrott även skall anses utgöra yttrandefrihetsbrott om de begås i radioprogram eller teknisk upptagning och är straffbara enligt lag. Som yttrandefrihetsbrott skall även, enligt samma bestämmelse, anses våldsskildring genom rörliga bilder som närgånget eller utdraget skildrar grovt våld mot människor eller djur med uppsåt att framställningen sprids, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig. För att omständigheterna skall anses vara försvarliga krävs, på samma sätt som för barnpornografibrott, att den som befattar sig med de aktuella bilderna måste ställa sig frågan huruvida befattningen verkligen är nödvändig. Exempelvis utbildningsmässiga eller journalistiska syften skulle kunna uppfylla kravet på försvarlighet.⁹⁷ Enligt tredje stycket i paragrafen kan Statens biografbyrå godkänna filmer och videogram för visning.

2.4.3.3 Pornografi och offentlighet

16 kap. 11 § Brottsbalken slår fast att den som på eller vid allmän plats genom skyltning eller annat liknande förfarande förevisar pornografisk bild på sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt, döms för otillåtet förfarande med pornografisk bild till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma gäller den som med post eller på annat sätt skickar någon pornografisk bild utan föregående beställning. Med allmän plats

⁹⁶Brottsbalken, en kommentar, del I, 2005, s. 6:39 ff.

⁹⁷Brottsbalken, en kommentar, del II, 2005, s. 16:65.

avses i stort sett alla platser inomhus och utomhus dit allmänheten har tillträde. Uttrycket ”pornografisk bild” innefattar alla slags bilder, oavsett framställningssätt. Det finns ingen klar definition eller avgränsning av uttrycket, men bilderna skall inte ha några vetenskapliga eller konstnärliga värden. Om bilden är ägnad att påverka åskådaren i sexuellt avseende skall den utgöra pornografisk bild. Gränsdragningsproblematiken är komplicerad.⁹⁸

Vad gäller exempelvis striptease på sexklubbar, omfattas det inte av bestämmelsen om koppleri. Den främsta anledningen till detta är att det nästan är uteslutande enskild sexuell posering som förekommer på sexklubbarna, vilket innebär att det inte är någon offentlig pornografisk föreställning som pågår.⁹⁹ Den straffbestämmelse som finns rörande utnyttjande av barn för sexuell posering, utöver bestämmelserna om köp av sexuell tjänst, bör skydda underåriga i de fall där de används i poseringssammanhang. Utöver denna paragraf finns också bestämmelser ibland annat Socialtjänstlagen och Polislagen som möjliggör ett ingripande om unga personer påträffas på en sexklubb. Kommittén bakom proposition 2004/05:45 ansåg att de inte hade haft i uppgift att föreslå något allmänt förbud mot pornografi. Dock uttalades att det inte fanns något utrymme för en lagändring, då yttrandefriheten och tryckfriheten därmed riskerade att inskränkas.¹⁰⁰

2.4.3.4 Laglig pornografi

Sammanfattningsvis kan sägas att allt pornografiskt material som inkluderar barn är olagligt. Barn får inte medverka på bilder eller filmer som har sexuell innebörd. De får inte arbeta på sexklubbar eller liknande. Barn hör enligt lagens mening inte hemma på någon plats i sexindustrin. Pornografi med våldsinslag är heller inte tillåtet. Det är också förbjudet att visa pornografiska filmer eller bilder på allmän plats på sätt som är menat att väcka allmän anstöt. Offentliga pornografiska visningar på sexklubbar är otillåtna, men så kallade enskilda, eller privata poseringar är lagliga.

Det är alltså lagligt att köpa porrtidningar, hyra porrfilmer och konsumera porr på Internet under förutsättning att den inte är olaglig, exempelvis på grund av att de medverkandes ålder är för låg. Det är lagligt att medverka i en porrfilm och det är lagligt att producera, sälja och hyra ut porrfilmer. Så länge Statens biografbyrå har godkänt filmen ifråga befinner den sig helt lagligt på marknaden i Sverige.

Det finns ingen glasklar gräns mellan vad som utgör laglig pornografi och vad som utgör ett olagligt köp av en sexuell tjänst. Kopplingarna mellan pornografi och sexköp är många och blir allt tydligare när sexindustrin växer på Internet. Bland annat har forskning visat att pornografi påverkar utbredningen av sexköp. I dagsläget används också sexköp som ett

⁹⁸ *Brottsbalken, en kommentar, del II*, 2005, s. 16:75 ff.

⁹⁹ Prop. 2004/05:45, s. 163.

¹⁰⁰ Prop. 2004/05:45, s. 164.

argument för att sälja pornografi på Internet. Information om sexsäljare på pornografiska hemsidor blir allt vanligare och ibland är det omöjligt att skilja på information om säljarna och pornografisk information.¹⁰¹ Sexuellt umgänge som filmas torde utgöra laglig pornografi, under förutsättning att den inte är olaglig på någon av ovan anförda grunder. Ett problem ligger emellertid i frågan om umgänget är att anse som ett olagligt köp av sexuell tjänst då det utförs mot ersättning och samtidigt filmas i syfte att producera pornografi.

2.4.4 Kritik av förbudet mot köp av sexuell tjänst

I förarbetena till förbudet mot köp av sexuell tjänst presenteras argument som motiverar en kriminalisering. Följande avsnitt kan läsas med utgångspunkt i vad som ovan sagts om processen bakom en kriminalisering av en viss gärning. Kritik gentemot förbudet mot köp av sexuell tjänst har framförts från flera håll och nedan beskrivs några av de vanligast förekommande argumenten mot den nuvarande lagstiftningen. Konstaterandet att sexköpskriminaliseringen är problematisk är inte kontroversiellt. De flesta är överens om att lagen dels saknar tydligt uttalade effektivitetsmål, dels finns inget konkretiserat intresse som lagstiftningen är tänkt att skydda. Det är inte heller klarlagt vilken skada som den kriminaliserade gärningen förmodas orsaka.¹⁰²

Träskman påpekar att lagförslaget kritiserades starkt innan det antogs. Mot bakgrund av motståndet anser han det vara märkligt att lagen ändå genomfördes. Bland annat har motståndarna till kriminaliseringen hänvisat till att den är svår att acceptera utifrån de krav som ställs på en rationell straffrättspolitik. Därtill har sagts att den ger uttryck för en paternalistisk ideologi, samt att det finns risker för individuella övergrepp på rättssäkerheten och den anses vara ineffektiv. Träskman poängterar att påståendet om att en kriminalisering av en viss gärning automatiskt leder till att bestämmelsen får en moralskapande verkan är starkt omdebatterat i kriminalvetenskaplig litteratur.¹⁰³

Juristerna Petter Asp och Magnus Ulväng anser att det finns ett flertal skäl som talar mot en generell kriminalisering av sexköp. De menar att under förutsättning att sexualiteten inte kränker eller hotar något annat rättsligt intresse bör staten vara tolerant mot hur människor utövar sin sexualitet. Det faktum att prostitution anses vara moraliskt förkastligt är inte tillräckligt för att motsvara en straffrättsligt relevant skada, fara eller kränkning, utan något ytterligare krävs för att motivera kriminaliseringen av sexköp. Oavsett hur

¹⁰¹ Månsson, Sven Axel, *Sexindustrin på nätet, aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden*, Egalité, Växjö, 2004, s. 127 ff.

¹⁰² Asp, Petter, Ulväng, Magnus, *Tvång, utnyttjande och kriminalisering av sexköp – del I, I Vänbok till Josef Zila*, red. Petter Asp, Claes Lernestedt, Iustus förlag AB, Uppsala, 2007, s. 29.

¹⁰³ Träskman, 2005, s. 76 ff.

förbudet sedan utformas är ett starkt argument mot alla former av kriminalisering av sexköp avsaknaden av effektivitet och förekomsten av kontraproduktiva effekter som uppvisats.¹⁰⁴

Kerstin Berglund diskuterar huruvida det går att kriminalisera omoral, samt ifall den skillnad som kan finnas mellan gärningar som förekommer i offentligheten och gärningar som förekommer under privata förhållanden beaktas. Hon konstaterar att de sexköp som förekommer inom den privata sfären egentligen inte kan kriminaliseras. Delvis eftersom de inte leder till någon kränkning, men främst därför att det skulle innebära ett intrång i människors rätt att förfoga över sina liv. Offentlig gatuprostitution skulle, enligt Berglunds resonemang, kunna kriminaliseras med motiveringen att de människor som ofrivilligt tvingas bevittna den blir kränkta.¹⁰⁵

En samtyckesproblematik har uppmärksamats i samband med kriminaliseringen av sexköp. Det finns en allmän straffrättslig argumentation som säger att den som utövar sin frihet genom att samtycka, inte anses lida någon straffrättsligt relevant skada.¹⁰⁶ Asp och Ulväng konstaterar att det kan anses vara problematiskt att bestraffa sexköp, eftersom säljaren samtycker till den sexuella handlingen. Sexuella handlingar mellan vuxna personer där samtycke finns från båda parter kan inte orsaka någon skada. Dock menar de att sex under tvång orsakar skada och tvång kan föreligga även i fall där sexet och tvånget utövas oberoende av varandra.¹⁰⁷ Samtycke från säljarens sida till att kunden tillåts köpa en sexuell tjänst är inte en grund som utesluter straffansvar, då brottet är konstruerat på ett sätt som förutsätter samtycke från säljaren.¹⁰⁸ Enligt 24 kap. 7 § Brottsbalken kan samtycke som ansvarsfrihetsgrund endast aktualiseras vid brott mot enskild. Därtill krävs att enskild förfogar över det intresse mot vilket brottet anses riktat.¹⁰⁹ En förutsättning för att ett ansvarsbefriande samtycke skall kunna lämnas från en sexsäljare till en sexköpare är alltså att brottet utgör ett brott mot person och att säljaren förfogar över det intresse som kriminaliseringen är tänkt att skydda. Det finns straffrätts tekniska skäl till att hävda att sexköp är ett brott mot allmänna intressen. Vid brott mot allmänna intressen förfogar säljaren inte över intresset och därmed upphör samtyckesproblematiken. Så är fallet vid köp av sexuell tjänst, som numera anses utgöra ett brott mot allmänna intressen och därmed är samtyckesproblematiken i dagsläget inte längre föremål för någon diskussion.¹¹⁰

Ovanstående resonemang för oss in på diskussionen om vilket intresse kriminaliseringen är tänkt att skydda. Träskman menar att förarbetena till kriminaliseringen av sexköp misslyckats med att precisera

¹⁰⁴ Asp, Ulväng, 2007, s. 67 ff.

¹⁰⁵ Berglund, 2007, s. 90 f.

¹⁰⁶ Berglund, 2007, s. 92.

¹⁰⁷ Asp, Ulväng, 2007, s. 32 f.

¹⁰⁸ Träskman, 2005, s. 86 f.

¹⁰⁹ Lernestedt, Claes, Hamdorf, Kai, *Sexköpskriminaliseringen –till skydd av vad? –del II*, Juridisk Tidsskrift, 2000/01, s. 112 ff.

¹¹⁰ Lernestedt, Hamdorf, 2000/01, s. 119.

kriminaliseringens skyddsintresse. Likväl drar han slutsatsen att brottet köp av sexuell tjänst utgör ett brott mot allmän ordning.¹¹¹ Ett kvarvarande problem ligger i att övergången mellan vad som är accepterat, eller det som Träskman kallar för icke-prostitution och det förbjudna, det vill säga prostitution, är glidande. Definitionen av vad det är man vill komma åt genom kriminaliseringen blir därmed inte entydig, vilket leder till att kriminaliseringens skyddsintresse inte heller blir det.¹¹²

Juristerna Claes Lernestedt och Kai Hamdorf har skrivit två artiklar angående sexköpskriminaliseringen. Deras mening är att det vore bättre att uttryckligen erkänna att lagens främsta mål är att slå fast en moralisk princip. Deras slutsats blir att sexköpskriminaliseringen får ses som en vilja att sända ett symboliskt meddelande till folket. Enligt dem vore det mest ändamålsenligt att beteckna sexköp som ett gemensamt brott, alltså att kriminalisera både köpare och säljare. Deras främsta motivering till detta är att undvika den offerstämpel som med dagens lagstiftning läggs på den stora gruppen prostituerade, en offerstämpel som grundar sig på en rådande sexualmoral. Den bästa lösningen, enligt Lernestedt och Hamdorf, skulle vara att se könshandel som ett socialt problem och främst bekämpa den med sociala åtgärder. Om det sedan därutöver anses berättigat att också genomföra en kriminaliseringsåtgärd bör de moraliserande tongångarna dämpas ned, offer/förövrekonstruktionen bör överges och en kriminalisering av båda parter bör ske.¹¹³

Rättsfallet NJA 2001 s. 527 behandlade ett flertal av de frågor som berörts ovan. Tingsrätten inledde med att utreda vilket detta skyddsintresse lagen hade. Då hänvisades till vad som stod i proposition 1997/98:55, bland annat att prostitution medför allvarliga skador både för enskilda och för samhället och att ett förbud mot sexköp skulle utgöra en markering från samhällets sida. Vidare konstaterade tingsrätten att frågan om ansvarsbefriande samtycke skulle vara av intresse att belysa vid avgörandet om förbudet mot sexköp är att bedöma som ett brott mot person. Det klargjordes att för att samtycke skall ha ansvarsbefriande verkan måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. Samtycket skall lämnas av någon som är behörig att förfoga över det aktuella intresset och det skall lämnas av någon mot vilken gärningen riktas. Det är därmed endast aktuellt med samtycke som ansvarsfrihetsgrund vid brott mot enskild, då det i andra fall inte finns någon person som förfogar över det aktuella intresset och därmed inte heller kan lämna något samtycke. Tingsrätten kom fram till att förbudets formulering gjorde att gärningen är att betrakta som ett brott mot allmän ordning, inte ett brott mot person. Bland annat det förhållandet att åklagaren kallar den som utfört den sexuella tjänsten som vittne istället för målsägande talar för att det inte handlar om brott mot person.

Hovrätten var enig med tingsrätten i att lagens skyddsintresse har betydelse för straffvärdebedömningen av vilken skada, kränkning eller fara gärningen

¹¹¹ Träskman, 2005, s. 79 ff.

¹¹² Träskman, 1998, s. 359.

¹¹³ Lernestedt, Hamdorf, 2000/01, s. 130.

inneburit. Hovrätten var också ense med tingsrätten om att det inte finns någon enskild person som kan lämna ansvarsbefriande samtycke vid köp av sexuell tjänst. Hovrätten kom därmed fram till samma slutsats som tingsrätten, närmare bestämt att köp av sexuell tjänst är att se som ett brott mot allmän ordning. Hovrätten menade att brottet inte går att betrakta som ett brott mot person eftersom det inte går att beakta förhållanden hänförliga till den prostituerades situation i det enskilda fallet vid straffvärdebedömningen. Detta skulle dels kräva en omfattande utredning, dels ett krav på att gärningsmannen haft insikt i den prostituerades sociala situation vid gärningstillfället. Målet beviljades prövningstillstånd i HD, som endast slog fast att det inte förelåg några förmildrande eller försvårande omständigheter i fallet. HD konstaterade att det av hovrätten utmätta straffet var väl avvägt med beaktande av de syften som uppstår kriminaliseringen av brottet.

Sammanfattningsvis slog rättsfallet fast att lagens skyddsintresse får anses vara det allmänna, vilket innebär att köp av sexuell tjänst inte är ett brott mot person, utan ett brott mot allmän ordning. Som en följd av detta aktualiseras inte samtyckesproblematiken. Efter NJA 2001 s. 527 har lagstiftningen ändrats, men samma förarbeten gäller fortfarande för lagen. Den enda förändring som gjordes var att straffbarheten utvidgades till att omfatta också den som låter någon annan betala för en sexuell tjänst som personen ifråga själv utnyttjar. I proposition 2004/05:55 har regeringen uttalat att förbudet mot köp av sexuella tjänster skyddar allmänna intressen.¹¹⁴

I dagsläget är det aktuellt med en ny utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst. Den 24 april 2008 tillsattes en utredning vars uppdrag är att utvärdera tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst och de effekter förbudet har fått. Syftet är att undersöka hur bestämmelsen fungerar i praktiken. Det skall stå utredaren fritt att föreslå lagändringar eller andra åtgärder, dock med utgångspunkt i att köp av sexuell tjänst fortfarande skall vara kriminaliserat. Utredare är justitierådet Anna Skarhed och uppdraget skall redovisas i april 2010.¹¹⁵

¹¹⁴ Prop. 2004/05:45, s. 104.

¹¹⁵ Dir. 2008:44, *Utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst*, s. 1 ff.

3 Feministisk teori

Följande kapitel är ägnat åt feministisk teori, närmare bestämt radikalfeministisk och sexradikal teori. Det finns ingen enhällig feministisk syn på vad sexköp innebär eller hur sexköp skall värderas eller förstås. Alla som debatterar frågor som rör sexualitet vill heller inte kalla sig feminister eller ansluta sig till någon viss feministisk teoribildning. Nedan presenteras radikalfeminismen respektive sexradikalismen som i relativt hög utsträckning motsäger varandra gällande synen på sexköp och pornografi. Ambitionen med detta kapitel är inte att ge en uttömmande bild av vad samtliga radikalfeminister respektive sexradikalister anser, utan snarare att ge en övergripande bild av de båda teoriernas ståndpunkter. Jag har valt att främst studera författare som fått stort genomslag och som haft ett stort inflytande på debatten kring sexualitet med fokus på sexköp och pornografi.¹¹⁶

Kapitlet inleds med en introduktion till de båda teorierna och deras grundläggande värderingar, åsikter och resonemang. Därefter utreds närmare hur teorierna ser på och förhåller sig till sexualitet, sexköp och pornografi. Förhållningssättet till sexualitet är det övergripande temat för utredningen. Valet att studera teoriernas förhållningssätt till just sexualitet motiveras av uppsatsens syfte och frågeställningar.

3.1 Radikalfeminismen

Radikalfeminismen kan sägas utgöra en slags vänsterorienterad feminism som växte fram under 1960-70-talen. Under 1970-talet i Sverige dominerade den vänsterpolitiska, radikala rörelsen samhällsdebatten. Inom flertalet områden började tankar baserade på kvinnors erfarenheter växa fram. Under 1970-talet skedde en förändring av synen på sexualpolitik och i stort sett samtliga kvinnoorganisationer gick samman och ställde krav på att betrakta prostitution som ett socialt problem inom vars ramar kvinnor utnyttjas och tvingas utstå våld.¹¹⁷

Radikalfeminismen vill ge den intima relationen mellan män och kvinnor en central plats i analysen av könsmaktsordningen. Utgångspunkten är att förekomsten av sexualiserat våld är en del av samhällsstrukturen och utgör ett grundfundament i förtrycket av kvinnor. Detta våld får enorma konsekvenser för alla kvinnor. Företeelser som pornografi och kvinnomisshandel ses inte som privata, utan som politiska ageranden vilka bevarar mäns strukturella dominans över kvinnor. En erotiserad överordning av män och underordning av kvinnor präglar sexualiteten, som definieras av män och tvingas på kvinnor. Radikalfeminister talar också om den kvinnliga

¹¹⁶ En närmare presentation av dessa författare ges i avsnitt 1.4.

¹¹⁷ Olsson, 2006, s. 62 ff.

erfarenheten, gemensam för alla kvinnor, överallt. Det kvinnor har gemensamt är att de blir sexuellt kränkta som kvinnor och att våld riktas mot kvinnors specifika könstillhörighet.¹¹⁸ Två av radikalfeminismens absoluta frontfigurer är juristen Catharine MacKinnon och författaren Andrea Dworkin, vilka också har engagerat sig djupt i debatten om prostitution och pornografi.

3.2 Sexradikalismen

Att vara sexradikal kan sägas vara samma sak som att vara sexpositiv,¹¹⁹ som i sin tur innebär motsatsen till att vara det antropologen Gayle Rubin kallar "sexnegativ". Sexnegativitet sägs härstamma ur västvärldens kulturella syn på sexualitet som en farlig, destruktiv och negativ kraft. Sexualakten är i grunden en synd, men om den utförs inom äktenskapet för reproduktiva syften och om den inte upplevs som alltför lustfylld kan den accepteras. En sexnegativ kultur bemöter alltid sex med misstänksamhet, alla erotiska beteenden ses som dåliga förutom de som förklaras med äktenskap, reproduktion eller möjligen kärlek.¹²⁰ Rubins definition av sexradikal teori, är en teori som måste identifiera, beskriva, förklara och kritisera sexuella orättvisor och sexuellt förtryck.¹²¹

Sexradikalismens framväxt kan beskrivas som en reaktion på de konservativa sexkampanjer som bedrevs i USA i slutet av 1970-talet. Bland andra Rubin ville skapa en ny, radikal teori om sexualitet på grund av att feminismen inte analyserade sexuella handlingar på ett adekvat teoretiskt sätt. Enbart genom att skapa en radikal teori om sex skulle sexuella orättvisor kunna bekämpas.

Sexradikaler menar att sexradikalism innebär att automatiskt ställa sig på samma sida som minoritetens sexuella ståndpunkter och beteenden och se att alltför många klassas som just minoriteter på grund av snäva, kulturella definitioner av vad som är acceptabla sexuella handlingar. Vidare handlar det om att lyssna på dem som inte kommer till tals i diskussionen, även om deras berättelser motsäger experternas åsikter. Slutligen innebär sexradikalism att behålla sin egen sexuella integritet och följa sina egna begär.¹²² Dessutom sätter sexradikalismen frågor om sex och sexualitet i relation till rådande maktstrukturer och traditionellt sexuellt beteende och ställer frågor som: Vad är olagligt? Vilka beteenden är avskyvärda och varför? Vad innebär överträdande av normer och vilka system har satt de normerna? Sexradikalismen är feministisk, samtidigt som den utmanar

¹¹⁸ Tollin och Törnqvist, 2005, s. 55 ff.

¹¹⁹ Queen, 1997, s. 127.

¹²⁰ Rubin, Gayle, *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, I *The lesbian and gay studies reader*, red. Henry Abelove, Michèle Aina Barale, David M. Halperin, Routledge, London, New York, 1993, s. 11.

¹²¹ Rubin, 1993, s. 9.

¹²² Queen, 1997, s. 127.

traditionella, nutida feministiska attityder och föreställningar.¹²³ Sexradikalism kan härmed sägas innebära en motvikt till traditionella feministiska teorier. Den är till viss del influerad av den så kallade poststrukturalismen, som på olika vis kritiserar tidigare feministiska teorier ibland annat deras ordval och syn på kunskap med mera.¹²⁴ Utöver Gayle Rubin är sexologen Carol Queen framträdande inom sexradikalismen i USA och i Sverige tillhör socialantropologen och sexologen Petra Östergren de mer kända namnen.

3.3 Sexualitet

En utgångspunkt för diskussioner och analyser av sexköp samt pornografi är synen på sexualitet, såväl som vilken betydelse sexualiteten ges. Därför utreds i detta avsnitt först radikalfeminismens förhållningssätt till sexualitet, därefter sexradikalismens. Det står klart att synen på sexualitet skiljer sig starkt mellan olika feministiska teorier. Det är också stor skillnad på vilket sätt det talas om sexualitet. Utgångspunkterna är skiftande och ibland är det därför svårt att jämföra två teories resonemang kring sexualitet. Sexradikalismen och radikalfeminismen befinner sig på flera sätt i dialog med varandra, vilket underlättar förståelsen av förhållandet dem emellan.

3.3.1 Radikalfeministisk teori

Som tidigare nämnts kopplar radikalfeminismen ihop sexualitet och våld. Detta blir tydligt i Andrea Dworkins texter, då hon argumenterar för att allting som händer i en kvinnas liv, allt som angår kvinnor, är politiskt. Kvinnor får hela tiden kämpa mot ett patriarkat som tar ifrån dem äganderätten över sina kroppar. Den kampen blir hårdast för kvinnor när det gäller kärlek och sex. Dworkin menar att knutet till den manliga sexuella identiteten är all sorts dominans och undergivenhet, vilken har sitt ursprung i den manligt normerade bilden av sexualitet. Detta gör att män äger sexakten, språket som används när vi talar om sex och därtill kvinnorna som objektifieras. Jämställdhet inom ramarna för en manligt normerad bild av sexualitet kan inte existera.¹²⁵

När Dworkin ger sin syn på vad en våldtäkt kan vara förklarar hon den som det grundläggande mönstret för äktenskapet samt den primära heterosexuella modellen för sexuella relationer, men även den främsta symbolen för romantisk kärlek. Dworkin menar att en kvinna ägs av sin far om hon är oskuld och om hon är gift ägs hon av sin man. Våldtäkt ses inte ett övergrepp på kvinnan, utan ett övergrepp på äganderätten hos den man som äger henne. Våldtäkt ses som varje mans rättighet om han känner lust

¹²³ Queen, 1997, s. 125.

¹²⁴ Tollin och Törnqvist, 2005, s. 114.

¹²⁵ Dworkin, Andrea, *Our blood, prophecies and discourses on sexual politics*, Harper & Row, New York, 1976, s. 10 ff.

till en kvinna, så länge hon inte ägs av någon annan man. Är hon varken gift eller oskuld ägs hon inte av någon och kan därmed inte våldtas.¹²⁶ Dworkin finner det konventionella, heterosexuella beteendet vara det värsta sveket mot mänskligheten. Det innebär att kvinnor förvägras frihet och ansvar samt att kvinnor förblir offer utan självrespekt, införlivande självhat och passivitet. Med detta vill hon inte ha sagt att män och kvinnor inte kan, eller bör, ha sex med varandra, men att det måste ske utan förutbestämda roller och inkludera allas sexuella behov.¹²⁷

Dworkin menar vidare att den manliga sexuella dominansen utgör ett system med en ideologi och metafysik. Den hon kallar en sexuell kolonisation av kvinnors kroppar, är för henne en konkret verklighet genom att män kontrollerar det sexuella och reproduktiva användandet av kvinnors kroppar. Kontrollen består av lagar, äktenskapet, prostitution, pornografi, sjukvård, ekonomi, religion och systematiskt våld mot kvinnor. Detta synsätt inkluderar tanken om att män anses ha en naturlig rätt till kvinnors kroppar.¹²⁸

Det grundläggande draget Catharine MacKinnon ser hos sexualiteten är att den i sig är ett exempel på bristande jämställdhet mellan könen. Den bevisar tydligt mäns förtryck av och dominans över, kvinnor. Mäns överordning av kvinnor erotiserar, vilket leder till att ju mer ojämlig en handling är, desto mer sexuell är den. MacKinnon menar att mäns dominans över kvinnor främst är sexuell. Hon uttrycker det som att kvinnor lever under sexuell objektifiering, på samma sätt som fiskar bor i vatten. Kön och sexualitet är starkt sammanknutna för MacKinnon och hon anser att en feministisk syn på sexualiteten skall placera sexualiteten inom en teori om ojämsälldhet mellan könen. En feministisk teori blir, enligt henne, feministisk då den ser sexualitet som en social konstruktion av manlig makt. Sexualiteten måste analyseras i den sociala verkligheten, menar MacKinnon, inte bara historiskt sett, eller i vårt språkbruk och liknande, utan på daglig basis. Sexualiteten är en del av det dagliga, sociala livet och den påverkar oss på samma sätt som klasstillhörighet eller etnicitet.¹²⁹

MacKinnon kritiserar synsättet där sexualitet ses som en social konstruktion genom att fråga sig vem det är som konstruerar den och av vad. Vidare frågar hon sig när den konstrueras, var och hur det går till. MacKinnon menar att de som talar om sexualitet som en social konstruktion ändå utgår från sexualiteten som något djupt rotat och naturligt. Vidare menar hon att det som kallas sexpositivitet snarare bör ses som värderingar eller dömanden över sexuella handlingar. MacKinnon vänder sig, liksom Dworkin, mot det "heterosexuella samlaget" som hon menar förtrycker den kvinnliga sexualiteten och endast går ut på att mannen skall få orgasm. Hela

¹²⁶ Dworkin, 1976, s. 27 ff.

¹²⁷ Dworkin, Andrea, *Woman Hating*, E.P. Dutton, New York, 1974, s. 184 f.

¹²⁸ Dworkin, Andrea, *Pornography, men possessing women*, The Women's Press, London, 1981, s. 203.

¹²⁹ MacKinnon, Catharine, *Toward a feminist theory of the state*, Harvard University Press, Massachusetts, 1989, s. 127 ff.

sexualiteten som vi uppfattar den idag har mannen och hans kropp som utgångspunkt, vilket gör att kvinnor blir lidande.¹³⁰

3.3.2 Sexradikal teori

Gayle Rubin menar att synen på sex och sexualitet är präglad av sociala konstruktioner och att vi måste börja se på sex ur ett historiskt och sociologiskt perspektiv för att få en mer realistisk politik i de frågor som rör sex och sexualitet. Hon ser sexualitet som något politiskt, infogat i system där vissa belönas och andra straffas. Sexualiteten är en mänsklig produkt, menar hon, precis som etikettregler, dieter och underhållningsformer. Rubin är kritisk till den sexuella essentialismen, vilken hon definierar som tanken om att sexualiteten är en naturkraft som är oföränderlig, historielös och utan social påverkan.¹³¹

Rubin pekar ut sex modeller som avgörande för våra tankar kring sexualitet. Dessa är -utöver sexuell essentialism- sexnegativitet, sexualitetens överdrivna betydelse, den hierarkiska värderingen av sexuella handlingar, dominoteorin om sexuell fara samt avsaknaden av förståelse för sexuell variation¹³². Mest viktig anser hon sexnegativiteten vara. Sexualitetens överdrivna betydelse utgör, enligt Rubin, en följd av sexnegativiteten. Sexuella handlingar ges alltför stor signifikans jämfört med andra typer av handlingar som också härrör från drifter, exempelvis vad vi väljer att äta. Vidare beskriver Rubin hur vår hierarkiska värdering av sexuella handlingar placerar monogama, heterosexuella handlingar högst upp i hierarkin och sexarbetare lägst ner i samma hierarki. Ju högre i upp i hierarkin personer befinner sig, desto högre status får de, medan de som befinner sig lägst ner stigmatiseras, bland annat genom ekonomiska sanktioner och förlust av stöd från myndigheter. Även de som engagerar sig i personer som finns långt ner i hierarkin riskerar att drabbas av stigma. Samtliga ovanstående modeller är beroende av dominoeffekten av den sexuella faran, vilken innebär ett antagande om att vissa, i sig ofarliga, handlingar kan leda till andra handlingar som är farliga. Därför måste det finnas en tydlig gräns för vad som är tillåtet och inte, inga handlingar som antas kunna leda till något ont bör tolereras. Rubin menar att rådande sexualmoral har mer gemensamt med rasism, än med sanna moraliska värderingar. En demokratisk syn på sex borde inte handla om vari individuella sexuella handlingar kan bestå, utan om hur partners behandlar varandra, graden av samtycke eller eventuellt tvång och hur mycket njutning som uppnås. Slutligen diskuterar Rubin avsaknaden av förståelse för sexuell variation, där hon förhåller sig kritisk

¹³⁰ MacKinnon, 1989, s. 131 ff.

¹³¹ Rubin, 1993, s. 9.

¹³² De engelska termerna Rubin använder är sexual essentialism, sex negativity, the fallacy of misplaced scale, the hierarchical valuation of benign sexual variation, the domino theory of sexual peril och the lack of a concept of benign sexual variation. För ytterligare en svensk översättning, se Östergren, 2006.

till tanken om att det skulle finnas ett enda oklanderlig sätt att utöva sin sexualitet på och att alla måste hålla sig till detta enda sättet.¹³³

Rubin ser en pågående politisk konflikt om sexualitet, vilken visar sig bland annat genom moralpanik. Idag riktas en del av den moralpaniken enligt henne mot kommersiellt sex. Rubin menar att det finns två ledande inställningar till sexualitet inom feminismen. Den första har kritiserat den restriktiva inställning som råder till kvinnors sexuella frigörelse och har fördömt det höga pris kvinnor får betala när de har tagit sig rätten till sin sexualitet. Den andra inställningen är mer konservativ och menar att kvinnors sexuella frigörelse endast är en förlängning av det manliga privilegiet. Här placeras radikalfeminismen in och här ingår också den feministiska anti-pornografirörelsen, som, enligt Rubin, har haft ett kraftigt inflytande över feministiska analyser. Inom ramen för den mer konservativa inställningen till sexualitet har avvikande sexuella uttryckssätt dömts ut som anti-feministiska. Lösningen är, enligt Rubin, att istället för att helt utplåna sexindustrin och förekomsten av kommersiellt sex, måste vi analysera och göra motstånd mot den bristande jämställdhet mellan könen som är specifik för sexindustrin.¹³⁴

Petra Östergren ansluter sig i hög grad till Rubins syn på sexualitet. Hon finner det besvärligt att analysera sexköp och pornografi på grund av att tankar och uppfattningar om sexualitet i viss mån hindrar sådana analyser. Östergren anser att det finns "moraliska universum" där normer, strukturer och tanke kategorier sällan ifrågasätts och detta gäller även sexualiteter och sexuella handlingar. Skillnaden är att när det gäller de "moraliska universum" som styr sexuella handlingar är ramarna mycket snäva för vad som är godtagbart och vad som inte är det, jämfört med andra moralfrågor.¹³⁵ Östergren menar att det går att skaffa sig en viss sexuell status genom att det finns en uppdelning i god och dålig sexualitet. Detta möjliggör en tydlig distansering från den dåliga sexualiteten och en identifiering med den goda sexualiteten. En person som praktiserar den goda sexualiteten befattar sig inte med piskor, äldre personer eller billiga underkläder, utan har bättre smak och är mer sund än så. Utövande av goda sexuella handlingar ger hög status, utövande av dåliga sexuella handlingar ger låg status.¹³⁶

3.4 Sexköp

I detta avsnitt behandlas radikalfeminismen samt sexradikalismens förhållningssätt till sexköp. Här används genomgående de ord och uttryckssätt som författarna använder för att på så vis spegla deras språkbruk.

¹³³ Rubin, 1993, s. 10 ff.

¹³⁴ Rubin, 1993, s. 23 ff.

¹³⁵ Östergren, 2006, s. 37 ff.

¹³⁶ Östergren, 2006, s. 78 ff.

3.4.1 Radikalfeministisk teori

Dworkin kopplar samman prostitution och pornografi. Hon anser att kvinnor där utnyttjas på samma sätt, på grund av samma strukturer och att det därmed inte är möjligt att dra någon skarp gräns mellan prostitution och pornografi. Enligt henne är de båda ett resultat av mäns sexualiserade överordning gentemot kvinnor. Dworkins syn på prostitution är att det står i korrelation med ägande. Den prostituerade, objektet, definieras helt utifrån det sätt på vilket hennes ägare vill använda henne. Hennes underordning är det som utmärker hans makt. För kvinnan innebär prostitution att hennes vilja och valmöjligheter tillintetgörs, medan det för mannen innebär att hans makt ökar och befästs.¹³⁷

Dworkin tänker sig att hur vi definierar kvinnor och kvinnor som säljer sex är bestämt av män, således är våra synsätt präglade av detta. Hon är av åsikten att kvinnan alltid ses som en hora, att (män) anser det ligga i kvinnors natur att vara horor. Detta är en utgångspunkt som kvinnor ständigt får kämpa för att motbevisa. Motsatsen till en hora utgörs av modern, som inte utgör ett åtråvärt objekt längre, vilket är den enda skillnaden mellan horan och modern. Eftersom kvinnans natur betraktas som en horas natur anses det också vara kvinnans naturliga vilja att prostituera sig. Den prostituerade kvinnan är enligt detta resonemang inte en annan sorts kvinna än en som inte är prostituerad, utan det handlar endast om gradskillnader dem emellan. Detta synsätt menar Dworkin vara grundläggande för prostitutionens existens.¹³⁸

MacKinnon slår fast att ungefär en femtedel av samtliga kvinnor i USA har varit, eller är, prostituerade, samt att de flesta inte kan komma ur prostitutionen.¹³⁹ Hon menar att kvinnor i prostitution förnekas sina medborgerliga rättigheter. Av detta följer att kvinnor inte ses som mänskliga i lagens ögon. Den lagstadgade rätten att vara fri från tortyr är en internationellt garanterad rättighet som kvinnor i prostitution inte tillåts utöva. De våldtas varje dag och utsätts för grym och omänsklig behandling, vilket möjliggörs genom att de köps och säljs med syfte att utföra sexuella tjänster. Kvinnors säkerhet garanteras inte när män köper dem och kvinnornas liv påminner om slaveri.¹⁴⁰ MacKinnon hävdar att prostitution är något som i majoriteten av fallen görs mot kvinnor av män. De som arbetar inom prostitution är kvinnor och barn, alternativt unga män som används som om de vore kvinnor.¹⁴¹

MacKinnons övertygelse är att så länge kvinnor och män inte är fullständigt jämställda samt att denna ojämställdhet är sexualiserad, kommer prostitution

¹³⁷ Dworkin, 1974, s. 60 ff.

¹³⁸ Dworkin, 1981, s. 204 ff.

¹³⁹ MacKinnon, 1989, s. 143.

¹⁴⁰ MacKinnon, 2005, s. 151ff.

¹⁴¹ MacKinnon, 2005, s. 160.

att existera i form av att män köper och säljer kvinnor. Lagen kommer inte att göra något åt det. Hon anser det vara problematiskt att frågan om prostitution inte ses som en rättslig fråga om sexuell jämställdhet.¹⁴² Hon menar att lagen borde vara skriven utifrån kvinnors rätt till kontroll och tillgång över sin sexualitet. Idag har fruar och prostituerade svårt att argumentera för att de inte samtyckt till sex, eftersom de alltid förväntas samtycka.¹⁴³ Hennes åsikt är att kvinnorna, det vill säga säljarna, inte skall kriminaliseras, eftersom detta leder till att kvinnor vilka redan är offer för underordning, isolering och utnyttjande, också görs till brottslingar. Detta i sig sanktionerar kvinnors isolering, underordning och utnyttjandet av dem. Istället menar MacKinnon att lagen måste göra något för kvinnorna inom prostitutionen. Lagstiftning måste till så att män straffas för sitt utnyttjande av kvinnor, inte så att kvinnor som utnyttjas straffas.¹⁴⁴

MacKinnon ser gränsen mellan frivillig och påtvingad prostitution som falsk och bestrider att det finns frivillig prostitution. Trots att den sexuella handlingen som kvinnan utför i sig inte har inslag av något tvång, har hon tvingats in i prostitution av skäl som kan bestå i misshandel, en mycket svår ekonomisk situation eller liknande. Tvånget finns alltid där, men tar sig olika former.¹⁴⁵ Att se så kallad frivillig prostitution som ett yrke eller arbete är inte acceptabelt enligt MacKinnon. Om detta är ett yrke, hur kan då sexuella trakasserier på jobbet förebyggas när jobbet består av sexuella trakasserier, frågar hon sig. Hon menar att det är omöjligt att göra skillnad mellan sex och våld inom sexindustrin, då dess mekanismer gör att det inte går att särskilja de båda. Därför kan vi heller inte göra skillnad mellan trafficking och annan prostitution, enligt MacKinnon. Att utnyttjas sexuellt är att utnyttjas sexuellt, oavsett var eller under vilka former det sker.¹⁴⁶

3.4.2 Sexradikal teori

Rubin ser försäljning av sex som ett yrke. Hon menar att sexarbetare missgynnas av anti-prostitutionslagstiftning vilken gör dem sårbara och lätta att utnyttja. Inget annat område skulle tåla den typen av begränsningar som sexbranschen utstår. Rubin menar att situationen för de som säljer sex har förändrats kraftigt. Från att ha tillhört en del av arbetarklassen har de nu isolerats och stötts ut på grund av lagreformer och polisens behandling. Sexarbetare och homosexuella har delvis utsatts för samma typ av stigmatisering, vilken grundar sig på de sexuella handlingar de ägnar sig åt. Rubin vill legalisera kommersiellt sex så att de som arbetar inom branschen skall kunna organisera sig och därmed få bättre arbetsvillkor, högre lön samt ökad kontroll över sin situation, vilket hade lett till ett minskat stigma.¹⁴⁷

¹⁴² MacKinnon, 1989, s. 168.

¹⁴³ MacKinnon, 1989, s. 175.

¹⁴⁴ MacKinnon, 2005, s. 155.

¹⁴⁵ MacKinnon, Catharine, *Are women human? And other international dialogues*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 2006, s. 249.

¹⁴⁶ MacKinnon, 2006, s. 249 ff.

¹⁴⁷ Rubin, 1993, s. 17 ff.

Östergren menar att personer som säljer sex utnyttjas genom att de görs till offer i den offentliga debatten, för att passa in på den rådande ideologin. Detta trots att de i själva verket inte anser sig själva vara offer eller har fått göra sina röster hörda.¹⁴⁸ Sanningen om prostitution, enligt Östergren, består både av extremfallet den lyckliga horan som älskar att ha sex och den utnyttjade, drogberoende kvinnan med en tragisk barndom samt dessutom allt där emellan. Där finns både de som säljer sex för nöjes skull och de som befinner sig i en socialt mycket svår situation. För många som arbetar med att sälja sex finns inte några glasklara gränser.¹⁴⁹

Östergren utgår från att den personliga inställningen till att sälja sex påverkas av sexuell läggning, möjligheten att själv bestämma pris, kunder, aktivitet och hur ofta personen ifråga vill sälja sex.¹⁵⁰ Hon tycker, liksom Rubin, att vi skall betrakta att sälja sex som ett yrke. Angående särskiljandet mellan påtvingad och frivillig prostitution frågar hon sig vilket yrke eller livsval som egentligen är totalt frivilligt och opåverkat av yttre faktorer.¹⁵¹ En del av jobbet är att sexarbetare drabbas av det stigma som Rubin beskriver och som Östergren på svenska kallar horstigma. Horstigmat utgörs av en social kontroll, vilken Östergren menar drabbar alla kvinnor, inte bara sexarbetare. Kvinnor som anses vara dåliga eller fallna, blir socialt utstötta, utsätts för straff och sanktioner av olika slag och kan inte räkna med att få någon hjälp. Motsatsen är de ärbara, goda kvinnorna vilka beter sig på rätt sätt och som belönas för detta bland annat genom att de ges hög status.¹⁵²

3.5 Pornografi

Båda teorierna ser kopplingar mellan pornografi och sexköp. Dock analyseras dessa kopplingar på olika vis. Mot bakgrund av teoriernas syn på sexualitet och sexköp följer nedan en utredning av deras förhållningssätt till pornografi. Liksom i föregående avsnitt används författarnas egna ordval och uttryckssätt.

3.5.1 Radikalfeministisk teori

Dworkin definierar pornografi som en grafisk skildring av kvinnor som avskyvärda horor.¹⁵³ Syftet, innehållet, kvinnornas status och värde är ständigt desamma i pornografin. Kvinnor skildras som horor, boskap och slampor vilka endast existerar för att tjäna män sexuellt. Män har enligt Dworkin skapat hela porrindustrin och hon ser också pornografin som något centralt i det hon kallar för det manliga sexuella systemet. Inom detta

¹⁴⁸ Östergren, 2006, s. 204 f.

¹⁴⁹ Östergren, 2006, s. 167.

¹⁵⁰ Östergren, 2006, s. 180.

¹⁵¹ Östergren, 2006, s. 49.

¹⁵² Östergren, 2006, s. 203.

¹⁵³ Dworkin, 1981, s. 200.

system blir kvinnor utnyttjande och värderade. Pornografi förväntas skildra erotik, men i själva verket har detta lett till att förnedring av kvinnor anses utgöra njutningen av sex. I det manliga, sexuella systemet är kvinnor sex och sex personifieras av horan.¹⁵⁴

Dworkin utgår från att pornografi är ett av många uttryckssätt för mäns makt. Den makt som uttrycks i och genom pornografi speglar mäns makt över ägande, pengar och sex. Kvinnor är sexuell egendom för män, menar Dworkin, emedan hon slår fast att kvinnor är och har alltid varit objekt i mäns ögon.¹⁵⁵ I slutordet till sin bok *Pornography, men possessing women*, skriver Dworkin att vi vet att vi är fria när pornografi inte längre existerar. Så länge pornografi existerar är kvinnor enligt Dworkin utnyttjade och värderade som horor inom pornografien.¹⁵⁶

MacKinnon anser att mäns krav på att få konsumera sex har skapat prostitution. Hon inkluderar pornografi i begreppet prostitution och är övertygad om att ifall män inte hade köpt prostituerade skulle ingen prostitution finnas, därmed inte heller någon pornografi.¹⁵⁷ MacKinnon menar att de som profiterar på pornografi är att likställa med hallickar, som säljer och köper människor till konsumenter.¹⁵⁸ Porrindustrin skapar ett krav på prostitution, således också ett krav på trafficking. Industrin i sig själv är en slags prostitution och trafficking, menar MacKinnon. Dessa skapar alltså behov av och krav på varandra.¹⁵⁹

MacKinnon förhåller sig starkt kritisk till att förekomsten av pornografi är grundlagsskyddad.¹⁶⁰ Hon menar att pornografins existens gör att kvinnor inte kan försvara sig mot sexuella övergrepp.¹⁶¹ All pornografi är gjord under sexuellt ojämlika förhållanden och majoriteten av de kvinnor som figurerar i pornografiska produktioner är fattiga, desperata kvinnor varav många har blivit sexuellt utnyttjade som unga. Både MacKinnon och Dworkin vill få till stånd ett lagstädgande mot pornografi.¹⁶²

3.5.2 Sexradikal teori

Gayle Rubin förhåller sig överlag kritisk till det feministiska porrinståndet samt påståendet om sambandet mellan pornografi och våld. Hon ifrågasätter definitionen av pornografi som sexistiskt, våldsamt och skadligt för alla kvinnors intressen. Rubin hävdar att det i själva verket är en mycket liten mängd pornografi som skildrar våldshandlingar. Hon menar att det finns annan media som skildrar betydligt mer våld än vad pornografien gör.

¹⁵⁴ Dworkin, 1981, s. 199 ff.

¹⁵⁵ Dworkin, 1981, s. 101 ff.

¹⁵⁶ Dworkin, 1981, s. 224.

¹⁵⁷ MacKinnon, 2006, s. 100.

¹⁵⁸ MacKinnon, 2006, s. 249.

¹⁵⁹ MacKinnon, 2006, s. 249 ff.

¹⁶⁰ MacKinnon hänvisar här till amerikansk rätt.

¹⁶¹ MacKinnon, Catharine, *Only Words*, Harper Collins Publishers, London, 1994, s. 7 f.

¹⁶² MacKinnon, 1994, s. 14 f.

Vårdspornografi där grova kränkningar och livsfarligt våld skildras är oerhört ovanligt, enligt Rubin. Argumentet att pornografi skulle utgöra själva kärnan i kvinnors underordning, förkastar Rubin. Hon menar att detta är ett påstående som skapats av radikalfeministiska anti-porr-förespråkare och att det inte finns något historiskt, sociologiskt eller antropologiskt argument som understödjer detta påstående. Dessutom påpekar Rubin att det finns samhällen i vilka kvinnor är kraftigt underordnade män, där pornografi eller prostitution i stort sett inte existerar.¹⁶³

Rubin slår fast att porrmotståndares ideologier ofta innehåller orättvisa anklagelser mot sadomasochistiskt sex, vilket ofta visas upp taget ur sitt sammanhang, som ett exempel på vad pornografi innehåller. Detta, menar Rubin, kan naturligtvis chocka människor vilka saknar kunskap om sadomasochism. Rubin kritiserar påståendet om att pornografi leder till sadomasochistisk pornografi som i sin tur leder till våldtäkt. Detta och liknande resonemang skapar moralpanik och leder till en tro att det är perversa människor, inte normala, som begår sexuella övergrepp. Likafullt träffas inte bara sadomasochism av den moralpanik Rubin talar om, utan även exempelvis aids är ett troligt föremål för paniken.¹⁶⁴

Rubin argumenterar för att fokuseringen på pornografi gör att det riktiga våldet trivialiseras och ignoreras. Hon anklagar anti-porrörelsen för att stjäla fokus och aktivism från rörelser som arbetar med viktigare kvinnofrågor än pornografin. Dessutom blir anti-porrkampanjer ofta meningslösa och missriktade. Istället för porr vill Rubin lägga fokus på kvinnors löner, sexuella trakasserier på arbetsplatsen, sexualiserat våld och liknande frågor. Dessa frågor anser hon vara viktigare att arbeta med än att göra lönlösa försök att bekämpa pornografin.¹⁶⁵

Östergren diskuterar de försök som gjorts att skilja pornografi från erotik. Utifrån Rubins teori om god och dålig sexualitet, eller belönad och stigmatiserad sexualitet går det att skilja vissa sexuella handlingar som visas inom pornografi från andra. Dålig porr kan vara billig och av dålig kvalitet, den kan vara rå och direkt fokuserad på könsorgan eller innehålla sådana sexuella handlingar som inte anses socialt acceptabla, såsom inkluderande djur, handikappade eller liknande. Östergren ställer sig frågan vad vi vinner på en uppdelning av pornografin i exempelvis kategorierna erotik, pornografi och våldspornografi. Detta, menar hon, är inget bevis för något, utan en sexualmoralisk diskussion där vissa sexuella handlingar sägs vara dåliga och andra sägs vara goda.¹⁶⁶

Östergren diskuterar också sambandet mellan pornografi och våld eller sexuella övergrepp som sker i verkligheten. Hon förhåller sig tveksam till

¹⁶³ Rubin, Gayle, *Misguided, Dangerous and Wrong, An Analysis of Anti-pornography Politics, I Gender, Race and Class in Media, A Text reader*, red. Gail Dines, Jean M. Humez, Sage Publications Inc. Thousand Oaks, 1995, s. 245 ff.

¹⁶⁴ Rubin, 1993, s. 26.

¹⁶⁵ Rubin, 1995, s. 251.

¹⁶⁶ Östergren, 2006, s. 78 ff.

den påstådda koppling mellan våld och pornografi vilken både åberopas från politiskt och akademiskt håll. Hon menar att det krävs noggrann forskning för att kunna påvisa ett sådant samband. Pornografi handlar om sex, det går inte att se pornografi enbart som våld mot kvinnor. Många föreställningar om pornografi eller olika slags sexuella handlingar har gjort att dessa fått ett onödigt dåligt rykte eller framstår som något de inte är. Östergren anser alltjämt att det är invanda tankemönster samt föreställningar vilka aldrig blir ifrågasatta som gör att det finns så fasta övertygelser om pornografins samband med sexualiserat våld mot kvinnor.¹⁶⁷ Argumentet att pornografi är kvinnoförnedrande bemöter hon med att påpeka att det finns en oändligt stor variation av pornografi. Homosexuell pornografi, heterosexuell pornografi, kvinnor som dominerar män och så vidare. All pornografi är inte kvinnoförnedrande och därmed faller argument om kvinnoförnedrande pornografi till viss del, menar hon.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Östergren, 2006, s. 105 ff.

¹⁶⁸ Östergren, 2006, s. 130 ff.

4 Analys

I föregående kapitel presenterades radikalfeminismen och sexradikalismen och deras förhållningssätt till sexualitet, sexköp samt pornografi. I följande kapitel genomförs en diskursanalys av betänkandet *Könshandeln* och rättsfallet NJA 2001 s. 527, för att urskilja diskurser gällande sexualitet, sexköp samt pornografi. Därefter analyseras diskurserna utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori. Analysen grundas på den beskrivning av teorierna som genomförts i kapitel tre.

De tre teman för analysen, sexualitet, sexköp och pornografi är omfattande. De motiveras av att jag specifikt ville komma åt just uttryckliga resonemang som förs gällande sexualitet. Eftersom det inte alltid talas klarspråk om sexualitet och angränsande ämnen, menar jag att det underlättar att ha med just sexualitet som ett tema för analysen. Valet av sexköp och pornografi som två ytterligare teman föll sig naturligt mot bakgrund av uppsatsens syfte. Sexköp och pornografi är så att säga två företeelser där sexualiteten visualiseras och realiseras. Dessutom är uppsatsen i övrigt uppbyggd efter dessa tre teman. Det finns möjligheter till andra teman för en diskursanalys, exempelvis makt, syn på individ, frihet och liknande. Dock hade risken med den typen av teman varit att de uttryckliga resonemangen om sexualitet som trots allt är föremål för diskursanalysen hade kommit i skymundan. Uppsatsen i stort syftar inte till att göra djupare studier av exempelvis förhållandet mellan makt och sexualitet, utan syftet är att ge en mer övergripande helhetsbild av föreställningar om sexualitet, därav valet av sexualitet, sexköp och pornografi som teman för diskursanalysen.

Betänkandet *Könshandeln* utgör ett lämpligt rättsligt dokument för en diskursanalys eftersom det är omfattande, vilket gör underlaget för analysen gott. De två propositionerna och det andra betänkandet som behandlats i detta arbete hade också varit möjliga att analysera. Emellertid bygger dessa i hög grad på det som 1993 års Prostitutionsutredning kom fram till i *Könshandeln*. Proposition 1997/98:55 hämtar i stort sett hela sitt material gällande prostitution ifrån *Könshandeln*. Proposition 2004/05:45 och betänkandet som föregick den, avviker endast från vad som sagts i tidigare förarbeten i detaljer, bland annat gällande lagens skriftliga utformning.¹⁶⁹ Vidare är det *Könshandeln* som ligger till grund för själva kriminaliseringen av sexköp, övriga dokument har enbart medfört justeringar av bestämmelsen. Därmed anser jag just *Könshandeln* vara det mest relevanta rättsliga dokumentet att analysera.

Motivet till att analysera NJA 2001 s. 527 är att tillföra en ytterligare dimension till analysen av betänkandet. I rättsfallstexten är det inte lika självklart att de tre teman uttryckligen berörs. Därför är det viktigt att studera rättsfallet närmare för att exempelvis utröna bakomliggande föreställningar om sexualitet. Jämförelsen med *Könshandeln* blir central i

¹⁶⁹ Se respektive propositions avsnitt i kapitel 2.

analysen av rättsfallet. Detta är det enda prejudicerande rättsfallet på området, vilket gör det intressant att studera närmare i sig, samtidigt som det också utgör den enda faktiska möjligheten att studera förarbetet i relation till rättspraxis.

4.1 Betänkandet *Könshandeln*

Nedan följer en analys av betänkandet *Könshandeln*, vilket också behandlats i avsnitt 2.3.2. Analysen sker utifrån hur sexualitet, sexköp samt pornografi behandlas i texten. Dessa tre teman behandlas i varsitt avsnitt, där varje avsnitt avslutas med en sammanfattning av de diskurser som synliggörs genom analysen. Därefter analyseras de diskurser som synliggjorts utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori.

Avsnittet vari sexualitet behandlas ger en övergripande bild av betänkandets förhållningssätt, utgångspunkter och argument. Efterföljande avsnitt om sexköp och pornografi fungerar som konkreta exempel samt tydliggöranden av de diskurser som framkommer i avsnittet om sexualitet.

4.1.1 Diskurser gällande sexualitet

Ett övergripande tema för hur sexualitet skildras och värderas i betänkandet kan sägas vara att närhet och kärlek eller romantik anges som viktiga faktorer för en sund sexuell relation. Detta visar sig bland annat när utredningen ger sin syn på sexualitet som skildras inom pornografin:

Sexualiteten framställs ofta som ett sätt att förnedra någon av parterna eller tillfoga någon av dem lidande. Det är en sexualitet som inte har någonting med känslor mellan de medverkande att göra.¹⁷⁰

Vidare sägs att:

Pornografiska bilder och filmer ger ofta uttryck för människoförakt och destruktiva könsrollsmönster. Man skulle kunna säga att mycket av nutidens pornografi är kvinnoförnedring som underhållning.¹⁷¹

En sexuell utlevelse utan närhet eller krav är alltså enligt utredningen ingen positiv eller sund handling. Utredningen fortsätter med att slå fast att en trygg, känslomässigt varm uppväxt samt föräldrars inställning till könsroller och sexualitet utgör viktiga faktorer för att förebygga prostitution. Skolans ansvar slås också fast uppmanas att lära ut följande:

Att sexualitet och känsloliv hänger samman är inte minst viktigt att förmedla till ungdomarna; att sexualitet är ett uttryck för kärlek och omtanke och inte en handelsvara och att den aldrig får utövas på någon annans bekostnad.¹⁷²

¹⁷⁰ SOU 1995:15, s. 133.

¹⁷¹ SOU 1995:15, s. 133.

¹⁷² SOU 1995:15, s. 215.

Slutsatsen av detta resonemang är alltså att sexuella relationer utan känslomässiga band eller närhet inte kan vara bra sexuella relationer. Det som bör präglade bra sexuella relationer är närhet, känslor och kärlek.

Betänkandet gör skillnad på kvinnlig och manlig sexualitet, genom att beskriva dem i relation till, eller som motsatspar till, varandra. En diskussion som förs handlar om huruvida den manliga sexualdriften är starkare än den kvinnliga. Utredningen konstaterar att det inte enbart handlar om biologi och hänvisar till forskning:

Att prostitution skulle vara ett uttryck för en biologiskt betingad manlig sexualitet, som till varje pris kräver att få sitt utlopp, motsägs också av att antalet köpare på gatan varierar starkt vid olika tillfällen. [...] Det som upplevs och benämns som en starkare sexualdrift är inte en biologisk drift, som en gång för alla är given. Det rör sig om något som är starkt kopplat till och färgat av en hel kulturs såväl historiska som nutida sociala och psykologiska sammanhang.¹⁷³

I betänkandet talas om en asymmetri mellan mäns och kvinnors sexuella intresse och behov, vilken för med sig främlingskap mellan könen. Utredningen konstaterar också att mannens lust lever på kvinnans nåd och att mäns sexualitet ofta begränsas av vad deras kvinnor bestämmer. Detta i sin tur kan leda till att man blir desorienterade och rädda för sina kvinnor. Slutsatsen som dras blir följande:

Sett med mäns ögon blir kvinnlig sexualitet en eftertraktad vara som kvinnor förfogar över medan männen måste tigga och be, övertala, snärja eller förhandla. Könsköp blir ett sätt att slippa be om lov eller att slippa "meritera sig".¹⁷⁴

Utredningen tänker sig att sexualiteten skapas historiskt, eller genom kultur och sociala sammanhang. Därefter konstateras att manlig och kvinnlig sexualitet skiljer sig från varandra samt att det dessutom inte finns en harmonisk relation dem emellan. Med detta argument förklarar utredningen det faktum att män köper sexuella tjänster av andra kvinnor än sina fruar eller sambor. "Sexualiteten" som beskrivs av utredningen utgörs i stort sett uteslutande av handlingar mellan äkta makar eller sambor. Väldigt sällan talas det om tillfälliga sexuella förbindelser eller kortvariga förhållanden.

En del av betänkandet behandlar manlig homosexuell prostitution. Avsnittet inleds med en allmän diskussion om manlig homosexualitet. Där beskrivs först några olika typer av homosexuella män, eller hur homosexuella män definieras inom olika kulturer. Det slås fast att mycket få män som är homosexuella är öppna med sin sexuella läggning och enligt utredningen resulterar det i följande:

Många homosexuella män, som inte öppet accepterar sin längtan efter sex med andra män, lider av dålig självkänsla. De söker ofta kontakt med andra män efter alkoholförtäring eller drogintag, vilket kan leda till betydande utsatthet för brott.¹⁷⁵

¹⁷³ SOU 1995:15, s. 111.

¹⁷⁴ SOU 1995:15, s. 111.

Homosexuella mäns sexualvanor före och efter det som utredningen kallar för "aidsepidemin" diskuteras.

Tidigare uppmanade homosexlitteraturen männen att experimentera, bryta mot konventioner och vara själviska. Numera uppmanas männen i stället att ta ansvar, att låta bli och att ha kontroll.¹⁷⁵

Denna del av betänkandet förevisar en syn på homosexualitet som något kraftigt avvikande från heterosexualitet. Homosexuella män antas må bra av att idka avhållsamhet och kontroll.

En föreställning om manliga homosexuella är att deras sexualliv skulle vara vidlyftigt och utsvävande, på ett sätt som heterosexuella personers sexualliv inte är. I betänkandet sägs exempelvis att:

Frågan vilken omfattning den homosexuella prostitutionen har är dock omöjlig att besvara, dels därför att det är svårt att skilja mellan vanliga homosexuella kontakter och kontakter i prostitutionssyfte, dels därför att den homosexuella prostitutionen präglas av diskretion och osynlighet.¹⁷⁶

Dessutom sägs prostitution också vara relativt vanligt förekommande inom den manliga homosexuella kulturen. Utredningen skiljer mellan homosexuell och heterosexuell prostitution på följande vis:

En annan skillnad är att det i den heterosexuella prostitutionen praktiskt taget aldrig förekommer att säljaren upplever sexuell attraktion gentemot köparen. Detta kan emellertid den manlige säljaren uppleva i den homosexuella prostitutionen. Denna kan således vara en blandning av ren affärsverksamhet och uppnående av någon form av ömhet, social trygghet och eventuellt egen utlevd sexualitet. Hos kvinnorna är skillnaden mellan "arbete" och fritid mer renodlad medan prostitutionen för mannen kan vara mer av kamratskap och sammanhållning, en del av en social miljö och en grupsammanhållning, som är en ersättning för familjen.¹⁷⁷

Utredningen utesluter här alltså möjligheten att en heterosexuell kvinna skulle kunna uppleva sexuell njutning i en situation där hon säljer sex.

4.1.2 Sammanfattande kommentarer

Några tydliga diskurser framträder i betänkandet. Den första handlar om den sunda, eller goda sexualiteten. En sund sexualitet eller en sexualitet vilken är bra för människor präglas av närhet, känslor och kärlek. En sexuell relation bör man främst ha med sin sambo eller den man är gift med. Detta innebär att sund och god sexualitet endast kan förekomma mellan gifta par, eller sambor som är kära och känner närhet med varandra.

¹⁷⁵ SOU 1995:15, s. 122.

¹⁷⁶ SOU 1995:15, s. 121 f.

¹⁷⁷ SOU 1995:15, s. 130.

¹⁷⁸ SOU 1995:15, s. 130.

Nästa diskurs är särskiljandet mellan män och kvinnor. Betänkandet förutsätter att män av olika anledningar har annorlunda och ibland större sexuella behov än kvinnor. Dessutom anses män prioritera sin sexualitet framför allt annat. Exempelvis bryr sig män inte om att de skadar kvinnor genom att köpa sexuella tjänster eller genom sin konsumtion av pornografi. De sätter sin egen sexuella lust främst. Ytterligare en slutsats av särskiljandet mellan män och kvinnor blir också att mäns sexualitet ses som mindre sund än kvinnors.

Särskiljande sker också mellan hetero- och homosexuella personer. Homosexuella män sägs ha andra typer av sexuella relationer än vad heterosexuella personer har med varandra. De är mer utsvävande och mindre känslomässiga. Heterosexualitet framträder som en norm i betänkandet och homosexualiteten blir det avvikande beteendet som uttryckligen behandlas som undantag till normen. Homosexualitet beskrivs som destruktivt både vad gäller relationer till heterosexuella personer och i relationerna homosexuella emellan. Kvinnlig homosexualitet diskuteras inte alls i betänkandet och är därmed helt osynliggjort.

4.1.3 Diskurser gällande sexköp

Ordet könshandel används genomgående i betänkandet och skall läsas synonymt med ordet prostitution. Ordet prostitution ansågs av utredningen endast vara liktydigt med kvinnor som bjuder ut sexuella tjänster mot betalning. Emellertid är ju även kunden en förutsättning för att prostitution skall kunna utövas. Motiveringen till att använda könshandel istället för prostitution är enligt betänkandet:

*Könshandel inbegriper båda parternas handlande, samtidigt som det gör klart vad det egentligen är fråga om, nämligen en handel som går ut på att tillfredsställa köparens sexualdrift.*¹⁷⁹

En tydlig utgångspunkt i betänkandet är att könshandeln måste bekämpas. En liberalisering av synen på könshandel leder enligt utredningen till att fler och fler män är beredda att köpa sexuella tjänster:

*Ju mer tillåtande samhället är desto fler män är beredda att köpa sexuella tjänster. Det finns därför en risk i att normalisera könshandeln.*¹⁸⁰

Betänkandets slutsats är att könshandel gör skada på många vis, både för samhället i stort och för individer:

*Att män kan köpa tillträde till kvinnors kön för att tillfredsställa sina egna sexuella behov strider mot uppfattningen om alla människors lika värde och strävandena mot jämställdhet mellan kvinnor och män. Att sexualitet betraktas som en vara, något som kan köpas och säljas, är inte heller förenligt med synsättet i ett demokratiskt samhälle.*¹⁸¹

¹⁷⁹ SOU 1995:15, s. 209.

¹⁸⁰ SOU 1995:15, s. 213.

¹⁸¹ SOU 1995:15, s. 212 f.

Utredningen utgår genomgående från att de som säljer sexuella tjänster är kvinnor. De faktorer som gör att kvinnor prostituerar sig beskrivs bland annat vara otrygghet och utnyttjande under barndomen:

*Det är oftast barn, som tidigt blivit känslomässigt övergivna och utnyttjade och vars självkänsla och självrespekt blivit sargade, som senare blir prostituerade.*¹⁸²

Det sägs vara uppenbart att prostitution kan bli en logisk konsekvens av den självbild som ett barn som blivit offer för sexuella övergrepp får. Andra faktorer som kan ligga bakom de känslomässiga eller sexuella störningar som många prostituerade uppvisar sägs vara känslomässig kyla eller sexualfientlighet¹⁸³ i uppväxtmiljön:

*Det är numera väl känt att sexuella övergrepp under uppväxten, liksom en sexualfientlig och likgiltig omgivning under barndomen, är faktorer som medverkar till att kvinnor senare i livet prostituerar sig.*¹⁸⁴

Unga flickors debut inom prostitutionen beskrivs som en process som tar sin början i en barndom där de varit utsatta för våld eller övergrepp och som exempelvis fortsätter med arbeten med förhållandevis oskyldig posering eller liknande och slutar med att kvinnan säljer sexuella tjänster mot ersättning. Pengar sägs ofta vara en avgörande faktor i sammanhanget:¹⁸⁵

*Prostitutionsdebuten är resultatet av en process, en glidande utveckling, där det tydligaste tecknet på att debuten ägt rum är att betalningen övergår från "naturaförmåner" till reda pengar.*¹⁸⁶

Vidare har utredningen utgångspunkten att ingen person befinner sig inom sexindustrin frivilligt. En syn på kvinnor som passiva framträder i följande uttalande:

*Ingen ung människa, som funderar över sin framtid, ser prostitution som ett bra eller likvärdigt alternativ till andra sysselsättningar. Det är inte heller så att kvinnor av en ren tillfällighet lockas in i prostitution av någon samvetslös person. De kvinnor som börjar prostituera sig har varit på väg mot prostitutionen mycket länge, av skäl som ofta ligger långt tillbaka i tiden. Den utlösande faktorn, den som gör att de tar det avgörande steget, är ofta en akut brist på pengar tillsammans med påverkan av en väninna som prostituerar sig eller som arbetar på en sexklubb eller övertalning av en pojkvän/hallick*¹⁸⁷.

Utredningen anser att det i den absoluta majoriteten av fallen är män som köper sexuella tjänster av kvinnor och att cirka 10 procent av de svenska männen har erfarenhet av könsköp. Om köparna sägs:

¹⁸² SOU 1995:15, s. 101.

¹⁸³ Uttrycket sexualfientlighet får här snarast tolkas som en osund, eller dålig inställning till sexualitet, inte som en tanke om sexuell avhållsamhet.

¹⁸⁴ SOU 1995:15, s. 101 ff.

¹⁸⁵ SOU 1995:15, s. 214.

¹⁸⁶ SOU 1995:15, s. 103.

¹⁸⁷ SOU 1995:15, s. 102.

Det är inte "den vanlige mannen" som köper sexuella tjänster. Könsköparen avviker visserligen inte från genomsnittsmannen när det gäller yrke, ekonomi eller civilstånd men han får däremot sägas vara avvikande när det gäller inställningen till sexualitet och kvinnor.¹⁸⁸

Orsakerna till att män köper sexuella tjänster sägs variera, en möjlig förklaring som ges lyder:

En förklaring skulle kunna vara att männen inte fått tillräcklig upplysning och information om könshandelns skadeverkningar, att de inte förstått att de faktiskt använder sin sexualdrift till att skada andra människor och att ett sådant beteende är klandervärt och på sikt skadligt också för dem själva.¹⁸⁹

Utredningen har intryck av att många köpare skulle behöva behandling. Vissa av köparna har enligt betänkandet också erfarenheter av kränkt sexualitet tidigare i livet. Både för köpare och säljare av sex görs alltså kopplingen mellan tidigare sexuella övergrepp och handel med sexuella tjänster.¹⁹⁰

4.1.4 Sammanfattande kommentarer

Inledningsvis går det att konstatera att en diskurs som är grundläggande i betänkandet, är att det är kvinnor som säljer sexuella tjänster till män. Att det förekommer situationer då män säljer sexuella tjänster till män noteras, men behandlas som undantag i betänkandet, vilket jag anser ligga i linje med att homosexualitet i stort behandlas som ett undantag till normen i betänkandet. Kopplat till denna diskurs är grundantagandet om att sexköp kränker jämställdheten mellan könen, vilket är ett av betänkandets främsta argument.

Det är tydligt att kvinnor ses som offer för prostitution där männen är förövarna. Detta synsätt innebär också en tanke om att män, inte kvinnor, skapar prostitution. Utredningen utgår från att prostitution måste förklaras på något vis, då ytterligare en diskurs är att sexsäljare (kvinnor) egentligen inte vill sälja sex. Förklaringar till varför personer säljer sex går ofta bakåt i tiden och uppehåller sig vid tragiska uppväxtförhållanden, våldsutsatthet, sexuella övergrepp under barndomen eller andra faktorer som kan ha påverkat kvinnan. Prostitution ses som skadligt och utövas främst eller enbart av människor med störda känsloliv. De situationerna att säljaren inte behöver vara en kvinna, att säljaren har total kontroll över läget då hon eller han säljer en sexuell tjänst, eller att säljaren faktiskt skulle kunna uppleva sexuell njutning för egen del, nämns inte överhuvudtaget. Detta leder till ett totalt osynliggörande av dessa faktiska möjligheter och en följd blir att dessa eventuella sakförhållanden ses som så otänkbara att de inte ens behöver vägas in i betänkandets bedömning. Kvinnor framställs som passiva,

¹⁸⁸ SOU 1995:15, s. 119.

¹⁸⁹ SOU 1995:15, s. 213.

¹⁹⁰ SOU 1995:15, s. 212.

lättpåverkade samt oförmögna att självmant ta sig ur sin situation eller påverka den i olika riktningar.

Utredningen säger uttryckligen att det måste vara något fel på personer som köper sex. Det är inte vanligt folk som befinner sig på den så kallade könsmarknaden, utan det handlar om personer med någon form av störning, som behöver hjälp. Köparna (männen) anses ha ett onormalt förhållningssätt till kvinnor och sexualitet. Kopplingar till erfarenheter av olika typer av övergrepp görs både för köparna och för säljarna. Personer som överhuvudtaget befinner sig inom någon gren av sexindustrin bedöms må dåligt och vara i behov av hjälp.

De ordval som görs i betänkandet utgör ett tydligt ställningstagande. Bland annat används ordet könshandel istället för prostitution, könsköpare utgör beteckningen på dem som köper sexuella tjänster och könsmarknaden är den arena som samtliga inblandade parter agerar på. Dessa ordval har ett uttryckligt syfte att bättre spegla betänkandets värdering av dessa ageranden.

4.1.5 Diskurser gällande pornografi

Pornografi har enligt betänkandet en nära anknytning till könshandel:

*Pornografin förmedlar en syn på kvinnor som en vara, ett objekt; samma kvinnosyn som är en förutsättning för könshandeln.*¹⁹¹

Det yttras fortsättningsvis att det inte finns någon klarlagd koppling mellan våldspornografi och prostitution, men utredningen ser ett tydligt samband mellan prostitution och pornografi. Sambandet beskrivs på följande vis:

*Könshandelns kunder är ofta konsumenter, eller storkonsumenter, av pornografi och hämtar där inspiration till sexuella tjänster, som de sedan begär att prostituerade kvinnor skall utföra. Det är också ofta samma kvinnor som deltar vid framställning av pornografi och i könshandeln.*¹⁹²

Betänkandet beskriver att det faktum att sexindustrin ger sig in på nya arenor gör gränsen mellan pornografi och prostitution suddigare. Slutna klubbar, videobutiker som visar pornografiska filmer och Internet gör att könsmarknaden ständigt förändras.¹⁹³ Utredningen konstaterar att:

*Pornografiframställning är i själva verket prostitution framför kameran.*¹⁹⁴

Det slås fast att merparten av den pornografi som är laglig i Sverige inte innehåller våld eller hot i någon större omfattning. Den pornografi som produceras utomlands och som innehåller våld och hot är likväl åtkomlig

¹⁹¹ SOU 1995:15, s. 136.

¹⁹² SOU 1995:15, s. 135 f.

¹⁹³ SOU 1995:15, s. 100.

¹⁹⁴ SOU 1995:15, s. 136.

även i Sverige, vilket ses som ett problem och även om pornografin som visas i Sverige är laglig, är den enligt betänkandet:

*[...] kvinnoförnedring i form av underhållning. Den förmedlar bilden av att "kvinnor kan man göra vad som helst med".*¹⁹⁵

Utredningen anser att viss pornografi kan ses som en handbok med instruktioner i sexualiserat våld. Ett budskap som ofta förmedlas genom porrfilmer är att kvinnor njuter av att bli utsatt för våld och att kvinnor vill bli våldtagna.

*Dessa skildringar kan samtidigt ses som en handbok med instruktioner i sexuellt våld. Där återspeglas och förstärks också övriga former för sexualiserat våld.*¹⁹⁶

4.1.6 Sammanfattande kommentarer

Den övergripande diskurs som framträder är att pornografi är en skadlig och kvinnoförnedrande företeelse. Vidare är en diskurs kopplingen mellan våld och pornografi, där dessa två företeelser anses stå i direkt korrelation med varandra. Detta blir tydligt i uttalandet om att pornografiska filmer med våldsinslag uppmanar till att utsätta kvinnor för sexualiserat våld. Utredningen tydliggör inte i betänkandet hur utredningen ser på sadomasochistiskt sex, eller på porrfilmer som skildrar sådant sex. En slutsats som ligger i linje med utredningens övriga diskussioner om sex och våld, är att utredningen anser den typen av sexuella handlingar vara skadliga. Ett antagande finns om att personer som tittar på pornografiska filmer med våldsinslag själva utövar våld mot kvinnor.

Slutligen finns en diskurs som innebär att det finns ett tydligt samband mellan pornografi och prostitution. Utredningen baserar mycket av sitt resonemang på föreställningen om att det är en viss slags människor, eller en begränsad grupp, som figurerar inom sexindustrin, det vill säga både de som säljer sex och de som befinner sig inom pornografin.

4.2 Feministisk analys av *Könshandeln*

I följande avsnitt analyseras de diskurser som framträtt i analysen av betänkandet utifrån radikalfeministisk och sexradikal teori. De två teorierna kan delvis läsas som motparter till varandra, men det är också tydligt att deras utgångspunkter är olika och därför lägger de ofta tonvikt vid olika företeelser.

¹⁹⁵ SOU 1995:15, s. 133.

¹⁹⁶ SOU 1995:15, s. 133 f.

4.2.1 Radikalfeministisk teori

Flera av de argument som framförs i betänkandet ligger i linje med radikalfeministiska värderingar och förhållningssätt. Radikalfeminismens utgångspunkt om att mäns sexualiserade våld mot kvinnor är en del av ett strukturellt förtryck av kvinnor, är tydlig också i betänkandet. Mot bakgrund av en sådan utgångspunkt blir flera av de slutsatser som dras i betänkandet naturliga, exempelvis tanken om en bekämpning av den så kallade könshandeln till varje pris. Betänkandets övergripande budskap är att kvinnor förtrycks och utnyttjas inom sexindustrin och detta måste samhället förhindra.

Diskursen om den sunda, eller goda, sexualiteten blir ur ett radikalfeministiskt perspektiv komplicerad. Radikalfeminister ställer sig tveksamma jämställdheten i sexuella handlingar mellan män och kvinnor och menar att dessa ofta är präglad av mäns överordning gentemot kvinnor. En sund eller god sexualitet ur ett radikalfeministiskt perspektiv har inget med äktenskap eller samboskap att göra, inte heller kärlek. Den är istället avhängig av total jämställdhet mellan parterna och sett med Dworkins ögon innebär detta exempelvis att undvika det traditionella heterosexuella samlaget helt.

Diskursen om särskiljandet mellan män och kvinnor har tydliga drag av radikalfeminism. Radikalfeminister gör en tydlig indelning av människor efter kön och talar om kvinnor som en enhetlig grupp med gemensamma erfarenheter. På samma sätt är betänkandet upplagt. Samtliga kvinnor, inte bara de kvinnor som befinner sig inom sexindustrin, förtrycks och förnedras enligt utredningen av förekomsten av pornografi och prostitution. Detta avspeglar sig i hela samhället. Det är en del av samtliga mäns överordning över samtliga kvinnor som bland annat visar sig i porrfilmer samt genom det som i utredningen kallas könsköp. Betänkandet ser förekomsten av prostitution och pornografi som ett uppenbart bevis för den rådande bristande jämställdheten mellan män och kvinnor. För att uppnå total jämställdhet får inte könsköp förekomma. MacKinnon resonerar i liknande ordalag och talar mycket om de lagar som behöver stiftas för att komma tillrätta med problemet. Att män har möjlighet att köpa kvinnors kroppar för pengar har en stark koppling till den äganderätt eller naturliga rättighet män anser sig ha till kvinnors kroppar, vilket Dworkin skildrar.

Särskiljandet mellan homosexualitet och heterosexualitet kan inte sägas ha radikalfeministisk grund. Det är inte en uttalad radikalfeministisk åsikt att homo- och heterosexualitet tar sig så olika uttryck som görs gällande i betänkandet. En radikalfeministisk kritik angående hur homosexualitet behandlas i betänkandet skulle riktas mot att kvinnlig homosexualitet är totalt osynliggjort.

Diskursen om att det är kvinnor som säljer sex till män är en utgångspunkt hos samtliga författare i den radikalfeministiska litteratur jag har studerat. Problematiken med sexköp enligt radikalfeminismen ligger just i att det är

män som köper sig tillträde till kvinnors kroppar. Grundantagandet att sexköp kränker jämställdheten mellan könen är alltså tydligt radikalfeministiskt.

Diskursen i betänkandet om köpare och säljare av sexuella tjänster som särskilda från vanliga människor har också radikalfeministiska drag. I betänkandet sägs köparna och säljarna vara personer med störda känsloliv, erfarenheter sexuella övergrepp i barndomen och liknande. Radikalfeministiska analyser av köparna och säljarna påminner om retoriken i betänkandet. Ett radikalfeministiskt förhållningssätt till säljarna är att de utnyttjas, förnedras och förtrycks. De tvingas av olika anledningar till att sälja sin kropp och det finns få, eller inga, kvinnor som klarar sig oskadda från att sälja sex. Av detta följer samma tanke som i betänkandet, att det måste finnas en förklaring till att personer säljer sex. Det kan aldrig vara självvalt. Köparna beskrivs med radikalfeministiska termer inte som avvikande från män i allmänhet, vilket alltså skiljer sig från betänkandets synsätt. Snarare fokuserar radikalfeminister på just gruppen män som tillskrivs vissa egenskaper. Gruppen män anses generellt förtrycka gruppen kvinnor, bland annat genom att köpa sexuella tjänster av kvinnor.

Den starka kopplingen mellan pornografi och prostitution som redovisas i betänkandet ses också bland annat hos MacKinnon. Betänkandets beskrivning av sambandet mellan pornografi och prostitution är i stora delar identiskt med MacKinnons tankegångar. Skillnaden mellan betänkandets beskrivning av detta samband och en radikalfeministisk beskrivning blir att betänkandet knyter sambandet till att det är en viss begränsad grupp människor som befinner sig inom sexindustrin. Det är personerna inom sexindustrin som utgör sambandet. Radikalfeministisk teori ser strukturerna som sambandet. Samma strukturer som gör att män misshandlar kvinnor gör att pornografi eller prostitution existerar, enligt ett radikalfeministiskt synsätt.

Pornografins koppling till våld beskrivs i betänkandet på ett sätt som är mycket likt de radikalfeministiska ståndpunkter jag tidigare redovisat i uppsatsen. För radikalfeminister är pornografi våld mot kvinnor. Pornografen utgör i sig våld mot kvinnor och det som visualiseras är mäns erotiserade överordning av kvinnor. Dessutom sägs pornografi med våldsinslag leda till utövande av våld mot kvinnor i verkligheten, vilket både betänkandet och radikalfeministisk teori slår fast.

4.2.2 Sexradikal teori

Sexradikalismen är kritisk till att definiera vad som utgör sund eller god sexualitet. Rubin framför en sådan kritik och påpekar att olika sexuella handlingar värderas och graderas där heterosexuella handlingar i parförhållanden rankas högst upp. Utredningen innehar till viss del det synsätt Rubin kritiserar. Sexualitet inom ett samboförhållande eller äktenskapet utgör normen för en sund och god sexualitet.

Diskursen om särskiljandet mellan könen är utifrån ett sexradikalt perspektiv problematisk. Sexradikal teori ställer sig inte bakom den uppdelning av män och kvinnor som två olika grupper med olika egenskaper vilka varje grupp har gemensamt. Sexradikalism använder sig lika gärna av andra faktorer än kön för att identifiera grupper och relationer. Därmed skulle gruppen ”män” som det talas om i betänkandet, där ”män” beskrivs ha en viss sorts sexualitet som skiljer sig från kvinnors sexualitet, kanske inte existera i en sexradikal analys, där det inte är intressant att göra indelningar enbart utifrån kön.

Det är inte självklart för sexradikalismen att ha heterosexualitet som en given norm. I betänkandet är heterosexualitet uttryckligen norm och särskiljs från homosexualitet. Dessa beskrivs som två helt olika levnadssätt där homosexualiteten inte uttryckligen nedvärderas, men beskrivs i sådana ordalag att den ändå uppenbart värderas som sämre än heterosexualiteten. Exempelvis talas det om ”aidsepidemi” i samma avsnitt som homosexualitet. Ytterligare ett exempel är påståendet om att de homosexuella män som enligt utredningen inte accepterar sin längtan efter att ha sex med andra män ofta använder droger eller alkohol för att våga kontakta andra män. Detta är ett tydligt exempel på det synsätt Rubin pekar på då hon presenterar sina modeller för våra tankar gällande sexualitet. Det är en stigmatisering av personer vars sexuella handlingar avviker från den heterosexuella normen. De, i detta fall, homosexuella handlingarna ges överdriven signifikans.

Vad gäller sexköp vänder sig sexradikalismen mot påståendet om att det främst är kvinnor som säljer sex till män samt att det ligger ett förtryck i detta. Istället menar sexradikalismen att förtrycket ligger i det faktum att sexsäljarna som grupp stigmatiseras kraftigt och kränks genom att de inte tillåts agera fritt. Östergren menar att det är fördomsfullt att utgå ifrån att det endast är kvinnor som säljer sex till män, då även män säljer sex till män. Mer intressant att analysera enligt både Östergren och Queen är exempelvis varför så få kvinnor köper sex.

Förklaringarna vilka betänkandet lämnar rörande varför personer köper eller säljer sex är enligt ett sexradikalt betraktelsesätt kränkande och ett led i värderingen av sexuella handlingar samt i stigmatiseringen av samtliga personer som befinner sig inom sexindustrin. Sexradikalismen vill inte lagstifta mot köp av sexuell tjänst, utan menar att det som bäst gynnar sexsäljarna är att avkriminalisera hela företeelsen så att de därigenom kan förbättra sin arbetsmiljö. Sexradikalismen förnekar inte att det finns människor som utnyttjas och far illa inom sexindustrin, men deras poäng är att situationen inte ser likadan ut för alla personer som säljer sex. Det är möjligt att sälja sex och ändå vara en sund och ”vanlig” person. Synen på personer som säljer sex som offer förkastas av sexradikal teori som förklarar denna syn vara en konstruktion och inte något som säljarna säger vara självupplevt. Däremot är de offer för horstigmat.

Pornografi är med ett sexradikalt synsätt inte nödvändigtvis skadligt eller kvinnoförnedrande. En kritik som framförs av sexradikalismen är att många utgår från att den porr som visas exempelvis i filmer inte tilltalar kvinnor, utan enbart män. Detta behöver inte alls stämma enligt sexradikalismen och uppmanar därför sexindustrin att använda pornografin på ett mer kvinnocentrerat vis. De strukturer som värderar sexuella handlingar och läggningar värderar även pornografin, menar Östergren. Detta har lett till att det som kallas erotik är socialt acceptabelt och kan till och med vara "fint" om det exempelvis utgörs av konstverk. Porrfilmer där sex med äldre personer eller handikappade skildras, är däremot dåligt och hamnar långt ner i hierarkin av sexuella handlingar.

Diskursen om pornografins koppling till våld, kan med sexradikala termer beskrivas som moralpanik. Sexradikalismen ansluter inte sig till den påstådda kopplingen mellan våld mot kvinnor och pornografi. Rubin beskriver sådana kopplingar dels som ett led i sexnegativiteten i stort, dels utifrån att sexuella handlingar ges alltför stor signifikans. Det är inte rimligt att tänka sig att konsumtion av pornografi genomgående leder till våld mot kvinnor, enligt sexradikal teori.

En sexradikal analys av diskursen om sambandet mellan pornografi och prostitution ger slutsatsen att det främsta sambandet dem emellan handlar om stigmatiseringen av människorna som verkar inom pornografin eller prostitutionen. Det är inte avgörande vilka egenskaper dessa människor besitter, eller vilka strukturer som gör att pornografi och prostitution alls existerar. Kontrollåtgärder för att begränsa eller bekämpa dessa två företeelser ses som uttryck för sexnegativitet, eller sexualmoral.

4.3 NJA 2001 s. 527

I följande avsnitt genomförs en diskursanalys av rättsfallet NJA 2001 s. 527. Analysen kan läsas mot bakgrund av ovanstående avsnitt gällande betänkandet *Könshandeln*. Nedan följer en kort presentation av sakomständigheterna i fallet, därefter genomförs analysen på samma sätt som ovan, utifrån sexualitet samt sexköp. Dock behandlas inte pornografi i rättsfallet och därför finns pornografi inte med som ett tema för analysen.

Rättsfallet gäller straffmätning vid köp av sexuella tjänster och tillämplig lag vid tillfället för domen var lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster. Den tilltalade O.D. hade enligt gärningsbeskrivningen i Malmö skaffat sig en tillfällig sexuell förbindelse genom att i sin bil låta en prostituerad utföra oralsex åt honom, mot en ersättning av 300 kr. O.D. erkände skriftligen gärningen. Tingsrätten dömde O.D. till 30 dagsböter å 150 kr. Hovrätten ändrade tingsrättens dom och dömde O.D. till 50 dagsböter. HD fastställde hovrättens domslut.

Nedan följer en analys av vad som framkom i rättsfallstexten gällande sexualitet samt syn på sexköp. Som ovan nämnts diskuteras inte pornografi i

rättsfallet och därmed finns pornografi inte heller med som ett tema för analysen.

4.3.1 Diskurser gällande sexualitet

Tingsrätten hänvisade i sina domskäl till JO: s uttalande om att prostitution skall anses vara en sådan vanärande handling som gör att ett vittne inte behöver yttra sig inför domstol om omständigheter gällande handlingen:

JO har ansett att prostitution i nu förevarande sammanhang bör ses som innebärande vanärande handlingar.(JO 1957 s. 182) Uttalandet måste fortfarande anses bärkraftigt.¹⁹⁷

Personen som sålt den sexuella tjänsten är vittne. Att sälja en sexuell tjänst ansågs alltså av rättsväsendet vara vanärande i rättsfallet, både för köparen som dessutom riskerar straffansvar, men också för säljaren. Konstaterandet om att JO:s uttalande från 1957 fortfarande måste anses bärkraftigt är intressant.

Vid en straffvärdebedömning skall hänsyn tas till den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Detta aktualiserar diskussionen om vilket intresse som skall skyddas av den aktuella lagen. Närmare bestämt vem som skall skyddas från skada, kränkning eller fara. Tingsrätten menade att intresset utgjordes av den allmänna ordningen, inte säljaren av den sexuella tjänsten:

Det sätt på vilket förbudet är formulerat för därför tankarna till att gärningen inte är att se som framförallt ett brott mot person utan i stället som ett brott mot allmän ordning, för vilket brott ett samtycke enligt ovan inte får betydelse. Redan det förhållande att den som utfört den sexuella tjänsten av åklagaren åberopas som vittne talar för att så är fallet. Med hänsyn härtill blir det vid bestämmande av straffvärdet för gärningen inledningsvis av betydelse att gärningen är att se som ett brott mot allmän ordning och att prostitution inte är en socialt accepterad företeelse i samhället.¹⁹⁸

Hovrätten anslöt sig till ovanstående resonemang, som visar att domstolarna inte ansåg att personen som sålt den sexuella tjänsten är ett brottsoffer och heller inte direkt föremål för den aktuella lagstiftningens skydd. Detta bör läsas mot bakgrund av vad som anförs i förarbeten till lagen.

Både tingsrätten och hovrätten konstaterade att O.D. inte haft något annat motiv för gärningen än att tillfredsställa sina sexuella behov:

O.D har inte visats ha andra avsikter eller motiv i förhållande till kvinnan än att tillfredsställa sina sexuella behov.¹⁹⁹

Ingen instans vidareutvecklade detta relativt vagt formulerade konstaterande. Dess syfte har att göra med straffvärdebedömningen och får

¹⁹⁷ NJA 2001, s. 527.

¹⁹⁸ NJA 2001, s. 527.

¹⁹⁹ NJA 2001, s. 527.

antas vara att visa att inga försvårande omständigheter förelåg i fallet. Frågan är hur uttalande skall tolkas. Det faktum i sig att O.D. velat tillfredsställa sina egna sexuella behov problematiseras inte på något vis. Uttalandet skulle kunna läsas så att O.D. har haft ett självklart sexuellt behov som måste tillfredsställas på något vis. Detta anses vara naturligt och behöver inte ifrågasättas. Uttalandet skulle också kunna läsas som att det är en förmildrande omständighet att O.D. genom den aktuella gärningen endast velat tillfredsställa sina sexuella behov, inte något annat. Emellertid motsägs det senare alternativet av att HD konstaterade att det inte förelåg några förmildrande omständigheter i fallet. Att frågan överhuvudtaget diskuterades i domskälen hos både tingsrätten och hovrätten tyder ändå på att domstolarna ansåg O.D:s motiv vara förmildrande på något sätt. Däremot framgår det inte vilka motiv det är domstolarna menade att O.D. skulle kunna ha haft gentemot kvinnan som sålde den sexuella tjänsten, utöver att tillfredsställa sitt sexuella behov.

4.3.2 Sammanfattande kommentarer

En diskurs som framträder i rättsfallet är att de sexuella handlingar som utförs mot betalning per definition är dåliga sexuella handlingar, oavsett vad de fysiskt består av. Sexuella handlingar som anses vara bra eller sunda exempelvis inom ett parförhållande, blir dåliga om de utförs mot betalning. Denna diskurs bevisas av konstaterandet att prostitution är att anse som en vanärande handling.

Ytterligare en framträdande diskurs är att sexsäljaren inte är något offer. Både tingsrätten och hovrätten konstaterar att sexsäljaren inte ter sig som det främsta skyddsintresset för lagstiftningen och är därmed inget brottsoffer, utan endast vittne. Här förmedlas en syn på sexsäljaren som en aktör inom sexhandeln, men utan att vara ett offer eller egentligen ens lagens främsta skyddsintresse.

Slutligen utgörs en diskurs av åsikten att sexköp i sig inte utgör en våldshandling. Domstolarna uppmärksammar det faktum att mannen ifråga inte hade något annat motiv gentemot kvinnan än att tillfredsställa sina egna sexuella behov, vilket eventuellt kan läsas som ett bemötande av föreställningen om att det finns kopplingar mellan prostitution och våld. Domstolarnas åsikt tycks inte desto mindre vara att ett köp av en sexuell tjänst i sig inte utgör en våldshandling. Inte heller anser domstolarna att våld och prostitution i normalfallet skall kopplas samman.

4.3.3 Diskurser gällande sexköp

De ord som samtliga instanser genomgående väljer att använda är prostitution och prostituerad. Detta trots att det inte finns någon rättslig definition av vad prostitution eller en prostituerad person innebär.

Domstolarna ansluter sig därmed inte till de ordval som SOU 1995:15 gör där prostitution istället kallas för könshandel.

Tingsrätten uttalade att säljaren av en sexuell tjänst utsätts för en betydande kränkning på grund av att det i stort sett är nödvändigt ur bevissynpunkt att gärningsmannen och säljaren påträffas i en sådan situation att polisen kan bli ett direkt vittne till deras mellanhavanden:

Ovan har påtalats nödvändigheten av att gripa gärningsmannen in flagranti. Förhållandet får emellertid till följd att den person som utför den sexuella tjänsten, den skyddsvärde, ofrivilligt och utan sitt samtycke av samhället utsätts för en i TR:ns tycke betydande kränkning, som är större än vad gärningsmannens angrepp på den skyddsvärde innebär.²⁰⁰

Ovanstående uttalande får sägas stå i relativt stark kontrast till vad som står i betänkandet SOU 1995:15 angående den kränkning som köparen utsätter säljaren för vid ett köp av en sexuell tjänst. Tingsrätten menade att den kränkning som säljaren utsätts för vid ett polisingripande är större än den kränkning som köparen utsätter säljaren för. Detta motsäger också delvis det som ovan sagts angående vilket intresse som är tänkt att skyddas av lagstiftningen.

Den för rättsfallet aktuella gärningen, köparen hade betalat 300 kr för att få oralsex utfört, sades av hovrätten vara ett typfall av brott mot lagen:

Det nu förevarande fallet torde kunna betraktas som ett typfall av brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster.²⁰¹

Vidare ansåg hovrätten att straffet för köp av sexuell tjänst skall stanna vid böter:

Det är uppenbart att straffet för brott mot den aktuella lagen normalt bör stanna vid böter.²⁰²

Trots förarbetenas stundtals mycket starka ord, var det alltså enligt hovrätten en brottstyp som inte är allvarligare än att det skall leda till ett bötesstraff vi har att göra med.

HD konstaterade att inga förmildrande eller försvårande omständigheter föreligger i det aktuella fallet. Vad som aldrig uttalades är vad som egentligen faller inom ramen för normalfallet. Eller rättare sagt, vad utgör *inte* ett ”typfall” av brottet. Det domstolarna egentligen slog fast med sina uttalanden är att normen för sexköp är att en man köper oralsex av en kvinna för att han vill tillfredsställa sitt eget sexuella behov, allt annat avviker från normen. Även det faktum att han, som jag ovan diskuterat, inte sägs ha haft något annat motiv med köpet än att tillfredsställa sitt eget sexuella behov anses därmed också vara norm.

²⁰⁰ NJA 2001, s. 527.

²⁰¹ NJA 2001, s. 527.

²⁰² NJA 2001, s. 527.

Ett av motiven för åklagarens överklagande till hovrätten var att köparen av den sexuella tjänsten som regel utnyttjar den prostituerades svåra sociala situation och narkotikaberoende:

*[...] att rätten vid bedömningen av brottets straffvärde i skärpande riktning måste beakta – utöver straffets avskräckande funktion – dels de allmänpreventiva överväganden som legat bakom lagstiftningen om förbud mot köp av sexuella tjänster, dels den omständigheten att köparen av den sexuella tjänsten som regel utnyttjar den prostituerades svåra sociala situation och narkotikaberoende.*²⁰³

HD slog vidare fast att de syften som uppbär kriminaliseringen av brottet skall beaktas, det vill säga förarbetena till Sexköpslagen. Mot beaktande av dessa borde straffet för den aktuella gärningen enligt HD inte bestämmas till det lägsta antalet böter som kan dömas ut. Både tingsrätten och hovrätten hänvisade i sina resonemang gällande straffvärdebedömningen till förarbetena och nämnde då bland annat att prostitution medför allvarliga skador både för de enskilda och för samhället. Det faktum att prostitution inte är en socialt accepterad företeelse, markeras genom det lagstadgade förbudet mot köp av sexuell tjänst. Här tog båda domstolarna ställning genom att hänvisa till lagens förarbeten och vad som där står angående de prostituerades situation. Samtidigt kom hovrätten fram till att brottet utgör ett brott mot allmän ordning och detta talar mot att ta hänsyn till den prostituerades situation:

*Att brottet inte kan anses vara att betrakta som ett brott mot person talar enligt HovR:ns mening emot att vid straffvärdesbedömningen beakta förhållanden som är hänförliga till den prostituerades situation i det enskilda fallet.*²⁰⁴

Hovrätten anslöt sig därmed inte till åklagarens argumentation i överklagandet och går heller inte på den linje som anförs i förarbetena.

4.3.4 Sammanfattande kommentarer

Diskursen som blir synlig vid domstolarnas resonemang om köp av sexuell tjänst är sammanfattningsvis att den kränkning köparen utsätter säljaren för inte är av särskilt allvarligt slag. Som jag nämnde ovan anser inte domstolarna att en man som köper en sexuell tjänst av en kvinna därmed också utövar våld mot henne. Följaktligen ses inte säljaren som ett brottsoffer i situationen, då säljaren per definition varken kränks eller utsätts för våld i en situation då säljaren tillhandahåller en sexuell tjänst.

Ovan sagda leder till att domstolarna inte ser köp av sexuell tjänst som en allvarlig brottstyp. Typfallet utgörs enligt hovrätten och HD av oralsex mot en ersättning av 300 kr. Visserligen slår domstolarna fast att detta brott inte skall leda till det lägsta möjliga straffet, mot bakgrund av vad som står i

²⁰³ NJA 2001, s. 527.

²⁰⁴ NJA 2001, s. 527.

lagens förarbeten. Samtidigt tyder retoriken som används i rättsfallstexten på att det som står i förarbetena och domstolarnas resonemang inte står i direkt överensstämmelse med varandra.

Slutligen är det intressant att konstatera att domstolarna för en könsneutral argumentation i rättsfallstexten. Istället för att använda ord som man och kvinna används säljare och köpare eller liknande. Detta är också ett förhållningssätt som skiljer sig från betänkandet. Möjligen kan ett undantag till detta utgöras av det faktum att domstolarna konstaterar att det aktuella fallet utgör ett normalfall, resonemanget innebär att normalfallet anses vara att en man köper en sexuell tjänst av en kvinna.

4.4 Feministisk analys av NJA 2001 s. 527

Nedan följer en feministisk analys av de diskurser som visat sig i rättsfallet. Endast sexualitet och köp av sexuell tjänst analyseras, som tidigare nämnts, då rättsfallet inte i någon del behandlar pornografi.

4.4.1 Radikalfeministisk teori

Diskursen i rättsfallet om att sexuella handlingar som utförs mot betalning per definition är dåliga, eller vanärande, är mer i linje med radikalfeministisk teori än vad betänkandets tanke om att sexuella handlingar som utförs utan närhet och känslor är osunda eller dåliga. Radikalfeminismens motstånd mot sexköp är så djupt att sexuella handlingar som genomförs mot betalning anses vara förkastliga.

Radikalfeminismen ser sexköp som en våldshandling mot kvinnor. MacKinnon konstaterar bland annat att i prostitution säljs och köps kvinnors säkerhet. Prostitution gör kvinnor till slavar. Därmed skulle radikalfeminismen avvisa domstolarnas resonemang om att brottet i sig inte är så allvarligt och att kvinnan i fallet eller säljare i allmänhet inte utgör några offer. Diskursen i rättsfallet om att sexköp inte utgör våld mot kvinnor står alltså i direkt motsats till en radikalfeministisk analys av sexköp. Vidare är det faktum att O.D i rättsfallet endast sägs ha som motiv för gärningen att vilja tillfredsställa sina egna sexuella behov, ur ett radikalfeministiskt perspektiv inte förmildrande. Det är just i agerandet där personen sätter tillfredsställelsen av sitt eget sexuella behov framför någon annans behov och känslor, som den förkastliga gärningen ligger. Män skall enligt radikalfeminismen inte tillåtas att tillfredsställa sina sexuella behov genom att köpa sig tillträde till en kvinnas kropp.

Rättsfallets könsneutrala utgångspunkt ligger inte riktigt i linje med radikalfeministiska resonemang. MacKinnon uttalar att prostitution främst är något som görs av män mot kvinnor, eller mot män som i sådana fall används som om de vore kvinnor. Enligt ett radikalfeministiskt synsätt är köp av sexuella tjänster ett problem främst för jämställdheten mellan könen.

Därmed motsäger radikalfeministisk teori diskursen om att den kränkning som köparen utsätter säljaren för inte är särskilt allvarlig art. Radikalfeminismen talar om kvinnor som en generell grupp med liknande egenskaper och på samma sätt talar de om män som en generell grupp med liknande egenskaper. Därmed är resonemanget angående att köp av sexuell tjänst är ett brott mot allmän ordning snarare än ett brott mot person inte i överensstämmelse med ett radikalfeministiskt perspektiv, i den mening att köp av sexuell tjänst utgör ett allvarligt brott mot samtliga kvinnor, inte bara mot den som säljer tjänsten. Den gällande lagstiftningen i Sverige idag ligger i linje med MacKinnons radikalfeministiska teori om att lagen måste se till att gruppen män som utnyttjar kvinnor som grupp straffas, inte att kvinnor som blir utnyttjade också straffas.

4.4.2 Sexradikal teori

Sexradikalismen delar tanken som framträder hos domstolarna om att sexköp generellt inte bör betraktas som en våldshandling mot säljaren, eller kvinnor i allmänhet. Sexradikalismen förnekar inte att det finns personer som blir utsatta för våld när de säljer sex, men vänder sig mot att det skall finnas ett likhetstecken mellan att köpa en sexuell tjänst och att utöva våld mot kvinnor. Diskursen om att köp av sexuell tjänst inte är ett särskilt allvarligt brott är av mer sexradikal än radikalfeministisk karaktär. Dock förespråkar sexradikalismen en total avkriminalisering av sexköp, både för köpare och för säljare.

Diskursen om att sexsäljaren inte är ett offer i situationen är en diskurs som har sexradikala inslag. Sexradikalismen vill lyfta bort offerstämplingar och förespråkar att alla människor skall få utöva sin sexualitet på det vis de önskar, utan att därmed träffas av stigmatisering, offerstämplingar eller till och med kriminalisering. Vidare anser sexradikalismen att ett köp av en sexuell tjänst inte nödvändigtvis innebär en kränkning av något intresse. Detta ligger i linje med diskursen om att den kränkning som köparen utsätter säljaren för inte är av särskilt allvarligt slag. Snarare ligger kränkningen i att överhuvudtaget anta att sexuella handlingar mot betalning är kränkande, enligt sexradikal teori.

Ett sexradikalt perspektiv visar att det är ett sexualmoraliskt präglad argument att se sexköp som dåliga sexuella handlingar, vilka till och med likställs med våldshandlingar vilka måste bestraffas. Detta handlar om de hierarkiska värderingar av sexuella handlingar som Rubin diskuterar. Diskursen som framträder i rättsfallstexten om att sexuella handlingar som utförs mot betalning per definition är dåliga sexuella handlingar faller in under den här typen av sexradikal kritik. Sexradikaler vill varken stigmatisera köpare eller säljare av sexuella tjänster.

Sexradikalismen förhåller sig kritisk till heteronormativitet och menar att heterosexualiteten utgör en slags osynlig utgångspunkt, vilket innebär att den existerar totalt utan att ifrågasättas eller kritiseras. Rubin menar att alla

sexuella handlingar som inte är heterosexuella avviker från normen och får därmed lägre status. Heteronormativitet som utgångspunkt är med andra ord inte objektivt. Detta har domstolarna i det aktuella fallet varit uppmärksamma på genom att relativt konsekvent använda sig av könsneutrala ord. Ett möjligt undantag till detta är då domstolarna konstaterar att det aktuella fallet torde utgöra ett ”normalfall” av brottet köp av sexuell tjänst, således blir normalfallet att en man köper sex av en kvinna.

5 Slutsatser

Denna uppsats syftar till att undersöka vilka föreställningar om sexualitet som ligger bakom förbudet mot köp av sexuell tjänst samt svensk pornografilagstiftning och vilken betydelse dessa förhållningssätt ges vid lagstiftning jämte rättstillämpning. Jag har använt mig av diskursanalytisk metod för att undersöka hur sexualitet konstrueras i ett förarbete samt ett prejudicerande rättsfall rörande sexköp och pornografi. Min slutsats är att förarbetet och rättsfallet i viss mån skiljer sig åt. Rättsfallet visar ett annorlunda förhållningssätt till sexualitet än vad som går att utläsa av betänkandet. Rättsfallet får i vissa delar tolkas som oenigt med betänkandet. I följande avsnitt sammanfattas resultatet av analysen, några intressanta aspekter lyfts därtill fram för ytterligare diskussion.

Diskursanalysen av betänkandet *Könshandeln* synliggör föreställningar om sexualitet, eller en konstruktion av sexualitet, med tydliga inslag av sexualmoral. Heterosexuella handlingar inom en parrelation präglade av kärlek samt närhet framställs som sunda eller goda och utgör normen. Motsatsen, det vill säga homosexuella handlingar, sexuella kontakter utanför en relation, eller sex utan känslor inblandade framställs som osunda och ibland till och med destruktiva. Följaktligen konstrueras de sexuella handlingar i sexköp och pornografi som osunda, dåliga sexuella handlingar i betänkandet. Kopplingar görs mellan denna dåliga sexualitet och sexualbrott samt våld mot kvinnor. Vidare antas säljarna, kvinnorna, av sexuella tjänster befinna sig i sexindustrin mot sin vilja. De bedöms inte uppleva någon sexuell njutning när de utför sexuella tjänster. Detta är ytterligare en konstruktion av sexualitet som visar sig i betänkandet. Kvinnor måste känna kärlek, närhet eller någon liknande samhörighet för att kunna känna sexuell njutning. Detta är inte möjligt för en kvinnlig sexsäljare att uppnå tillsammans med en kund. Kvinnor är passiva och befinner sig i sexindustrin mot sin vilja, oförmögna att agera utifrån sin egen önskan, vilket också antas avspeglade sig i den kvinnliga sexualiteten. Manlig sexualitet ses som en stark drift vilken måste tillfredsställas till varje pris. Män är aktiva i sitt utövande av sin sexualitet och bryr sig inte om de eventuella skador sexualiteten orsakar andra människor. Manlig sexualitet blir som mest destruktiv när den utövas ”man mot man”. Manlig homosexualitet konstrueras i betänkandet som något som behöver kontrolleras, men samtidigt kan det få negativa följder för en man att den inte tillfredsställs.

Diskursanalysen av NJA 2001 s. 527 visar att domstolarnas förhållningssätt till sexualitet och sexköp skiljer sig från betänkandets förhållningssätt. I rättsfallstexten sägs uttryckligen att brottet köp av sexuell tjänst i normalfallet inte utgör ett särskilt allvarligt brott. Framförallt hovrätten anser inte den kränkning som köparen utsätter säljaren för vara av allvarlig art. Både tingsrätten och hovrätten hänvisar till lagens förarbeten, bland annat *Könshandeln*, men ansluter inte sig till synen på sexköp som kränkande för jämställdheten mellan könen, eller sexköp som en

våldshandling riktad mot kvinnor. Överlag används könsneutrala ord och uttryckssätt i rättsfallet, vilket skiljer sig från betänkandet där den uttalade premissen är att män köper sex av kvinnor. Sexualitet konstrueras alltså inte på samma sätt i rättsfallet som i betänkandet. Emellertid placeras sexköp i rättsfallet in under kategorin ”vanärande sexuella handlingar” och det konstateras att det är kränkande för säljaren att behöva vittna inför domstol. Säljaren, som i rättsfallet är en kvinna, ses inte som ett offer på samma sätt som i betänkandet. Köparen, mannen, beskrivs inte som en person som sätter sin sexuella lust framför säljarens hälsa och välmående.

En radikalfeministisk analys av diskurserna som framträder i betänkandet *Könshandeln* visar att en hel del material i betänkandet har utgångspunkter i radikalfeministisk teori. Emellertid vill jag understryka att betänkandet i sin helhet inte bör läsas som ett radikalfeministiskt dokument, utan vissa delar och argument är av radikalfeministisk karaktär. I andra delar är det snarare moral än feministisk teori som framträder. Påståendet att bestämmelsen gällande köp av sexuell tjänst samt dess förarbeten är radikalfeministiskt blinda, menar jag är en missuppfattning. I debatten anser jag att radikalfeministiska argument tenderar att blandas ihop med argument som inte nödvändigtvis är feministiska, utan snarare är av sexualmoralisk karaktär. Betänkandet fungerar utmärkt som ett sådant dokument mot vilket exempelvis sexradikalismen kan rikta kritik. En sexradikal analys av betänkandet blir en kritisk analys där likheten mellan diskursanalysens poststrukturalistiska utgångspunkt samt den sexradikala teorin uppenbaras. Sexradikal kritik av betänkandet riktas främst mot värderingen av sexuella handlingar och stigmatiseringen av personer som befinner sig inom sexindustrin. Jämförelsen mellan de två feministiska teorierna vilka jag arbetat med är tacksam att genomföra på många vis. Samtidigt är det uppenbart att teoriernas utgångspunkter och agendor skiljer sig åt. De talar inte alltid om samma saker och använder sig av olika språk i viss utsträckning. Därför kan jämförelsen ibland resultera i att det verkar som att de står långt ifrån varandra åsiktsmässigt, när i själva verket de i mångt och mycket strävar mot samma mål, nämligen rättvisa och jämställdhet. Idag förs en slags diskursiv kamp mellan radikalfeminismen och sexradikalismen, där båda vill skaffa sig hegemoni. Radikalfeminismen har, som jag redan påpekat, haft och innehar fortfarande en hegemonisk ställning i denna kamp, men sexradikala argument får allt större utrymme.

Min slutsats är att sexköp är föremål för en överdriven moralpanik, där sexualmoraliska argument används för att försöka bekämpa förekomsten av sexköp. En nyckel till en mer öppensinnad syn på sexköp tror jag bland annat ligger i ett historiskt perspektiv på hur sexualitet har lagreglerats över tid. Många lagar vilka har givit uttryck för en förlegad sexualmoral är idag borttagna eller ersatta med mer tidsenliga bestämmelser. Exempelvis är homosexualitet inte längre straffbart. Det existerar fortfarande bestämmelser som är starkt präglade av sexualmoral, vilka kanske inte hör hemma bland sexualbrotten med dagens ögon sett, exempelvis 6 kap, 7 § andra stycket Brottsbalken, som förbjuder samlag mellan syskon. Jag tror att Rubin gör en viktig iakttagelse då hon poängterar sexualitetens överdrivna betydelse.

Förbudet mot köp av sexuell tjänst är en lag som fått oerhört mycket uppmärksamhet, trots att det endast rör sig om ett bötesbrott. En förklaring till detta tror jag är Rubins tanke om att samhället idag ger sexuella handlingar alltför stor signifikans. Denna tanke tolkar jag också som en kritik mot den moralpanik eller sexualmoral vilken kommer till uttryck bland annat i lagstiftning.

Inställningarna till sexualitet hos de utredare som arbetat med frågor om sexköp och pornografi tycks ha haft en avgörande betydelse för lagstiftning och tillkomsten av förbudet mot köp av sexuell tjänst. Det faktum att utredarna bakom förbudet mot köp av sexuell tjänst har låtit sexualmoraliska argument få stor betydelse blir uppenbart när en jämförelse med det prejudicerande rättsfallet genomförs. Föreställningar om sexualitet har format diskurser, som sedan avspeglar sig i lagstiftningen. Inställningar eller förhållningssätt till sexualitet tycks inte vara lika avgörande vid rättstillämpningen som den varit vid lagstiftningen. Diskurser rörande sexualitet var inte lika framträdande i rättsfallet som i betänkandet.

En intressant diskussion i sammanhanget är den om gränsdragningen mellan vad som utgör ett olagligt köp av en sexuell tjänst och lagligt framställande eller konsumtion av pornografi. Som vi ovan sett pekar både radikal feminister och sexradikaler på svårigheten att skilja mellan pornografi och sexköp. Rättsläget i Sverige tycks inte vara klarlagt i denna fråga. Detta innebär att frågan om huruvida sexuellt umgänge som sker mot en ersättning som är en förutsättning för umgänget och samtidigt filmas i syfte att producera pornografi också utgör ett förbjudet köp av sexuell tjänst, får stå obesvarad.

Den kritik som framförts mot kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst är omfattande. En problematik jag ser med lagbestämmelsen är att den inte ligger i linje med sina förarbeten, det vill säga bland annat *Könshandeln*. Rättspraxis avviker tydligt från lagens förarbeten i vissa delar. Det tycks finnas ett glapp mellan lagens förarbeten, dess faktiska utformning och rättspraxis. Det är påtagligt att det är en politisk lagstiftning vi har att göra med. Flera tungt vägande remissinstanser kritiserade förbudet mot köp av sexuell tjänst, ändå genomfördes det. Det kan också konstateras att även om det i praktiken var socialdemokratiska kvinnoförbundet som slutligen drev igenom förbudet, så har frågan enat kvinnor över partigränserna. Det är både politiker från vänster och höger som har arbetat med de olika utredningarna som genomförts. Däremot är detta uppenbart en "kvinnofråga", majoriteten av de politiker som varit drivande i arbetet har varit kvinnor.

Den rådande lagstiftningen, kriminaliseringen av köparen, är inte lyckad. Överlag förhåller jag mig tveksam till att kriminalisera handel med sexuella tjänster. Oerhört mycket av det som ligger bakom det nuvarande förbudet handlar om sexualmoral samt en debatt där endast ett synsätt har ansetts vara politiskt korrekt. Lagstiftningen är märkligt utformad då regeringen uttryckligen motsatt sig en kriminalisering av säljaren, eftersom säljaren i majoriteten av fallen ansetts vara den svagare parten. Samtidigt innehar inte

säljaren någon ställning som målsägande eller offer i lagens mening. Därjämte tillåter kopplerilagstiftningen inte säljaren att vidta några säkerhetsåtgärder, vilket leder till en försämring av den situation som regeringen redan ansett vara svag, eller underlägsen. Sexindustrin är inte enkel att förhålla sig till. Många som befinner sig där är i stort behov av hjälp, vilket samhället måste tillhandahålla. Jag anser inte att sexköp generellt utgör ett led i mäns strukturella våld mot kvinnor. Detta specifika våld måste bekämpas och sexualiserat våld är en stor del av det våld som män utövar mot kvinnor. Poängen är att det är viktigt att inte dra samtliga personer, män och kvinnor, sexköpare och sexsäljare över en och samma kam. Alla sexsäljare är inte kvinnor, alla sexsäljare är inte den svagare parten i relationen säljare/kund, alla män som köper sex är inte våldsverkare. Jag menar att en konsekvent lagstiftning måste till, antingen bör handel med sexuella tjänster som sådan kriminaliseras, vilket innebär en kriminalisering av köpare, säljare och kopplare. Alternativet är en avkriminalisering och förbättrade sociala insatser för att hjälpa de personer inom sexindustrin som behöver stöd och hjälp. Kriminalisering är en extrem åtgärd och förbudet mot köp av sexuell tjänst i sin nuvarande form går enligt mig varken att försvara med rättsliga eller feministiska argument.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox Förlag, Lund, 2004.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus, *Tvång, utnyttjande och kriminalisering av sexköp – del I*, I *Vänbok till Josef Zila Josefs resa, Vänbok till Josef Zila*, Red. Petter Asp, Claes Lernestedt, Iustus förlag AB, Uppsala. 2007.

Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus förlag AB, Uppsala, 2007.

Brottsbalken, en kommentar del I och II, Holmqvist Lena, Leijonhufvud Madeleine, Träskman Per Ole, Wennberg Suzanne, Studentutgåva 4, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005.

Dworkin, Andrea, *Our Blood, Prophecies and Discourses on Sexual Politics*, Harper & Row, New York, 1976.

Dworkin, Andrea, *Pornography and Male Supremacy*, I *Gender, Race and Class in Media, A Text-reader*, Red. Gail Dines, Jean M. Humez, SAGE Publications Inc, Thousand Oaks, 1995.

Dworkin, Andrea, *Pornography, men possessing women*, The Women's Press Limited, London, 1981.

Dworkin, Andrea, *Woman Hating*, E.P. Dutton, New York, 1974.

Kulick, Don, (red) *Queersverige*, Natur och Kultur, Stockholm, 2005.

Lernestedt, Claes, *Kriminalisering, problem och principer*, Iustus förlag AB, Uppsala, 2003.

MacKinnon, Catharine, *Are women human? And other international dialogues*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 2006.

MacKinnon, Catharine, *Only words*, Harper Collins Publishers, London, 1994.

MacKinnon, Catharine, *Towards a feminist theory of the state*, Harvard University Press, Massachusetts, 1989.

MacKinnon, Catharine, *Women's lives, men's laws*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 2005.

Månsson, Sven Axel, *Sexindustrin på nätet, aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden*, Egalité, Växjö, 2004.

Queen, Carol, *Sex Radical Politics, Sex-Positive Feminist Thought, and Whore Stigma*, I *Whores and other feminists*, Red. Jill Nagle, Routledge, New York, 1997.

Rubin, Gayle, *Misguided, Dangerous and Wrong, An Analysis of Anti-Pornography Politics*, I *Gender, Race and Class in Media, A Text-reader*, Red. Gail Dines, Jean M. Humez, SAGE Publications Inc, Thousand Oaks, 1995.

Rubin, Gayle, *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, I *The lesbian and gay studies reader*, Red. Henry Abelove, Michéle Aina Barale, David M. Halperin, Routledge, New York, 1993.

Svanström, Yvonne, *En självklar efterfrågan? Om torskar och sexköpare under hundra år*, I *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, Yvonne Svanström, Kjell Österberg, Atlas Akademi, Smedjebacken, 2004.

Tollin, Katharina, Törnqvist, Maria, *Feministisk teori i rörliga bilder*, Liber, Lund, 2005.

Winther Jörgensen, Marianne, Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000.

Östergren, Petra, *Porr, horor och feminister*, Natur och Kultur, Stockholm, 2006.

Tidningsartiklar

Dodillet, Susanne, *Ideologiska förutsättningar för den svenska och tyska prostitutionslagstiftningen*, I *Kvinnovetenskaplig tidsskrift*, nr 4, 2006.

Lernestedt Claes, Hamdorf, Kai, *Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? –del I*, I *Juridisk Tidsskrift*, 1999/00.

Lernestedt Claes, Hamdorf, Kai, *Sexköpskriminaliseringen– till skydd av vad? –del II*, I *Juridisk Tidsskrift*, 2000/01.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna, *Kvinnohandel, koppleri och sexköp*, I *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr 1, 2005.

Olsson, Hanna, *Från manlig rättighet till lagbrott: Prostitutionsfrågan i Sverige under 30 år*, I *Kvinnovetenskaplig tidsskrift*, nr 4, 2006.

Träskman, Per Ole, "Den som betalar för sex är en brottsling". Om den svenska kriminaliseringen av sexköp som ett medel för att motverka prostitutionen, I Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, nr 1, 2005.

Träskman, Per Ole, *Går det att tygla lustan? Om straffbar pornografi, pedofili och prostitution*, I Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, Helsingfors, 1998.

Tryckta källor

Kännedom om prostitution 2007, Annika Eriksson, Anna Gavanoas, Socialstyrelsen, 2007.

Dir. 2008:44, *Utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst*.

Proposition 2004/05:45, *En ny sexualbrottsutredning*.

Proposition 1997/98:55, *Kvinnofrid*.

SOU 1995:15, *Könshandeln*.

SOU 2001:14, *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*.

Rättsfallsförteckning

Hovrätten över Skåne och Blekinge målnummer B 3674-04

Hovrätten för nedre Norrland målnummer B 887-04

RH 2002:16

NJA 2001 s. 527

NJA 2002 s. 265